Cass R. Sunstein

republic.com

MARGI RAŠTAI

ALK

Cass R. Sunstein

republic.com

Cass R. Sunstein

republic.com

Iš anglų kalbos vertė
DIANA MIELIAUSKAITĖ

MARGI RAŠTAI
VILNIUS 2008

UDK 316.3
Su64

Versta iš:
Sunstein, Cass R. *Republic.com*. –
Princeton: Princeton University Press, 2002

This edition is published with the support
from the Open Society Fund-Lithuania and
from the Next Page Foundation Translation
Project of the Open Society Institute

Knygos leidimą iš dalies finansavo
ATVIROS LIETUVOS FONDAS
ir NEXT PAGE FOUNDATION
(Atviros visuomenės instituto Vertimų projektas)

ISSN 1392-1673
ISBN 978-9986-09-340-4

Skiriu mn

„Televizijos programa“ bus tarsi paieškos portalas, kurį jūs pritaikysite savo poreikiams ir sakysite: „Tai manęs visai nedomina, o šitai nepaprastai įdomu“. Tai jau darosi sunkoka. Kai įsijungiate Direct TV ir iš eilės perjunginėjate visus kanalus – na, tai tetrunka tris jūsų gyvenimo minutes. Po šešerių metų įžengę į savo namų svetainę, galėsite pasakyti, kas jus domina, ir ekranas padės jums išsirinkti norimą vaizdo įrašą. Nesakysite: „Pažiūrėkim IV, V ir VII kanalus“. Tai bus kažkas, kas turės ganėtinai neįtikėtiną grafiką ir jungtį prie interneto.

Bill Gates

Svarbiausia tai, kad auditorijos skaičiavimas verčia svariau pasinaudoti diskusijų, pasitarimų ir įtikinėjimų metodais, o rėmimosi jėga esmė yra visiškai atsisakyti tokių metodų. Daugumos valdžia, kaip tik kaip daugumos valdžia, yra tiek neprotinga, kiek jos kritikai kaltina ją egzistavimu. Bet tai niekada nėra tiktai daugumos valdžia... Svarbi aplinkybė yra tai, kad būtų suteikta galimybė išsakyti idėjas ir jos taptų daugumos savastimi. Labai svarbu tobulinti debatų, diskusijų ir įtikinėjimo metodus bei struktūrą. Tai yra visuomenės problema.

John Dewey
„The Public and its Problems

Televizija yra tik dar vienas buitinis prietaisas. Tai skrudintuvas su paveikslais.

Mark Fowler
buvęs Federalinės ryšių komisijos pirmininkas

Žmones reikia laikyti tokiais, kokie jie yra, sako jie mums, o ne tokiais, kokius juos įsivaizduoja turint būti neišmanėliai pasaulio pedantai arba geraširdžiai svajotojai. Tačiau „kokie jie yra“ reikia suprasti „kokius mes juos padarėme...“ Šia prasme protingų, kaip manoma, valstybės vyrų pranašystė išsipildė.

Immanuel Kant
„The Contest of Faculties“

Turinys

1

Mano dienraštis

Tai bus kada nors ateityje. Informacinės technologijos nuolat didina žmonių gebėjimą „filtruoti“ tai, ką jie nori skaityti, matyti ir girdėti. Visuotinės svarbos (general interest) laikraščiai ir žurnalai jau yra praeities dalykas. Taip pat ir su radijo bei televizijos laidomis. Mintis vietoj IV kanalo rinktis VII atrodo tiesiog keista. Pasitelkę televizoriaus arba kompiuterio ekraną ir internetą, jūs galite kurti savus laikraščius ir žurnalus. Be transliuotojų pagalbos jūs renkatės savo pačių sukurtas vaizdo programas su filmais, žaidimais, sportu, pirkiniais ir naujienomis, – viską renkatės patys. Patys maišote, patys derinate.

Taip jūs nesusiduriate su nepageidaujamomis temomis ir pažiūromis. Niekieno netrukdomi jūs galite pamatyti būtent tai, ką norite pamatyti, – nei daugiau, nei mažiau.

Galbūt jūs trokštate visą dėmesį sutelkti į sportą ir nenorite nieko girdėti apie verslą ar valdžią. Būtent tai jūs ir galite padaryti. Galbūt jūs renkatės garsių futbolo rungtynių pakartojimą anksti vakare, tiesioginę beisbolo transliaciją iš Niujorko vėlų vakarą ar koledžo krepšinio rungtynes savaitgaliais. Jei jūs nemėgstate sporto,

bet norite sužinoti apie Artimuosius Rytus vakare ar žiūrėti senas situacijų komedijas naktį, tai lengvai padarysite. Jei jums rūpi tik Jungtinių Valstijų reikalai ir visiškai nedomina tarptautinės problemos, jums pakaks žinių tik apie Jungtines Valstijas. Lygiai taip pat, jei jums rūpi tik Niujorkas, Čikaga, Kalifornija ar Long Ailendas.

Ko gero, jūs visiškai nesidomite žinių programomis, nes manote, kad jos be galo nuobodžios. Jeigu taip, tai jų ir nežiūrite, o renkatės programas ir pranešimus, kuriuose tik muzika ir orų prognozė. O gal jūs domitės tik operine muzika arba esate tik Bethoveno, Rolling Stones *arba tik moderniojo šokio žinovas.*

Jei domitės politika, galbūt apsiribojate tam tikrais požiūriais ir klausotės tik tų žmonių, kuriuos mėgstate. Kurdami savo laikraštį, jūs renkatės iš konservatorių, nuosaikiųjų, liberalų, vegetarų, religingų dešiniųjų arba socialistų. Kadangi turite savo mėgiamus apžvalgininkus, galbūt norite klausytis tik jų ir nieko kito. Jei taip, tai visiškai įmanoma nurodant „pageidavimą" ir spragtelint mygtuką. O gal jus domina tik kai kurios temos. Jei jums atrodo, kad rimčiausia problema yra ginklų kontrolė, pasaulio atšilimas ar plaučių vėžys, didžiąją savo laiko dalį galite skaityti tik apie šias problemas, be to, būtent tokiu požiūriu, kuris jums priimtiniausias.

Savaime aišku, visi kiti turi tokią pat laisvę kaip ir jūs. Daugelis apskritai vengia naujienų. Dalį domina tik tam tikros jų pasirinktos pažiūros: liberalai žiūri ir skaito daugiausia (arba tiktai) liberalus, nuosaikieji – nuosaikiuosius, konservatoriai – konservatorius, neonaciai – neonacius. Taigi skirtingų padėčių ir skirtingų šalių žmonės renkasi skirtingai.

Iš to kylantys skilimai pasireiškia įvairiais pjūviais: rasės, religijos, etniškumo, tautybės, turto, amžiaus, politinių pažiūrų ir kt. Dauguma baltųjų vengia naujienų ir pramoginių laidų, skirtų

afroamerikiečiams. Afroamerikiečiai savo ruožtu labiausiai domisi konkrečiai jiems sukurtais dalykais. Taip pat elgiasi ir išeiviai iš Lotynų Amerikos. Mažėjant visuotinės svarbos žurnalų ir laikraščių reikšmei bei klestint individualiam programų sudarymui, skirtingos grupės renkasi visiškai skirtingus dalykus.

Žinių, pramogų ir informacijos rinka ištobulėjo. Vartotojai sugeba patirti būtent tai, ko nori. Kai filtravimo galia neribota, žmonės gali iš anksto ir labai tiksliai nuspręsti, su kuo jie nori ar nenori susidurti. Jie gali susikurti savo pačių pasirinktą komunikacijų pasaulį.

Pritaikomumas ir demokratija

Mūsų komunikacijos priemonių rinka sparčiai krypsta link šio akivaizdžiai utopiško vaizdo. Kaip ir šis rašinys, daugelis laikraščių, tarp jų *Wall Street Journal*, leidžia skaitytojams sukurti pritaikomuosius (*personalized*) elektroninius leidinius, kuriuose yra būtent tai, ko jie nori, ir nėra to, ko jie nepageidauja. Jei jus domina pagalba kuriant visiškai jums pritaikytą laikraštį, informacijos jūs galite ieškoti nuolat gausėjančiuose žiniatinkliuose tarp jų *individual.com* (naudingai pavadintas!) ir *crayon.com* (ne toks naudingas, bet keliantis tam tikras asociacijas pavadinimas).

Iš tikrųjų mes esame visiškai nebetoli iki visiško komunikacijų sistemos pritaikomumo. Aptarkime tik keletą pavyzdžių.

- *Broadcast.com* yra „sukaupęs šimtus tūkstančių programų, taigi jūs rasite tą, kuri patenkins jūsų užgaidas... Pavyzdžiui, jei jūs norite žiūrėti naujausias madas iš Prancūzijos

visą parą, šis noras bus įgyvendintas. Jei jūs kilęs iš Baltimorės ir gyvenate Dalase, bet norite klausyti WBAL, savo gimtojo miesto stoties, jūs galite ją girdėti"[1].

- *Sonicnet.com* leidžia susikurti muzikinį pasaulį, kurį sudaro viskas, kas vadinama „Mano muzika". Mano muzika – tai „vieta, kurioje jūs galite klausytis mėgiamos muzikos per radijo stotį, kurią JŪS susikuriate... Vieta, kurioje galite žiūrėti savo mylimų ir naujų dainininkų vaizdo įrašus".
- *Zatso.com* įgalina vartotojus susikurti „asmeninę žinių laidą". Šio žiniatinklio tikslas – sukurti vietą, „kurioje jūs sprendžiate, kas yra naujienos". Jūsų darbas – pasakyti, „kurios TV žinių naujienos jus domina", ir *Zatso.com* paverčia šią informaciją tiksliai pagal jūsų norus sukurta naujienų laida. Iš pagrindinio „Tai Žinios, Kurių Aš Noriu" meniu jūs galite pasirinkti žinių pranešimus su tam tikrais žodžiais ir frazėmis arba pasirinkti temas, pavyzdžiui, sportas, orų prognozė, nusikaltimai, sveikata, valdymas/politika ir kt.
- *Info Xtra* siūlo „jums svarbias naujienas ir pramogas" ir įgalina visa tai rasti „nemedžiojant laikraščiuose, per radiją ir žiniatinkliuose". Jums pritaikytos naujienos, vietinės orų prognozės ir „net kiekvienos dienos jūsų horoskopas ar laimėję loterijų numeriai" bus pateikta, jei tik nurodysite, ko ir kada norite.
- *TiVO*, televizijos įrašų sistema, pasak jos žiniatinklio, sukurta suteikti „didžiausią TV žiūrėjimo valdymą". Tai atliekama pastačius „jus į jūsų pačių televizijos tinklo centrą, todėl visada pasieksite tai, ko norite ir kada norite". *TiVo* „automatiškai suras ir skaitmeniniu būdu įrašys vi-

sas jūsų mėgiamas programas, transliuojamas eteryje" ir padės jums susikurti „asmeninę TV programą". Šis žiniatinklis taip pat išsiaiškins jūsų skonį ir pagal jūsų pasirinkimą „pasiūlys kitas laidas, kurias jūs galbūt norėsite įsirašyti ir pažiūrėti".

- *Intertainer Inc.* teikia „laisvalaikio pramogas namuose pagal pareikalavimą" ir neapsiriboja tik televizija, bet ir siūlo muziką, filmus bei prekes. *Intertainer* skirtas žmonėms, trokštantiems „visiško valdymo" ir „pritaikytos jų poreikiams patirties". Tai „naujas būdas gauti bet kurį filmą, muzikos ir televizijos laidą, tą, kurios norite ir kada norite, per savo asmeninį kompiuterį ar televizorių".
- George Bellas, paieškų sistemos *Excite* pagrindinis vykdantysis vadovas, pareiškė: „Mes ieškome būdų, kaip iš kitų savo tarnybos sričių paimti didelį informacijos kiekį ir perkelti jį į jūsų asmeninį puslapį, kad galėtumėte nuolat atnaujinti savo puslapį „Mano laikraštis". Apie 43 procentai mūsų duomenų bazės vartotojų pritaiko savo poreikiams mūsų *Excite*"[2].

Jei į bet kurią paieškos sistemą įrašysite žodžius „pritaikomosios naujienos", suvoksite, kas čia vyksta. Ir tai tik ledkalnio viršūnė[3]. MIT (Masačusetso technologijos institutas – *vert. past.*) technologijų specialistas Nicholas Negroponte pranašauja, kad pasirodys „Mano dienraštis" (*the Daily Me*) – specialiai sukurtas asmeninis komunikacijų paketas, kurio kiekvienas elementas parinktas iš anksto[4].

Šias naujoves, kurios akivaizdžiai didina asmeninius patogumus ir pramogas, daugelis mūsų sutinka plojimais. Bet

plodami turėtume nepamiršti pateikti keletą klausimų. Kaip didėjanti privačios kontrolės galia paveiks demokratiją? Kaip internetas, naujos televizijos formos ir komunikacinių galimybių protrūkis pakeis piliečių gebėjimą valdyti pačius save? Kokios yra gerai veikiančios demokratinės sistemos arba pačios individo laisvės socialinės prielaidos?

Šios knygos tikslas ir yra šiek tiek paaiškinti iškylančius klausimus. Aš darau tai pabrėždamas atsirandančių technologijų stulbinamą galią: *nuolat stiprėjančią vartotojų galią filtruoti tai, ką jie mato*. Aptardamas šią galią, aš stengsiuosi pateikti aiškesnę žodžio laisvės sampratą demokratinėje visuomenėje. Taip pat apibendrinsiu galimas politines reformas, kurios leis naujoms ryšių technologijoms tarnauti demokratijai, o ne atvirkščiai.

Vienas iš mano tikslų yra ištirti, kas užtikrina gerai veikiančią laisvos raiškos sistemą (*free expersion*). Pirmiausia aš primygtinai teigiu, kad įvairialypėje visuomenėje tokiai sistemai reikia daug daugiau nei valdžios cenzūros apribojimo ir pagarbos asmeniniam pasirinkimui. Pastaraisiais dešimtmečiais tik tai buvo Amerikos teisės ir politikos nuolatinis rūpestis, o taip pat ir kitų valstybių teisės bei politikos rūpestis, pavyzdžiui Vokietijos, Prancūzijos, Anglijos ir Izraelio. Cenzūra iš tiesų kelia didžiulę grėsmę demokratijai ir laisvei. Tačiau išskirtinis dėmesys valdžios cenzūrai sukuria rimtas silpnąsias vietas. Pabrėžtina tai, kad gerai veikianti laisvos raiškos sistema privalo tenkinti dvi būtinas sąlygas.

Pirma, žmonės turėtų gauti tokią medžiagą, kurios nebūtų iš anksto pasirinkę. Neplanuoti, nenumatyti susidūrimai yra pagrindiniai pačiai demokratijai. Tokie susidūri-

mai dažnai apima tokias temas ir klausimus, kurių žmonės neieškojo ir kurie gali net šokiruoti. Iš dalies šie susidūrimai yra svarbūs dėl to, kad išvengiama fragmentacijos ir ekstremizmo, kurie yra bet kokios situacijos, kurioje panašiai mąstantys žmonės kalbasi tik tarpusavyje, numatoma pasekmė. Aš neperšu minties, kad valdžia turėtų priversti žmones matyti dalykus, kurių jie vengia. Bet aš teigiu, kad demokratijoje, vertoje savo vardo, žmonės dažnai susiduria su pažiūromis ir temomis, kurių jie specialiai nesirenka.

Antra, daugelis ar dauguma piliečių turėtų turėti bendrosios patirties sritį. Be bendrosios patirties, heterogeniška visuomenė, spręsdama socialines problemas, patirs dar sudėtingesnį laikotarpį. Žmonėms net gali tapti sunku suprasti vienas kitą. Bendroji patirtis, be abejo, ir ta patirtis, kuriai įtaką daro žiniasklaida, formuoja socialinį prieraišumą. Komunikacijų sistema, radikaliai mažinanti tokią patirtį, sukurs daugybę problemų, tarp jų ir dėl didesnės socialinės fragmentacijos.

Šios sąlygos, kaip gerai veikiančios demokratijos prielaidos, galioja bet kurioje didelėje valstybėje. Jos yra ypač svarbios heterogeniškai valstybei, kuri susiduria su atsitiktine fragmentacijos rizika. Šios sąlygos tampa vis svarbesnės, nes kiekviena valstybė tampa globalesnė ir kiekvienas pilietis – daugiau ar mažiau „pasaulio piliečiu“[5].

Primygtinis minėtų dviejų sąlygų reikalavimas neturėtų įsišaknyti kokios nors idiliškos praeities nostalgijoje. Komunikacijos atžvilgiu – vargu ar praeitis buvo idiliška. Palyginti su bet kuriuo kitu istorijos periodu, mes esame ypatingų laimėjimų centre, ypač pačios demokratijos požiūriu.

Mums nostalgija yra ne tik neproduktyvi, bet ir beprasmiška. Ir nereiktų nieko grįsti „optimizmu" ar „pesimizmu", kurie trukdo laisvai mąstyti apie naujų technologijų pažangą. Jei privalome pasirinkti vieną iš jų, būtinai rinkimės optimizmą. Atsižvelgiant į daugelį laimėjimų ir pralaimėjimų, neišvengiamai susijusių su didžiule technologijų kaita, bet kokia nuostata dėl „optimizmo" ar „pesimizmo" yra pernelyg bendra, kad turėtų prasmę. Aš ketinu pasiūlyti ne pagrindą pesimizmui, o didinamąjį stiklą, įgalinantį truputį geriau nei anksčiau suprasti, kas pirmiausia kuria sėkmingą laisvos raiškos sistemą. Ši geresnė samprata parengs mus branginti laisvos tautos troškimus, o tai padės mums vertinti komunikacijų sistemoje vykstančius pokyčius. Be to, tai padės aiškiai suvokti pilietybės prigimtį ir socialines reformas tais atvejais, kai raida kenkia mūsų troškimams, o tokia grėsmė iškyla.

Netrukus paaiškės, kad pernelyg paprasta teigti, jog bet kuri komunikacijų sistema yra pageidautina, jei tik ir todėl, kad ji sudaro sąlygas individams matyti bei girdėti tai, ką jie pasirinko. Nenumatyti, nepasirinkti susidūrimai ir bendra patirtis taip pat yra svarbūs.

Pirmtakai ir tarpininkai

Neribotas filtravimas gali pasirodyti gana keistas, galbūt net priklausantis mokslinei fantastikai dalykas. Tačiau tai iš esmės nesiskiria nuo to, kas buvo anksčiau. Filtravimas yra neišvengiamas, tai – gyvenimo realybė. Niekas ne-

gali matyti, girdėti ar skaityti visko. Bet kurią valandą, jau nekalbant apie bet kurią dieną, kiekvienas iš mūsų atsirenka iš daugybės tiesiog tam, kad gyvenimas būtų valdomas ir nuoseklus.

Kalbant apie komunikacijų pasaulį, laisva visuomenė suteikia žmonėms didžiulę galimybę atsijoti nereikalingus duomenis. Tik tironijos verčia žmones skaityti ar žiūrėti. Laisvose valstybėse skaitantieji laikraščius skaito juos skirtingus; o kai kurie žmonės išvis jų neskaito. Kasdien žmonės renkasi žurnalus pagal savo skonį ir pažiūras. Sporto mėgėjai skaito sporto žurnalus, ir daugelyje šalių jie gali pasirinkti žurnalą, kuriame rašoma apie jų mėgiamą sporto šaką, pavyzdžiui, *Basketball Weekly* ar *Practical Horseman*; konservatoriai gali skaityti *National Review* arba *Weekly Standard*; gausybę žurnalų gali rinktis automobilių gerbėjai; *Dog Fancy* yra populiarus leidinys šunų augintojams; žmonėms, besilaikantiems šiek tiek į kairę nuo centro krypstančių požiūrių galėtų patikti *American Prospect*. Yra netgi žurnalas *Cigar Aficionado*.

Tai tiesiog šiuolaikiniai seniai egzistuojančio demokratinių valstybių gyvenimo pavyzdžiai: didžiulė komunikacijų galimybių įvairovė ir platus jų pasirinkimas. Tačiau ši situacija jau yra prieštaringa pirmiausia dėl stulbinamo laisvo pasirinkimo augimo ir individualaus valdymo turinio didėjimo bei *visuotinės svarbos tarpininkų* (*general interest untermediaries*) galios atitinkamo mažėjimo[6]. Tai apima laikraščius, žurnalus ir radijo bei televizijos transliuotojus. Visuotinės svarbos tarpininkų socialinių funkcijų įvertinimas vaidins svarbų vaidmenį šioje knygoje.

Žmonės, pasitikintys tokiais tarpininkais, patiria daugybę netikėtų susidūrimų, apimančių bendrąją patirtį su mąstančiais kitaip ir duomenis bei temas, kurių neieškojo iš anksto. Pavyzdžiui, jūs, skaitydami miesto laikraštį galite rasti nemažai straipsnių, kurių nebūtumėte pasirinkę, jei turėtumėte tokią galimybę. Straipsnius apie etninę įtampą Vokietijoje, nusikaltimus Los Andžele, naujas verslo rūšis Tokijuje jūs galite permesti akimis arba atidžiai perskaityti, tačiau vargu ar juos dėtumėte į savo „Dienraštį". Jūs galite žiūrėti įvairius televizijos kanalus – galbūt teikiate pirmenybę IV kanalui – ir pasibaigus jūsų mėgiamiausiai programai, galite pasižiūrėti kitos pradžią, pavyzdžiui, dramos, kurios iš anksto nebūtumėte pasirinkę, bet kuri kažkodėl traukia jūsų akį. Skaitydami *Time* ar *Newsweek*, jūs galite rasti diskusiją apie nykstančias gyvūnų rūšis Madagaskare, ir ši diskusija gali jus sudominti, paveikti jūsų elgesį ar net pakeisti gyvenimą, nors jos jūs neieškojote pirmiausia. Sistema, kurios individai nevisiškai kontroliuoja tam tikrą gaunamą turinį, turi daug bendro su gatve, kurioje galima netikėtai susitikti ne tik draugus, bet ir heterogenišką masę žmonių, užsiimančių įvairia veikla (galbūt ir bankų prezidentus, politinius protestuotojus ar elgetas).

Kai kurie žmonės mano, kad žiniasklaida miršta – tai reiškia, kad visuotinės svarbos tarpininkų, besidalijančių patirtimi, temomis bei idėjomis su milijonais žmonių, idėjų visuma buvo trumpas žmonijos komunikacijos istorijos epizodas. Kaip prognozė šis požiūris yra perdėtas. Bet žiniasklaidos reikšmė laikui bėgant neabejotinai vis mažėja. Nereiktų pamiršti, kad žmonijos istorijos požiūriu net ir išsivysčiusiose visuomenėse

visuotinės svarbos tarpininkai yra santykinai naujas ir tiesiog neišvengiamas dalykas. Laikraščiai, radijo stotys ir televizijos transliuotojai turi savitą istoriją su savita pradžia ir galima savita pabaiga. Iš tikrųjų 20-ąjį amžių reikėtų laikyti visuotinės svarbos tarpininkų, teikiančių panašią informaciją ir pramogas milijonams žmonių, didžiąja era.

Dvidešimt pirmasis amžius šiuo atžvilgiu gali būti visiškai kitoks. Štai vienas nedidelis faktelis: 1948 metais vienai šeimai teko 1,3 dienraščio, šis rodiklis iki 1998 metų sumažėjo 57 procentais, nors skirtų išsilavinimui metų skaičius, paprastai koreliuojantis su laikraščių skaitymo mastu, šiuo laikotarpiu smarkiai didėjo[7]. Mažų mažiausiai visa galimybių apimtis ir prisitaikymo prie vartotojo galia gerokai susilpnina visuotinės svarbos tarpininkų socialinį vaidmenį.

Politika, laisvė ir filtravimas

Diskutuodami susidursime su daugeliu klausimų. Kiekvieną iš jų aptarsiu išsamiai, tačiau patogumo dėlei pateiksiu jų sąrašą:

- didžiulis skirtumas tarp grynojo populizmo, arba tiesioginės demokratijos, ir demokratinės sistemos, bandančios užtikrinti aptarimą, svarstymą ir atskaitomybę;
- glaudus ryšys tarp žodžio laisvės ir socialinės gerovės, kuriai dažnai šios teisės tarnauja[8];
- plintanti rizika, kad diskusija tarp vienminčių žmonių sukels besaikį pasitikėjimą savimi, ekstremizmą, panieką kitiems, o kartais netgi prievartą;

- potencialiai pavojingas socialinių pakopų, tarp jų ir „kibernetinių pakopų“ (*cybercascadie*) vaidmuo, kuriomis informacija, ir teisinga, ir klaidinga, sklinda žaibiškai;
- milžiniškos interneto ir kitų ryšių technologijų galimybės kovoje už laisvę ir neturtingose, ir turtingose šalyse;
- absoliučiai neįtikėtina požiūrio, kad žodžio laisvė yra „absoliutas“, prigimtis;
- būdai, kuriais informacija, teikiama kiekvienam iš mūsų, tikriausiai naudinga daugeliui mūsų;
- esminis skirtumas tarp mūsų, kaip piliečių, ir mūsų, kaip vartotojų, vaidmenų;
- būtinybė reguliuoti žodžio laisvę, kas iš tiesų naudinga tiems, kurie labiausiai reikalauja priešintis „reguliavimui“;
- interneto kuriamų neribotų vartojimo galimybių mastas, kuris iš tikrųjų negerina žmonių gyvenimo, nes tai paprasčiausiai greitina daugelio prekių „vartojimo malūno apsukas“;
- ir galimas destruktyvus intensyvaus rinkos spaudimo poveikis ir kultūrai, ir valdžiai.

Tačiau šią diskusiją vienijantis objektas bus įvairios demokratinės visuomenės problemos, kurias gali sukelti visiško filtravimo galia. Vienas klausimas, į kurį atsakau „taip“, yra – ar individualūs pasirinkimai, nepavojingi ir tobulai pagrįsti, gali sukelti daugybę socialinių keblumų. Kitas klausimas, į kurį taip pat atsakau „taip“, yra – ar svarbu išlaikyti „gatvės sandūros“ ar „komunų“ atitikmenis, kur žmonės su įvairiais

dalykais susiduria nevalingai. Be to, aš stengiuosi apginti konkrečią demokratijos sąvoką – patariamosios (*deliberative*) demokratijos sąvoką – ir jos požiūriu įvertinti sistemos, turinčios tobulą filtravimo galią, perspektyvas. Aš taip pat ketinu apginti laisvės sampratą, susijusią su patariamosios demokratijos samprata, ir priešpriešinti ją sampratai, kuri individų vartojimo pasirinkimus regi kaip patį laisvės įsikūnijimą.

Aš kategoriškai tvirtinu ne tai, kad gatvių sandūros ir visuotinės svarbos tarpininkai išnyks ar turėtų išnykti tobulo filtravimo pasaulyje. Kokiu mastu rinka kurs juos ar jų atitikmenis – tai empirinis klausimas. Daugelis mėgsta siurprizus. Kai kuriuos žmones labai traukia gatvių sandūros ar jų atitikmenys televizijoje ir internete. Iš tikrųjų naujų technologijų galimybės paprastai tēsi savo pažadą pateikti dalykus, kuriuos pernelyg sunku surasti, tarp jų naujas temas ir naujus požiūrius. Jei norėtume sužinoti apie įvairias vėžio formas ir jo gydymo galimybes, tai galite padaryti greičiau nei per minutę. Jei jus domina automobilių keliama rizika, greita paieška jūsų paslaugoms. Jei norite sužinoti apie kurią nors užsienio šalį, jos papročius, politiką ar orus, internetas jums pasakys daug daugiau negu geriausios enciklopedijos.

Dauguma mokyklinio amžiaus vaikų tėvų apstulbsta pamatę, kaip visa tai lengva. Tiems, kuriems rūpi užtikrinti prieigą prie daugiau galimybių ir temų, naujos ryšių technologijos gali būti nuostabus patogumas. Tačiau ir toliau lieka teisinga tai, kad daugelis menamų gatvių sandūrų, ypač internete, yra labai specializuotos. Pažvelgę į *Townhall.com*, gatvių sandūros pobūdžio žiniatinklį, kaip ir dera pagal jo pavadinimą, iš jo galite patekti į dešimtis kitų žiniatinklių.

Tačiau skirtingai nuo tikrųjų rotušių, tik konservatyvias pažiūras galima rasti *Townhall.com*. Kiekvienas žiniatinklis yra vienokia ar kitokia konservatyvi politinė organizacija – tarp daugelio kitų yra Amerikos konservatorių sąjunga, Oliverio North'o radijo šou, „Apginkime amerikiečius dabar", „Konservatyvių politinių veiksmų konferencija", „Piliečiai prieš valdžios išlaidavimą" ir *National Review*. Ir kiekviena turi nuosavą žiniatinklį, kuriame daugybė nuorodų į „vienminčius" ir tik keletas nuorodų į priešingų pažiūrų žiniatinklius.

Aš įrodinėsiu ne tai, kad žmonėms trūksta noro pažinti ar kad išnyks gatvių sandūros, ne – aš įrodinėsiu, kad noras pažinti yra nuolatinis poreikis ir kad į laisvos raiškos sistemą iš dalies būtų žvelgiama iš šio poreikio taško. Taip pat noriu teigti, kad rimti pavojai kyla sistemai, kurios individai ignoruoja visuotinės svarbos tarpininkus ir pasikliauja pačių pasirinktomis nuomonėmis bei temomis. Ir ypač akcentuosiu pavojus, sukeliamus tokių situacijų, kai tūkstančiai, o galbūt milijonai ar net dešimtys milijonų žmonių klausosi tik garsesnio savo balso atgarsio. Tokia situacija, ko gero, pagimdo daugiau blogio negu paprasčiausia fragmentacija.

Kas yra ir kas nėra temos objektas

Dabar kai ką paaiškinsiu tam, kad susiaurintume svarstomą temą. Aš akcentuosiu problemas, iškylančias kalbėjimo (žodžio laisvės) rinkoje paklausos požiūriu. Tai problemos, kylančios ne dėl *gamintojų* – *Microsoft*, *Netscape* ir kitų – veiksmų, bet dėl *vartotojų* pasirinkimo ir pirmenybės teiki-

mo. Aš suprantu, kad norminiu požiūriu svarbiausias problemas sukelia didžiosios korporacijos, o ne milijonai, iš tikrųjų milijardai individų, kurie renkasi komunikacijas. Tačiau ilgainiui, manau, rimčiausią riziką, ir neabejotinai labiausiai nepaisomą, sukelia vartotojai. Ne todėl, kad jie yra sutrikę, iracionalūs ar piktavališki. Taip yra todėl, kad atskirai paimti pasirinkimai atrodo visiškai pagrįsti, tačiau sudėti visi kartu kenkia demokratijos tikslams.

Kadangi mano dėmesio centre yra informacijos vartotojai, aš neaptarsiu klausimų, kurie pastarąjį dešimtmetį nuolat atkreipia dėmesį. Daugelis šių klausimų apima tariamai perdėtą didžiųjų korporacijų ar konglomeratų galią.

- Aš neaptarinėsiu nuogąstavimų, kad mažas ar nepalankioje padėtyje esančias grupes dominantys klausimai nyksta iš žiniasklaidos. Turbūt tai nesukels problemų. Priešingai, nuolat auga „nišų rinkos“, skirtos ir didelėms, ir mažoms grupėms. Mažėjant nepritekliui, ši tendencija neišvengiamai tęsis. Technologijų plėtra yra didžiulis bet kokių mažų grupių ir mažumų sąjungininkas. Neįprastą ar specifinį skonį turintys žmonės tikriausiai nebus išstumti iš besiplečiančio komunikacijų pasaulio. Labiau tikėtina, kad atsitiks priešingai: jų pageidaujamas turinys bus lengviau prieinamas, gerokai lengviau negu iki šiol. Tai ir bus mano dėmesio centre.
- Aš nedaug tekalbėsiu apie monopolistinį tiekėjų elgesį ir manipuliacinę jų veiklą. Šis klausimas susilaukė didelio dėmesio pirmiausia dėl 1999–2000 metų antimonopolinio teisminio ginčo, susijusio su *Microsoft*. Be abejo,

kai kurie tiekėjai mėgina monopolizuoti, kai kurie manipuliuoti; aptarkime, pavyzdžiui, faktą, kad *Netscape* pateikia tam tikrus automatinius adresynus (*automatic bookmarks*), leidžiančius vartotojams prisijungti prie tam tikrų žiniatinklių. (Pavyzdžiui, savo automatiniais adresynais galiu prisijungti prie ABC News ir CBS Sport line, bet ne prie NBC ar CBS naujienų, arba ABC ar NBC sporto programų.) Visi nuovokūs ryšių technologijų gamintojai žino, kad tam tikras filtravimo mastas yra gyvenimo faktas. Jie taip pat žino kai ką labai svarbaus, bet mažiau akivaizdaus: vartotojų *dėmesys* yra lemiama (ir deficitinė) prekė atsirandančioje rinkoje. Kompanijos laimi didžiulius sandorius, jei gali stipriau nukreipti dėmesį viena kryptimi, o atitraukti nuo kitų.

Štai kodėl daugelis interneto žiniatinklių suteikia informaciją ir pramogas vartotojams nemokamai. Vartotojai iš tikrųjų yra prekė, dažnai reklamuotojams „parduodama" už pinigus; štai kodėl moka reklamuotojai, o ne vartotojai. Tai absoliučiai tinka ir radijui, ir televizijai[9]. Tai būdinga ir žiniatinkliams. Pavyzdžiui, pažvelkime į triukšmingojo *Netzero.com* žiniatinklio, teikiančio nemokamą interneto prieigą, atvejį. *Netzero.com* vadina save – iš tikrųjų tai jo devizas – „laisvojo pasaulio gynėju". Plačioje reklaminėje kampanijoje *Netzero.com* savo kūrėjus vaizduoja kaip įstatymų leidėjų skriaudžiamus laisvės liudytojus, ginančius pagrindines teises ir apsaugančius kiekvieno „teisę" naudotis internetu. Bet ar *Netzero.com* iš tikrųjų stengiasi apginti teises, ar yra tik suinteresuotas gaunamu pelnu? Tiesa ta, kad *Netzero.com* yra viena iš daugelio pelno

siekiančių kompanijų, suteikiančių vartotojams nemokamą naudojimąsi internetu (aiški socialinė nauda), tačiau uždirbanti pinigus iš to, kad reklamuotojams žada, jog jų klientai pamatys jų komercinę reklamą. Nieko blogo, kad uždirbami pinigai, bet vargu ar galima įsivaizduoti, kad *Netzero.com* galėtų būti kokia nors disidentinė altruistinių patriotų organizacija.

Kai kurios privačios kompanijos bandys manipuliuoti vartotojais, suteikdamos jiems ypatingą dėmesį, ir taip įtrauks juos į monopolistines pinkles. Ar tai problema? Bet koks nekvalifikuotas atsakymas neturi prasmės. Iškyla svarbus klausimas – ar rinkos veiksniai sumažins kenksmingus manipuliavimo pastangų ar monopolijos padarinius. Aš manau, kad jos tai padarys; bet ne tai dabar man rūpi. Demokratijos požiūriu, daugelis rimčiausių ginčytinų klausimų, kuriuos iškėlė naujosios technologijos, neapima manipuliacinės ar monopolistinės didžiųjų kompanijų elgsenos.

• Aš aptarsiu privačią galią programų „kodui", struktūrai ir dizainui. Šviečiamojoje ir svarbioje knygoje Lawrence Lessigas išreiškė susirūpinimą, kad privatūs kodų gamintojai kontroliuos interneto galimybes tokiu būdu, kuris kels grėsmę privatumui, laisvam idėjų judėjimui ir kitoms svarbioms socialinėms vertybėms[10]. Lessigas įtikinamai parodo, jog tai iš tiesų galima problema. Bet šios problemos nereikėtų per daug sureikšminti, ypač turint galvoje nuolatinį konkuruojančių jėgų poveikį. Sąjūdis už „atvirą kodą" (pirmiausia *Linux*), sudarantis sąlygas žmonėms susikurti norimą kodą, klesti; bet kokiu atveju konkurencinė

įtampa primeta realius apribojimus kodų gamintojų galimybėms judėti tokiomis kryptimis, kurios nepriimtinos vartotojams. Pavyzdžiui, privatumo laidavimas tampa vis reikšmingesnis internete. Neabejotinai dar galima tam tikromis sąlygomis užtikrinti valdžios vaidmenį prieš piktnaudžiaujančius privačios galios kodui veiksmus. Bet šioje knygoje aš to nenagrinėsiu.

• Neaptarinėsiu „skaitmeninės atskirties" (*digital divide*), bent jau ne ta sąvokos prasme, kuria ji paprastai suprantama. Žmonės, kuriems rūpi ši problema, pabrėžia egzistuojančią prieigos prie naujausių ryšių technologijų nelygybę; nelygybė, pavyzdžiui, kai skirstoma į turinčius ir neturinčius prieigos prie interneto. Tai išties svarbi problema, taip pat ir mūsų šalyje. Remiantis naujausiais skaičiavimais, pajamos yra svarbiausias atskirties šalyje šaltinis; mažiau nei pusė namų ūkių, kurių pajamų vidurkis ne didesnis kaip 15 000 dolerių (jie sudaro 19 procentų visų Amerikos gyventojų), taps interneto vartotojais iki 2005 metų. Didžiulį interneto vartotojų atotrūkį galima aptikti tarp etninių grupių: tarp afroamerikiečių ir iš Lotynų Amerikos kilusių amerikiečių interneto vartotojai sudarė atitinkamai 30 ir 33 procentus 1995 metais, o tarp baltųjų – gerokai daugiau negu 50 procentų. Bet šis atotrūkis greitai mažėja, ir tikima, kad jis išnyks iki 2005 metų.

Skaitmeninė atskirtis daug svarbesnė tarptautiniu mastu, nes gresia didesnė socialinė nelygybė, kuri dažniausiai yra neteisinga, nes iš daugelio milijonų (iš tikrųjų milijardų) žmonių atimama informacija ir galimybės.

Pavyzdžiui, 1998 metais industrinėse valstybėse, kuriose gyvena mažiau nei 15 procentų visų pasaulio gyventojų, buvo 88 procentai interneto vartotojų – Šiaurės Amerikoje, kurioje gyvena mažiau nei 5 procentai visų pasaulio gyventojų, yra daugiau nei pusė visų interneto vartotojų. Kai kuriose Afrikos šalyse interneto ryšio kaina per mėnesį yra 100 dolerių, t. y. dešimt kartų didesnė negu Jungtinėse Amerikos Valstijose. Vidutiniam amerikiečiui kompiuterio kaina yra mėnesinio uždarbio dydžio, o Bangladešo piliečiui jis kainuos daugiau nei šio aštuonerių metų uždarbis. 2000 metais stulbinamai mažai arabų kilmės gyventojų (0,11 proc.) turėjo interneto prieigą, tuo tarpu daugiau kaip 50 procentų amerikiečių, arba 130 milijonų žmonių naudojosi šio ryšio paslaugomis, o iš jų 18 milijonų žmonių buvo aktyvūs interneto vartotojai. Bet šalies vidaus prasme, atrodo, laikui bėgant, ši problema silpnės. Žinoma, būtina kažką daryti, kad šis procesas greitėtų, nes jis ypač naudingas milijonų ir net milijardų žmonių laisvei bei sveikatai. Bet tai, ką aš aptarsiu, veiks tik tuomet, jei kiekvienas bus „gerojoje" atskirties pusėje, t. y. jei tik kiekvienam yra prieinama visa žiniasklaida.

Be to, sutelksiu dėmesį į keletą „skaitmeninės atskirties" rūšių, kurios turbūt susidarys esant universaliai prieigai – kaip pagrįsti individualių vartotojų pasirinkimai tuo pačiu metu gali sukelti ir asmeninę, ir socialinę žalą. Šis klausimas neabejotinai susijęs su nelygybėmis, bet ne pagal prieigą prie naujųjų technologijų; tai jokiu būdu nepriklauso nuo priėjimo nelygybės.

Noriu pabrėžti, kad skaitmeninė atskirtis arba gali, arba negali tapti slogučiu. Ir jei aš neklystu, pasauliui pakanka sveiko proto atsikratyti minties, kad laisvosios rinkos, kaip įkūnijančios „vartotojų nepriklausomybę“, yra tinkamas komunikacijos politikos pagrindas. Įsivaizduojamas nesuskaičiuojamų, skirtingų „Mano dienraščių“ leidinių pasaulis yra labiausiai nutolęs nuo utopinės vizijos dalykas ir demokratijos požiūriu turėtų sukurti rimtas problemas.

2

Analogija ir idealas

Mane supanti aplinka

Dabartinės permainos, gimdomos naujųjų ryšių technologijų, yra sumenkinamos, o ne pernelyg sureikšminamos, – tai mintis, nuo kurios aš bandysiu pradėti. Tai, kas dabar vyksta, yra daug daugiau geresnis nei kompiuterio ekrano prisitaikymas.

Daugeliui žmonių internetas gerokai sumažina nenumatytą, nepasirinktą bendravimą su kitais žmonėmis. Daugelis iš mūsų verčiau dirbtų namuose, negu eitų į darbą; tai sparčiai auganti tendencija. Dažniau negu nuėję į vietinius knygynus, kuriuose, tikėtina, susitiksime nemažai įvairių žmonių, daugelis mūsų perka knygas per *Amazon.com* žiniatinklį. Kiti vengia vaizdo įrašų ar bakalėjos parduotuvių, nes *Kosmo.com*, pristatantis jiems vien tik *Citizen Kane* ir picas, juos žavi. Esant MP3 technologijoms, muzikos parduotuvių lankymas gali pagrįstai atrodyti kaip beviltiškas laiko švaistymas. Komunikacijų specialistas Kenas Auletta entuziastingai kalba: „Aš galiu atsirinkti muziką kompiuteryje, tik paspaudžiu

ir užsakau. Man nereikia eiti į parduotuvę. Man nereikia sėsti į automobilį. Man nereikia judėti. Dieve, tai rojus[1]". Visiškai nesvarbu, kas jus domina – nuo kompiuterių, iki drobių, deimantų ar automobilių – *Buy.com*, *MySimon.com*, *Bloomingdales.com*, *productopia.com*, *pricecan.com* ar bet koks kitas žiniatinklis iš šimtų kitų bus laimingas galėdamas jums padėti. Iš tikrųjų norėdamas lankyti koledžą ar netgi studijuoti universitete, jūs galite išvengti universiteto teritorijos[2]. Štai Niujorko universiteto skelbimas kviečia lankyti „Niujorko universiteto virtualųjį koledžą" ir netgi pabrėžia, kad virtualiai studijuodamas paskaitų metu galite sėdėti bet kur ir netgi sėdėti visiškai vienas.

Būtų kvaila tvirtinti, kad visa tai yra blogai arba tai praradimas, vertinant apskritai ar atsižvelgus į viską. Priešingai, stulbinanti patogumų gausa teikia tikrą palaimą vartotojams. Pavyzdžiui, važinėjimas pirmyn atgal ieškant dovanų yra tikra kančia. (Ar prisimenate, ką tai reiškia? Ar jūs vis dar taip elgiatės?) Daugeliui iš mūsų galimybė „nurodyti ir paspausti" yra ypatingas patobulinimas. Daugelis žmonių, ir turtuoliai, ir vargšai, naudodamiesi naujausiomis ryšių technologijomis, „vyksta" į tokias vietas, kurių jokiu būdu negalėjo aplankyti anksčiau – Pietų Afriką, Vokietiją, Iraną, parduotuves, daugybę parduotuvių visame pasaulyje, įvairiausių specializacijų gydytojų kabinetus (ieškant jūsų laukia įdomios staigmenos; pavyzdžiui, *lungcancer.com* yra teisinės firmos žiniatinklis, jums padėsiantis iškelti bylą, o ne gydytojo žiniatinklis, padėsiantis pasveikti). Bet anaiptol nekvaila nerimauti, kad milijonams žmonių didėjančių patogumų padariniai mažina ne tik netikėtų

susidūrimų su kitais galimybių aibę, bet ir mažina demokratiją bei pilietiškumą.

Arba apsvarstykime sąvoką *bendradarbiaujantis filtravimas* (*collaborative filtering*) – intriguojanti daugelio žiniatinklių savybė, jau tampanti rutina. Pavyzdžiui, jei tik užsakote knygą iš *Amazon.com*, jis siūlosi papasakoti jums apie kitų žmonių, mėgstančių šią knygą, pasirinkimus. O kai užsisakote daugiau knygų, *Amazon.com* žino ir papasakos jums, kad kitos knygos – ir kompaktiniai diskai, ir filmai – jums patiks, nes patiko panašiems į jus žmonėms. Kiti žiniatinkliai, pavyzdžiui, *Qrate.com ir Movielens*, pasiruošę pasakyti, kokie nauji filmai jums patiks, o kokie nepatiks tokiu būdu: tiesiog paprašo jūsų įvertinti kai kuriuos filmus, o po to palygina tuos vertinimus su kitų žmonių vertinimais ir sužino, ką panašūs į jus žmonės mano apie filmus, kurių nesate matęs. Bendradarbiaujantį filtravimą taiko *CDnow*, *Moviefinder.com*, *Firefly* ir daugelis kitų nuolat atsirandančių žiniatinklių. Mes žinome, kad TiVo, televizijos įrašų sistema, pagal jūsų mėgiamas laidas pasiruošusi pasakyti, kokios kitos laidos jums patiks.

Bendradarbiaujantis filtravimas tik prasideda. „Pritaikytas jūsų poreikiams apsipirkimas" jau lengvai pasiekiamas ir skirtas, kalbant paprasčiausios ataskaitos žodžiais, „palyginti vartotojų interesus ir pirkimo įpročius nuo audinių, kuriems teikiama pirmenybė, iki kambario dizaino arba pageidavimų sąrašo"[3]. Apsvarstykime užuominą, kad netrukus „turėsime virtualias garsenybes... Jos atrodys nuostabiai. Iš tikrųjų jos bus be galo puikios, nes jų išorė bus tiksliai tokia, kokia, *jūsų* nuomone, turi būti puiki, ir nesvarbu, ką galvoja jūsų kaimynai, nes garsenybės bus sukurtos pagal

kiekvienos šeimos pageidavimus"[4]. (Ar jus stebina tai, kad yra žiniatinklių, pateikiančių pritaikytus jūsų poreikiams meilės romanus? Kad jie prašo informacijos apie „jūsų svajonių meilužį" ir tada sukuria romaną, atitinkantį jūsų skonį?)

Daugeliu atžvilgių tai, kas vyksta, yra ganėtinai nuostabu, ir kai kurie *Amazon.com* ir analogiškų tarnybų patarimai yra įstabiai geri, netgi neįtikėtini. (Tūkstančiai žmonių tokiu būdu atrado mėgiamus autorius.) Bet visa tai ir neramina, nes skatinama siaurinti žmonių akiratį ir įtikti egzistuojančiam jų skoniui, o ne formuoti kitokį skonį. Pavyzdžiui, tarkime, kad tam tikrų politinių pažiūrų žmonės išmano apie vis daugiau ir daugiau tų pačių pažiūrų autorių ir taip sustiprina savo pažiūras, nes tai, ką jie labiausiai skatinami skaityti, kalba apie tuos pačius dalykus. Bet ar tai demokratinėje visuomenėje nekelia nerimo?

Išsamios analizės reikalaujančias problemas geriausiai nagrinėti dviem skirtingais aspektais. Pirmasis apima retą ir šiek tiek egzotišką konstitucinę doktriną, pagrįstą „viešojo forumo" idėja. Antrasis apima bendrą konstitucinį idealą, iš tikrųjų bendriausią konstitucinį idealą; tai patariamoji demokratija. Pamatysime, kad bendrosios patirties mažėjimas ir asmeninio filtravimo sistema gali kompromituoti šį idealą. Mes galime tai pataisyti suvokdami, kas slypi sampratoje, jog laisva visuomenė sukuria daug viešųjų forumų, suteikiančių oratoriams galimybę bendrauti su įvairiais žmonėmis ir užtikrinančių kiekvienam iš mūsų galimybę klausytis daugybės oratorių, kalbančių daugybe temų ir išreiškiančių skirtingas nuomones.

Viešojo forumo idėja

Įprastomis sąlygomis žodžio laisvės pagrindu laikomas draudimas valdžiai „cenzūruoti“ kalbą, kuriai ji nepritaria. Paprastai valdžia kėsinasi įvesti civilines ar baudžiamąsias bausmes už skirtingas politines pažiūras, šmeižikišką kalbą, komercinę reklamą ar kalbas intymiomis temomis. Kyla klausimas, ar valdžia turi teisėtą ir pakankamai svarų motyvą varžyti žodžio laisvę ir siekti ją kontroliuoti.

Iš tiesų dauguma įstatymų, reglamentuojančių žodžio laisvę, tai ir daro. Tačiau svarbi daugelio laisvų šalių žodžio laisvės teisės dalis įgyja visiškai skirtingą formą. Pavyzdžiui, Jungtinių Amerikos Valstijų Aukščiausiasis teismas yra nutaręs, kad gatvės ir parkai privalo būti atviri visuomenės raiškos veiklai. Pačioje 20-ojo amžiaus pradžioje Teismas pareiškė: „Visi nuo seno išlikę gatvių ir parkų pavadinimai rodo, kad nuo neatmenamų laikų šios vietos buvo skirtos visuomeniniam naudojimui ir tūkstančius kartų panaudotos susirinkimams, kuriuose buvo dalijamasi mintimis tarp piliečių ir diskutuojama visuomenei rūpimais klausimais. Nuo senų laikų toks gatvių ir viešųjų vietų naudojimas buvo piliečių teisių, neliečiamumo, teisybės ir laisvės dalis“[5]. Taigi vyriausybės yra įpareigotos leisti laisvai kalbėti viešose gatvėse ir viešose parkuose – net jeigu daugelis piliečių mėgsta taiką ir ramybę ir net jeigu protestuotojai bei disidentai erzina, kai paprasčiausiai einate namo ar į vietinę bakalėjos parduotuvę.

Žinoma, valdžiai leidžiama įvesti „laiko, vietos ir būdų“ apribojimus kalbėjimui viešosiose vietose. Niekas neturi

teisės rengti fejerverkus ar per garsiakalbius viešose gatvėse trečią valandą nakties reikšti nepasitenkinimą visuotiniu atšilimu ar gynybai skirtos biudžeto dalies dydžiu. Tik laiko, vietos ir būdų apribojimai privalo būti ir pagrįsti, ir riboti. Iš tikrųjų valdžia priversta leisti bet kokių pažiūrų oratoriams naudotis visuomeniniu turtu skelbiant savo mintis.

Vienas iš viešųjų forumo doktrinos požymių yra tas, kad *oratoriams sukuriama prieigos teisė, prieigos ir prie vietos, ir prie žmonių*. Kitas būdingas požymis tas, kad viešojo forumo doktrina sukuria teisę ne vengti valdžios įvestų *bausmių* už kalbėjimą, bet užtikrinti valdžios *subsidijas* kalbėjimui. Nekyla klausimų dėl to, kad iš mokesčių mokėtojų reikalaujama remti saviraiškos veiklą, kuri pagal viešojo forumo doktriną privalo būti gatvėse ir parkuose. Iš tikrųjų išlaidos, kurias mokesčių mokėtojai išleidžia viešų gatvių ir parkų priežiūrai, pradedant valymu ir baigiant priežiūra, gali būti gana didelės. Taigi viešieji forumai atstovauja vienai iš teisės sričių, kurioje teisė laisvai kalbėti reikalauja visuomenės subsidijų oratoriams.

Ar tik gatvės ir parkai? Apie oro uostus ir internetą

Iš esmės yra priežasčių viešojo forumo sąvoką išplėsti kuo toliau už gatvių ir parkų ribų. Šiuolaikinėje eroje tradiciniai viešieji forumai vis labiau užvaldo kitas vietas. Žiniasklaida, taip pat ir internetas tampa gerokai svarbesne saviraiškos arena nei gatvės ir parkai.

Vis dėlto Aukščiausiasis teismas pabijojo išplėsti viešojo forumo doktriną už gatvių ir parkų ribų. Galbūt Teismas taip pasielgė žinodamas, kad atsisakius istorinio vertinimo pagrindo, tampa nepaprastai sunku nubrėžti ribas ir kad teisėjai bus apipilti prašymais prieiti prie privačios ir visuomeninės nuosavybės. Taigi Teismas atsisakė tariamai įtikinamo argumento, kad daugelis kitų vietų galėtų tapti viešojo forumų arena. Ypač jis buvo įtikinėjamas, kad oro uostai labiau nei gatvės ir parkai yra lemiami susisiekimui su heterogeniška visuomene; oro uostai – tai vietos, kuriose susirenka skirtingi žmonės, o tai svarbu siekiant kalbėti didžiuliam žmonių ratui. Teismas taip nemanė teigdamas, jog viešojo forumo idėja turi būti suvokiama remiantis istorine praktika. Oro uostai, žinoma, nėra traktuojami kaip viešieji forumai nuo „senų laikų"[6].

Bet nepaisant to, Teismo nariai atrodė labai sunerimę dėl grynai istorinių išbandymų. Tai liudijančioje vaizdingoje ištraukoje Aukščiausiojo teismo teisėjas Anthony Kennedy rašė: „Protai gatvėse ir parkuose tokie pat kaip ir kitur. Vis daugiau svarbių pasikeitimų nuomonėmis ir dalijimosi visuomenės sąmoningumu vyksta masinėje ir elektroninėje žiniasklaidoje. Visuomenės dalyvavimas šiose komunikacijos priemonėse gali keistis kintant technologijoms"[7]. Todėl teisėjas Kennedy pripažįsta, kad atsiranda problema, kaip viešojo forumo idėją „išversti" į naujųjų technologijų aplinkos „kalbą". Ir jeigu Aukščiausiasis teismas tokio vertimo „daryti" nenori, tai turi atlikti Kongresas ir šalies vyriausybė. Kitaip tariant, Teismas, remdamasis konstitucine teise, nepasiruošęs teigti, kad viešojo forumo idėja turi išplisti už

gatvių ir parkų ribų. Tačiau net jeigu Teismas nepasiruošęs veikti, Kongresas ir šalies vyriausybė gali nuspręsti, kad laisvai visuomenei reikalinga prieigos teisė ten, kur susitinka daugybė žmonių. Iš tikrųjų žiniatinkliai, dažniau asmeniniai nei visuomeniniai, gali patys taip nuspręsti ir imtis žygių, garantuojančių, kad žmones pasiekė skirtingos nuomonės.

Kodėl viešieji forumai? Apie prieigas, neplanuotus susidūrimus ir dirgiklius

Aukščiausiasis teismas nelabai kreipia dėmesį į klausimą, kodėl būtent svarbu užtikrinti, kad gatvės ir parkai liktų atviri kalbėtojams. Tai klausimas, į kurį būtina atsakyti, jei norima sužinoti, ar yra ryšys tarp viešojo forumo doktrinos ir dabartinių problemų, ir kaip jį suprasti.

Galime šiek tiek pažengti į priekį ir atkreipti dėmesį į tai, kad viešojo forumo doktrina iškelia tris svarbius uždavinius[8]. Pirma, kalbėtojams suteikiama galimybė bendrauti su plačiomis žmonių masėmis. Jei norite pareikšti, kad mokesčiai yra pernelyg dideli ar kad policija dažnai smurtauja prieš afroamerikiečius, jūs pajėgūs primesti šį argumentą žmonėms, kurie apie tai galbūt nebuvo nė girdėję. Skirtingi žmonės, vaikštantys gatvėmis ir būnantys parkuose, tikriausiai girdės kalbėtojų argumentus apie mokesčius ar policiją; be to, jie sužinos šalia esančių piliečių nuomones ir įsitikinimus. Galbūt kai kurie, išgirdę apie tai, pakeis savo nuomonę; galbūt jie taps smalsesni ir patys išsiaiškins šią proble-

mą. Neturi didelės reikšmės, ar taip atsitiks keletui ar daugybei. Svarbu tai, kad kalbėtojams leidžiama išsakyti dalykus, kuriais kitu atveju šalia esantys piliečiai nesidomėtų.

Žiūrint iš kalbėtojų pusės, viešojo forumo doktrina sukuria bendros *prieigos prie heterogeniškų piliečių teisę*. Iš klausytojų pusės viešojo forumo doktrina sukuria ne teisę, bet galimybę, nors galbūt ir nepageidaujamą: *tapti atviriems turinčių skirtingus požiūrius ir nepasitenkinimus įvairių kalbėtojų poveikiui*. Pabrėžtina tai, kad tas atvirumas poveikiui yra bendras. Daugelį žmonių vienu metu veiks tokie pat požiūriai ir nepasitenkinimai, be to, jie susidurs su tokiais požiūriais bei nepasitenkinimais, kurių dalis žmonių nebūtų patys ieškoję. Todėl neretai šis atvirumas poveikiui (*exposure*) pagrįstai laikomas dirginančiu ar net blogesniu.

Antra – viešojo forumo doktrina suteikia galimybę kalbėtojams prieiti ne tik prie heterogeniškų, bet ir prie specifinių žmonių bei specifinių institucijų ir išsakyti savo skundus. Tarkime, pavyzdžiui, jums atrodo, kad šalies įstatymus leidžiantys organai neatsakingai žiūri į nusikalstamumą ar vaikų sveikatos priežiūrą. Viešojo forumo doktrina jums garantuoja teisę protestuoti priešais šalies įstatymų leidžiamojo organo pastatą ir taip išsakyti savo nuomonę.

Rūpimą klausimą galima pateikti ir privačioms, ir visuomeninėms institucijoms. Kai drabužių parduotuvės darbuotojai mano galintys apgaudinėti pirkėjus ar elgtis rasistiškai, protestuotojai turi prieigos prie pačios parduotuvės galimybę. Taip yra ne todėl, kad jie turi teisę peržengti privačios nuosavybės ribas – niekas neturi tokios teisės – bet todėl, kad tikėtina, jog šalia bus vieša gatvė, ir strategiškai pasirinktoje

vietoje surengtas protestas neabejotinai atkreips parduotuvės ir jos klientų dėmesį. Pagal viešojo forumo doktriną oratoriai yra tie, kuriems leidžiamas pasiekti tam tikrą auditoriją, ir konkretūs klausytojai negali neišgirsti ir neišklausyti nepasitenkinimo, nukreipto prieš juos. Kitaip tariant, klausytojų saviizoliacijos galia yra stipriai apribota.

Trečia – viešojo forumo doktrina didina galimybę, kad individai apskritai bus atviri daugybės įvairiausių žmonių ir nuomonių poveikiui. Eidami į darbą ar lankydamiesi parke, ko gero, patirsite netikėtų, galbūt trumpalaikių ir neesminių susidūrimų. Pakeliui į darbą arba pietaudami parke negalite lengvai atsiriboti nuo ginčų ar būsenų, kurių iš anksto neieškote ar kurių norėtumėte išvengti. Ir čia viešojo forumo doktrina yra linkusi užtikrinti tam tikrą patirtį, kuria plačiai dalijamasi – gatvės ir parkai yra visuomeninė nuosavybė – ir tam tikras atvirumo poveikiui formas skirtingoms nuomonėms ir būsenoms. Norėčiau pasakyti, kad toks atvirumas poveikiui skatina supratimą ir galbūt laisvės pojūtį. Netrukus suprasime, kad visi šie klausimai yra glaudžiai susiję su demokratijos idealais.

Mes turėtume suprasti skirtumą tarp *neplanuoto* atvirumo poveikiui ir *nepageidaujamo* atvirumo poveikiui. Pavyzdžiui, parke jūs netikėtai išvystate beisbolo varžybas ar grupę žmonių, protestuojančių prieš policijos elgesį. Tai neplanuota patirtis; jūs to nesirinkote ir iš anksto nenumatėte. Bet tik išvydę varžybas arba protesto akciją, jūs tikriausiai nesusinervinote; o galbūt su tuo netikėtai susidurti jums net malonu. Ir, priešingai, netikėto susitikimo su benamiais ar elgetomis, prašančiais pinigų ar bandančiais ką nors par-

duoti, jūs iš tikrųjų nenorite. Jei būtumėte galėję šiuos potyrius „atsijoti“, būtumėte taip ir padarę. Daugeliui žmonių nepageidaujamo atvirumo poveikiui kategorija – priešinga neplanuotai – apima ir daugelį politinių veiklų. Galbūt jums šios veiklos nuobodžios ir norite, kad jos netrikdytų jūsų pasivaikščiojimo gatve. Galbūt ši veikla jus erzina ar pykdo todėl, kad trukdo pasivaikščiojimą, galbūt jus nervina tai, apie ką kalbama, ar tie, kurie kalba.

Taip pat svarbu suprasti skirtumą tarp atvirumo *patirties* poveikiui ir atvirumo *argumentų* poveikiui. Viešieji forumai neleidžia žmonėms atsitverti nuo kartu su jais esančių piliečių. Jiems bent jau trumpai šmėstels kitų žmonių vaizdas, pavyzdžiui, kitos socialinės klasės. Taigi viešojo forumo doktrina leidžia žmonėms kažkuriuo metu suvokti, nors ir trumpai, ne tik tam tikrą nuomonę turinčių žmonių patirtį, bet ir jų argumentus. Jūs galite susidurti su rašytine medžiaga, atkreipusia jūsų dėmesį, pavyzdžiui, į smurtą šeimoje. Ambicingiausios viešųjų forumų panaudojimo formos kuriamos taip, kad parengtų žmones ir argumentams, ir potyriams, nors potyriai kartais naudojami kaip supaprastintos nuorodos į argumentus, tarkim, paveikslėlis ar trumpas susitikimas kartais gali turėti tūkstančio žodžių poveikį.

Kalbėdamas apie viešojo forumo doktrinos tikslus, aš siekiau aptarti nepageidaujamus ir neplanuotus susidūrimus bei atvirumą potyrių ir argumentų poveikiams. Tačiau nepritariantys nepageidaujamiems susidūrimams gali pageidauti neplanuotų susidūrimų, o manantys, kad atvirumas argumentų poveikiui yra pernelyg reiklus ir įkyrus, gali pripažinti naujų potyrių reikšmę heterogeninėje visuomenėje.

Visuotinės svarbos tarpininkai kaip nepripažinti viešieji forumai (pasaulyje)

Žinoma, veikla gatvėse ir parkuose yra ribota. Net ir didžiausių miestų gatvės bei parkai yra primygtinai *vietiniai*. Bet daugybę gatvių ir parkų, kaip viešųjų forumų, atliekamų socialinių funkcijų vykdo ir kitos institucijos.

Iš tikrųjų visuotinės svarbos tarpininkus – laikraščius, žurnalus, televizijos transliuotojus – galima suvokti kaip ypač svarbią viešųjų forumų rūšį.

Tai paprasta paaiškinti. Skaitydami miesto laikraštį ar šalies žurnalą, jūs peržvelgsite ne vieną straipsnį, kurio nebūtumėte pasirinkę iš anksto. Kaip ir daugelis žmonių kai kuriuos iš jų perskaitysite. Galbūt jus sudomino įstatymai, reglamentuojantys minimalų atlyginimą, ar Somalis, ar pastarieji Artimųjų Rytų įvykiai; taigi pasakojimai atkreipė jūsų dėmesį. Tai, kas tinka tam tikroms temoms, tinka ir požiūriams. Galbūt manote, kad nieko negalima sužinoti ar pasimokyti iš žmonių, kurių nuomonės nekenčiate. Bet jei jau atsivertėte įžanginius puslapius, galite perskaityti, kas juose kalbama, ir įgyti naudingos patirties. Gal jus įtikins vienas ar kitas dalykas arba informuos, nors nebūtinai įtikins. Be to, pirmojo puslapio antraštė arba *Newsweek* vedamasis, ko gero, yra labai svarbūs daugeliui žmonių.

Dažnai neplanuoti ir nepasirinkti susidūrimai atneša daug naudos ir atskiriems individams, ir visai visuomenei. Kartais jie net pakeičia žmonių gyvenimus. Tą patį galima pasakyti (tik kitu būdu) ir apie nepageidaujamus susidūri-

mus. Kartais jus gali suerzinti nemėgiamo autoriaus vedamasis. Galbūt norite, kad šio vedamojo išvis nebūtų. Bet nepaisant tokio nusistatymo, tai gali sužadinti jūsų smalsumą ir galbūt jūs jį perskaitysite. Galbūt tai jūsų nedžiugina. Bet tai gali paskatinti pergalvoti savo pažiūras ar net jas patikrinti. Mažų mažiausiai sužinosite, ką daugelis šalia esančių piliečių galvoja ir kodėl taip galvoja. Tai, ką galima pasakyti apie argumentus, pasakytina ir apie temas, nes kai susiduriate su jus erzinančiais straipsniais apie nusikalstamumą, pasaulio atšilimą, homoseksualų vedybas, piktnaudžiavimą alkoholiu, vis dėlto suprantate, kad iš tų straipsnių kažką sužinojote.

Televizijos transliuotojų funkcijos panašios. Galbūt geriausias pavyzdys yra vakaro žinios, daugelyje šalių tapusios tiesiog institucija. Įsijungę vakaro žinias, sužinosite daugybę dalykų, kurių iš anksto nesirinktumėtę. Dėl tempo ir betarpiškumo televizijos transliuotojai atlieka viešajam forumui būdingas funkcijas net labiau nei visuotinės svarbos tarpininkai leidybinėje žiniasklaidoje. Pagrindinė žinia žiniasklaidos tinkluose taps pagunda visuomenei: ji iškels pagrindines problemas ir daugelio milijonų žmonių dėmesį sutelks tam tikra linkme. O tai, kas vyksta išklausius pagrindinę žinią – nagrinėjant įvairių vietinių ir tarptautinių temų meniu – sukuria kažką panašaus į oratorių kampelius, toli gražu pralenkiančius Haidparko patirtį.

Nė vienas iš šių tvirtinimų nereiškia, kad visuotinės svarbos tarpininkai visada dirba puikiai arba gerai. Kartais šie tarpininkai nepateikia adekvataus temų ar nuomonių supratimo. Kartais jie pateikia išskydusią daugumos žmonių

nuomonės versiją. Kartais tarpininkai kenčia nuo savo išankstinių nuostatų. Kartais jie beveik nepateikia esmės, o nukrypsta į skambius pareiškimus arba vaikosi sensacijų. Tai apgailėtina pastarųjų dviejų dešimtmečių tendencija. Tačiau veikdami pagal paskirtį visuotinės svarbos tarpininkai žmonėms atskleidžia daugybę temų ir požiūrių, o kartu dalijasi patirtimi su heterogeniška visuomene. Iš tikrųjų šie visuotinės svarbos tarpininkai yra gerokai pranašesni už gatvių ir parkų kalbėtojus būtent todėl, kad jie linkę būti kuo mažiau vietiniai ir kuo labiau valstybiniai ar netgi tarptautiniai. Paprastai jie atskleidžia žmonėms kitų sričių, netgi kitų šalių klausimus ir problemas. Jie netgi formuoja kuklų, užkulisinį kosmopolitiškumą ir užtikrina, kad daugelis žmonių ką nors sužinos apie įvairius pasaulio įvykius, nepaisant to, ar jie apskritai kada nors domėsis tuo, kas vyksta.

Žinoma, visuotinės svarbos tarpininkai, remiantis teisiniu traktavimu, nėra viešieji forumai. Jie yra labiau privatūs nei visuomeniniai. Svarbiausia, kad visuomenės nariai neturi įstatymų įtvirtintos teisės prieigai prie jų. Atskiri piliečiai negali nepaisyti leidėjų ar ekonominių vertinimų ir privačių savininkų pasirinkimų. Dvidešimtojo amžiaus 8-ajame dešimtmetyje vykusi aštri konstitucinė diskusija būtent šiuo klausimu baigėsi tų, kurie deklaravo konstitucijos garantuojamą prieigos teisę, visišku pralaimėjimu[9]. Bet teisinės prievartos klausimas iš tiesų nėra esminis. Visuotinės svarbos tarpininkai netgi be teisinės prievartos atlieka daugybę viešųjų forumo funkcijų. Jie remia bendrąją patirtį; jie suteikia žmonėms informaciją bei žinias, kurių jie nesirinktų iš anksto.

Respublika, patariamoji demokratija ir du filtravimo būdai

Viešojo forumo doktrina yra savotiška ir neįprasta, nes sukuria kalbėtojų priėjimo prie žmonių ir vietų teisę, dotuojamą mokesčių mokėtojų. Bet ši doktrina glaudžiai susijusi su ilgalaikiu konstituciniu idealu – respublikos savivalda.

Pradėkime nuo pradžios: pagal konstituciją Jungtinės Valstijos turėjo būti respublika, priešinga monarchijai ar tiesioginei demokratijai. Be šio idealo mes negalime suprasti raiškos laisvės sistemos ir naujausių ryšių technologijų bei filtravimo poveikio. Taigi verta praplėsti respublikos sąvoką ir aptarti, kaip Amerikos konstitucija supranta ją patariamosios demokratijos prasme. Bendrasis idealas neapsiriboja Amerika; jis svarbus visoms šalims, kuriose tvirta savivalda.

Respublikoje vyriausybei nevadovauja nei karalius, nei karalienė; joje nėra valdovo, veikiančio nepriklausomai nuo žmonių[10]. Jungtinių Valstijų Konstitucija griežtai pasisako prieš monarchinį paveldą ir konstitucijos kūrėjai bet kokio monarcho valdžią sąmoningai perdavė (uždraudę „kilmingųjų titulus") „Mūsų Tautai". Tai rodo skambi Gordono Woodo frazė: „Amerikos revoliucijos radikalizmas"[11]. Bet kartu konstitucijos kūrėjai labai bijojo visuotinių aistrų ir išankstinių nuostatų ir nenorėjo valdžios, paverčiančios visuotinius norus įstatymais. Iš tikrųjų jie pritarė filtravimui, nors jis labai skiriasi nuo to, kurį anksčiau aptarėme. Užuot stengiantis leisti žmonėms filtruoti tai, ką jie nori matyti ir girdėti, jie kėsinosi sukurti institucijas, turėsiančias „filtruoti" visuomenės norus tam, kad užtikrintų į visuomenės

naudą orientuotą politiką. Tokia politinio atstovavimo struktūra ir kontrolės bei derinimo sistema buvo skirtos tam tikro filtro tarp žmonių ir įstatymų sukūrimui siekiant, kad kuriamas darinys būtų ir reflektyvus, ir išmanantis. Taip pat konstitucijos kūrėjai didelę vertę suteikė „pilietinėms dorybėms", kuri reikalavo, kad politikos veikėjai veiktų kaip piliečiai, atsidavę kai kam daugiau negu saviems, siaurai suvokiamiems interesams.

Tokia respublikos forma stengėsi sukurti „patariamąją demokratiją". Šios sistemos atstovai turėjo būti atskaitingi plačiajai visuomenei. Tačiau manyta, kad atsiras daugybė svarstymų bei debatų ir tarp piliečių, ir pačioje vyriausybėje[12]. Patariamosios demokratijos siekis stebimas visoje konstitucijoje. Pavyzdžiui, dvejų rūmų sistema buvo numatyta nepakankamų svarstymų vienuose ar kituose rūmuose kontrolei; buvo manoma, kad Senatas turės visuotinių aistrų „aušinimo" efektą. Ilga senatorių tarnybos trukmė buvo skirta užtikrinti svarstymus; tam pačiam tikslui tarnavo ir didesnės rinkiminės sritys. Rinkėjų kolegija iš pradžių buvo svarstymo organas, laiduojantis, kad prezidento institucija būtų visuomenės norų bei atstovų svarstymų ir keitimosi nuomonėmis derinys. Pagaliau kontrolės ir derinimo sistema sukuria patariamosios funkcijos mechanizmą valdžioje plačiąja prasme.

Taigi Konstitucija nebuvo grindžiama prielaida, kad tiesioginė demokratija yra idealas ir kad respublikos institucijos įvedamos vien todėl, kad tiesioginė demokratija buvo neįmanoma dėl, vertinant šiandienos standartais, primityvių ryšių technologijų. Daugelis dabartinių apžvalgininkų mano, kad pirmą kartą pasaulio istorijoje kažkas panašaus į

tiesioginę demokratiją tapo įmanoma. Dabar piliečiai kiekvieną savaitę, jei ne kiekvieną dieną, gali pasakyti valdžiai, ko jie iš jos norėtų[13]. Netgi sukurti taip įgalinantys žiniatinkliai (pavyzdys: *vote.com*). Mes turime laukti daugiau tokio pobūdžio eksperimentų. Tačiau kalbant apie konstitucinius idealus, nėra ko džiaugtis, iš tikrųjų tai tik absurdiškas pamatinių siekių iškraipymas. Tai pakenktų autentiško užmanymo, grįsto svarstymu, tikslams. Mes niekada neturėjome tiesioginės demokratijos, ir tikroji demokratinė sistema stengiasi garantuoti kompetentingus, apgalvotus ir tinkamai apibendrintus sprendimus, o ne tiesiog mėgėjišką individualių nuomonių momentinį vaizdą[14].

Homogeniškumas, heterogeniškumas ir pirmojo Kongreso istorija

Ryškūs pradinio konstitucijos plano oponentų balsai aidėjo per visą Amerikos istoriją; jų kalbos tiesiogiai krypo link komunikacijų revoliucijos. Antifederalistai manė, kad Konstitucijai lemta žlugti, nes patariamoji funkcija didžiulėje, heterogeniškoje respublikoje negalima. Pasak garsaus politikos teoretiko Montesquieu, jie įtikinėjo, kad viešas svarstymas galimas tik ten, kur yra visiškas sutarimas. Brutusas, žinomas antifederalistas, kritikuodamas Konstituciją, atkakliai tvirtino: „Respublikoje žmonių elgsena, nusistatymai ir interesai turėtų būti panašūs. Priešingu atveju bus nuolatinis nuomonių konfliktas; ir vienos pusės atstovai nuolat sieks pergalės kovoje prieš kitus“[15].

Būtent šiuo aspektu Konstitucijos kūrėjai gerokai atitrūko nuo tradicinių respublikonų, nes manė, kad skirtingumą galima pritaikyti demokratiškiems debatams. Jiems heterogeniškumas – anaiptol ne kliūtis, bet kūrybinė jėga, skatinanti svarstymus ir teikianti puikių rezultatų. Jei visi sutartų, apie ką žmonės kalbėtų? Ir apskritai, kodėl jie turėtų norėti kalbėti? Alexanderis Hamiltonas pasitelkė šią nuomonę norėdamas apginti skirtingas nuomones turinčių žmonių, dirbančių dvejų rūmų įstatymų leidyboje, diskusiją. Jo teiginį galima laikyti tiesiu atsakymu Brutusui: „Partijų nedarnumas (...) skatins svarstymus“[16]. Ir dažnai pamirštamas pačio pirmojo Kongreso epizodas: tauta atsisakė pasiūlytos Teisių bilio dalies, piliečių „teisės“ „instruktuoti“ savo atstovus, kaip balsuoti. Siūloma teisė buvo grindžiama respublikos (tai, ką mes vadintume demokratija) esme. Daugumai žmonių atrodė, jog tai yra puikus būdas užtikrinti visuomenės tarnautojų atskaitomybę. Bet ankstyvasis Kongresas nusprendė, kad tokia teisė išduotų respublikos principus. Senatoriaus Rogerio Shermano kalba buvo puikiai suprantama ir labai ryžtinga:

> Žmones klaidina kalbos, jog jie turi teisę kontroliuoti įstatymų leidėjų debatus. Negalima sutikti, kad tai tiesa, nes tai sunaikins susitikimų objektą. Mano nuomone, jei žmonės išrinko atstovą, jo pareiga susitikti su kitais skirtingų Sąjungos dalių nariais ir tartis, ir pritarti jiems, kai tai naudinga visai visuomenei. Jei jie elgiasi pagal nurodymus, nebus jokio svarstymo[17].

Shermano žodžiai išreiškė kūrėjų bendrą suvokimą, kas yra svarstymai tarp žmonių, kurie yra visiškai skirtingi ir kurie nesutaria nei svarbiais, nei nereikšmingais klausimais. Buvo tikima, kad iš bendro tokių žmonių svarstymo kils „visos bendruomenės bendram labui skirti teisės aktai". Žinoma, kūrėjai nebuvo naivūs. Kartais kai kurie regionai ir kai kurios grupės laimės, o kai kurios pralaimės. Buvo ir bus svarbu tai, kad pati pasiekimų ir pralaimėjimų struktūros išdava turėtų būti apginta remiantis argumentais. Iš tikrųjų konstituciją galima pagrįstai suvokti kaip skirtą sukurti „argumentų respubliką", kurioje naudojimasis valdžia turėtų būti pateisintas, o ne tiesiog remiamas galva.

Į Atstovų rūmų nario uždavinio sampratą, anot Shermano, galima pažvelgti kaip į atitinkančią puikiai veikiančios respublikos idealaus piliečio uždavinio sampratą. Manoma, kad piliečiai neprivalo varžyti savų interesų arba saugotis kitų sprendimų. Jei jie domisi visuomenės gerove, iš tikrųjų gali daryti ir svarbias klaidas, bet tokias, kurias galima sumažinti arba pataisyti keičiantis mintimis. Jei žmonės elgiasi kaip piliečiai, jų pareiga yra „susitikti su kitais" ir „tartis", kartais diskutuoti akis į akį arba kitais būdais, būtinai apsvarstyti kitaip galvojančių nuomonę.

Jokiu būdu nenoriu teigti, kad dauguma žmonių didžiąją savo laiko dalį turėtų skirti politikai. Laisvoje visuomenėje žmonės turi ką veikti. Kiek piliečiai ir jų atstovai veikia remdamiesi skirtingais susidūrimais ir patirtimi ir kiek heterogeniškumas jiems naudingas, tiek elgiasi pagal aukščiausius konstitucijos idealus.

E pluribus unum ir Jeffersonas prieš Madisoną

Visoms heterogeniškoms visuomenėms teko susidurti su fragmentacijos rizika. Ji buvo rimta daugeliu Amerikos istorijos periodų, ypač Pilietinio karo metu, tačiau išlieka dvidešimtajame amžiuje. Konstitucijos institucijos buvo skirtos sumažinti šį pavojų – iš dalies kaip geras vietinio ir nacionalinio valdymo derinys, iš dalies kaip kontrolės ir derinimo sistema, iš dalies kaip pačios Konstitucijos simbolis. Taigi *e pluribus unum* (vieno iš daugelio) idėja paplitusi, kaip trumpas dažnai pagrindinio konstitucijos tikslo priminimas.

Aptarkime šiuo atžvilgiu pamokančius Thomo Jeffersono ir Jameso Madisono debatus dėl Teisių bilio vertės. Konstitucijos kūrimo laikotarpiu Madisonas teigė, kad pati konstitucija yra labai svarbus veiksnys, bet aštriai kritikavo Teisių bilį ir pavadino jį nereikalingu ir galinčiu sukelti sumaištį. Jeffersonas mąstė kitaip ir atkakliai tvirtino, kad Teisių bilis, remiamas teismų, gali tapti laisvės tvirtove. Galų gale Madisonas tuo patikėjo, bet jis pabrėžė visiškai kitokį vertinimą: Teisių bilio vienijančias ir auklėjamąsias funkcijas.

1788 metų spalio 17 dieną Madisonas laiške Jeffersonui klausė: „Kaip pritaikyti, o toks klausimas gali iškilti, Teisių bilį liaudies valdžiai?" Jo atsakymo esmė buvo ta, kad „iškilmingai deklaruojamos politinės tiesos įgyja laisvos valdžios pagrindinių principų pobūdį ir, kuomet jas perima tautos nuomonė, jos neutralizuoja interesų bei potraukių akstinus"[18]. Madisono nuomone, Teisių bilis kartu su Konstituci-

ja turėtų pagaliau tapti visiškai skirtingų žmonių bendrosios patirties ir įsipareigojimų šaltiniu. Šis pavyzdys rodo kūrėjų įsitikinimą, kad skirtingi žmonės gali sukurti savivaldą, bet tam būtina didžiulė bendroji patirtis.

Dvi nepriklausomybės sąvokos ir Holmesas prieš Brandeisą

Mums būtina atskirti dvi nepriklausomybės sąvokas. Pirmoji apima vartotojo nepriklausomybę, tai idėja, lydinti laisvąją rinką. Antroji sąvoka apima politinę nepriklausomybę, tai idėja, lydinti tautų laisvę. Vartotojo nepriklausomybės sąvoka sudaro didžiulio susidomėjimo „Mano dienraščiu" pagrindą ir sustiprina beribės filtravimo jėgos viziją. 1995 metais Billas Gatesas optimistiškai numatė: „Informacija, pritaikyta individualiam vartotojui, yra natūrali plėtotė (...). Savo kasdieniniam žinių kiekiui gauti jūs galite užsisakyti kelias apžvalgų paslaugas leisti programinei įrangai ar žmogui rinkti ir išrinkti tai, kas padės sukurti visiškai pritaikytą individualiam vartojimui „laikraštį". Tokios užsakomosios paslaugos, ir žmonių, ir elektroninės, sukaups informaciją, atitinkančią asmeninę filosofiją ir interesų sistemą"[19]. Ir prisimenant pirmąjį šios knygos epigrafą, štai tokia iškilminga Gateso kalba: „Kai įsijungiate *DirectTV* ir iš eilės perjunginėjate visus kanalus – na, tai tetrunka tris jūsų gyvenimo minutes. Po šešerių metų įžengę į savo namų svetainę, galėsite pasakyti, kas jus domina, ir ekranas padės jums išsirinkti norimą vaizdo

įrašą. Nesakysite: „Pažiūrėkim IV, V ir VII kanalus". Tai ir yra vartotojo nepriklausomybės principas.

Politinės nepriklausomybės sąvoka grindžiama demokratiniu pasirinkimu, o tai meta iššūkį Gateso vizijai, kuri, tinkamai suvokiant, kenkia savivaldai ir laisvei. Prisiminkime Johno Dewey kalbą: „Daugumos valdžia, kaip tik daugumos valdžia, yra tiek neprotinga, kiek jos kritikai kaltina ją egzistavimu. Bet tai niekada nėra *tiktai* daugumos valdžia. (...) Svarbi aplinkybė yra tai, kad būtų suteikta galimybė išsakyti idėjas ir jos taptų daugumos savastimi. Labai svarbu tobulinti debatų, diskusijų ir įtikinėjimų metodus bei struktūrą. Tai yra visuomenės *problema*".

Vartotojo nepriklausomybė reiškia, kad individualūs vartotojai gali rinktis tai, ko jie nori, priklausomai nuo kainų sistemos teikiamų apribojimų ir jų esamos padėties bei poreikių. Ši idėja atlieka svarbų vaidmenį ne tik galvojant apie ekonominę rinką, bet ir apie politiką bei ryšius. Kai sakome, kad politikai tarsi „parduoda" pranešimus ir net patys save, politiką mes laikome tam tikra rinka, priklausoma nuo pasiūlos ir paklausos veiksnių. Ir kai elgiamės taip, lyg komunikacijų sistemos tikslas yra užtikrinti, kad žmonės matytų būtent tai, ką jie „nori" matyti, vartotojų nepriklausomybės sąvoka tikrai galioja.

Politinės nepriklausomybės idėjos pagrindai kitokie. Ji netraktuoja asmeninio patyrimo kaip pastovaus ar duoto. Ji vertina demokratinę savivaldą kaip „diskusijų valdžią", kurią lydi argumentacija viešojoje sferoje. Politinė nepriklausomybė turi savas prielaidas, ir jos sugriaunamos, jei valdžios galva nepagrįsta ir išreiškia jėgą ar paprasčiausią daugumos norą.

Žinoma, tarp abiejų nepriklausomybės sąvokų egzistuoja nuolatinė įtampa. Įsipareigojimas vartotojų nepriklausomybei gali kelti pavojų politinei nepriklausomybei, jeigu, pavyzdžiui, laisvas vartotojo pasirinkimas baigiasi nepakankamu visuomenės problemų supratimu arba jis trukdo sukurti kažką panašaus į dalijimosi ir svarstymų kultūrą. Mes sukursime rimtas problemas, jei painiosime vartotojo ir politinę nepriklausomybę. Pavyzdžiui, jeigu politinė nepriklausomybė yra pagrindinis mūsų idealas, tai laisvos raiškos sistemą mes vertinsime pagal tai, ar ji skatina demokratinius tikslus. O jeigu mums rūpi tik vartotojo nepriklausomybė, iškyla vienintelis klausimas, ar vartotojai gauna tai, ko jie nori. Šie skirtumai atsispindi ir politikoje. Valdžios pastangos kelti nepriklausomų televizijos debatų ar visuomenės kultūros lygį gali pakenkti vartotojo nepriklausomybei, nors tai ir skatina demokratinę savivaldą.

Kalbant apie pagarbos žodžio laisvei sistemą, konfliktas tarp vartotojo nepriklausomybės ir politinės nepriklausomybės gali kilti labai netikėtoje vietoje: visiškai skirtingos nuomonės dėl konstitucijos tarp Aukščiausiojo teismo teisėjų Oliverio Wendellio Holmeso ir Louiso Brandeiso. Dvidešimtojo amžiaus pradžioje ir Holmesas, ir Brandeisas buvo du žodžio laisvės didvyriai, paprastai kartu nepritariantys Aukščiausiojo teismo sprendimams, sudarantiems sąlygas reguliuoti prieštaraujančias politines nuomones. Kartais už abu prieštaraujančiuosius rašė Holmesas; kartais autorius buvo Brandeisas. Bet abu kalbėjo visiškai skirtingais terminais. Holmesas rašė apie „laisvą keitimąsi idėjomis" ir laikė kalbėjimą politikos rinkos dalimi, į kurią valdžia negali

įstatymiškai kištis. Aptarkime Holmeso svarbiausių minčių apie žodžio laisvę ištrauką.

> Kai žmonės suvokė, jog laikas suardė daugelį kovojančių tikėjimų, jie gali pradėti tikėti labiau, negu tiki savo pačių elgesiu, kad trokštamas pagrindinis gėris lengviau pasiekiamas laisvai keičiantis idėjomis – taigi geriausias tiesos išbandymas yra pačios minties gebėjimas laimėti rinkos konkurencijoje, ir tiesa yra vienintelis pagrindas, užtikrinantis saugų norų įgyvendinimą. Tai, šiaip ar taip, yra mūsų Konstitucijos teorija[20].

Brandeiso kalba, išreiškianti jo svarbiausias mintis apie žodžio laisvę, buvo visiškai kitokia.

> Tie, kurie mums laimėjo nepriklausomybę, tikėjo, kad galutinis valstybės tikslas yra sukurti sąlygas, kurioms esant, žmonės galėtų laisvai vystyti savo gebėjimus; kad valdžioje vyrautų pagrįsti svarstymo, o ne savavališko sprendimo veiksniai (...) Jie tikėjo, kad (...) nesant žodžio ir susirinkimo laisvės, diskusijos beprasmės; (...) kad didžiausia grėsmė laisvei – neveiklūs žmonės; kad vieša diskusija yra politinė pareiga ir kad tai turėtų būti pagrindinis Amerikos valdžios principas[21].

Atkreipkime dėmesį į Brandeiso teiginį, jog didžiausia grėsmė laisvei yra „neveiklūs žmonės", ir jo primygtinį reikalavimą, kuris visiškai svetimas Holmeso teiginiams, kad vieša diskusija yra ne tik teisė, bet ir „politinė pareiga". Bran-

deisui savivalda – tai kažkas visiškai skirtinga negu vartotojo nepriklausomybės įgyvendinimas. Atsižvelgiant į Brandeiso savaip suprantamą žodžio laisvės šalyje sąvoką, neribojamas vartotojo pasirinkimas nėra tinkamas politikos pagrindas ten, kur pats pasirinkimų ir demokratinės tvarkos organizavimo procesas yra pastatyti ant kortos.

Iš tikrųjų Brandeisą galima laikyti žmogumi, pasiūliusiu idealaus piliečio socialinio vaidmens sąvoką. Šio piliečio aktyvus dalyvavimas politikoje bent tam tikrą laiką yra ne tik teisė, bet ir pareiga. Jei piliečiai yra „neveiklūs", pačiai laisvei gresia pavojus. Tai nereiškia, kad žmonės turi galvoti apie visuomenės reikalus visą ar didžiąją savo laiko dalį. Bet tai reiškia, kad kiekvienas iš mūsų turime teises ir pareigas kaip piliečiai, o ne kaip paprasčiausi vartotojai. Kaip matysime, aktyvūs piliečio įsipareigojimai yra būtini ne tik remiant demokratiją, bet ir socialinę gerovę. Ir šiais laikais vienas iš neatidėliotinų piliečių įsipareigojimų yra būnant veikliems užtikrinti, kad „vyrautų pagrįsti svarstymo, o ne savavališku sprendimu veiksniai". Todėl būtina garantuoti, kad komunikacijų sistema remtų demokratijos tikslus. O šiems tikslams pasiekti neabejotinai reikalingi ir nepasirinkti susidūrimai, ir dalijimasis patirtimi.

Respublika be nostalgijos

Tai abstrakcijos; laikas konkretizuoti. Aš noriu išskirti tris tobulo filtravimo hipotetiniame pasaulyje problemas. Šie sunkumai turėtų apnikti bet kurią sistemą, kurioje individai

visiškai kontroliuoja komunikacijų pasaulį ir mažina *bendrąją komunikacijų patirtį* ir *atvirumą dalykų, kurie nepasirenkami iš anksto, bet nepaisant to, yra naudingi poveikiui* ir asmeniui, ir visai visuomenei.

Pirmasis sunkumas susijęs su fragmentacija. Ši problema atsiranda sukūrus įvairiakalbę bendruomenę, kurios nariai renkasi labai skirtingas komunikacijas. Galima pasekmė – atsirandantis didžiulis savitarpio supratimo trūkumas. Kai visuomenė skyla tokiu būdu, įvairios grupės yra linkusios polerizuotis, kyla ekstremizmas ir net neapykanta ar įtūžis. Naujosios technologijos, ypač internetas, dramatiškai didina žmonių gebėjimą girdėti savo kalbėjimo atgarsius ir atsiribojimą nuo kitų. Svarbus padarinys yra *kibernetinės pakopos* (*cybercascades*) – informacijos mainų procesas, kurio metu tam tikras faktas ar nuomonė plačiai paplinta vien todėl, kad taip mano daugybė žmonių.

Antrasis sunkumas yra susijęs su informacijos savitumu. Technine prasme informacija yra viešoji gėrybė, nes tai, ką sužino kai kurie asmenys, kitiems žmonėms taip pat naudinga žinoti. Jeigu jūs sužinote apie kaimynų piktadarystes ar apie globalinį atšilimą, tikriausiai tai papasakosite kitiems žmonėms ir jiems bus naudinga tai žinoti. Sistemoje, kurioje kiekvienas asmuo gali sau „prisitaikyti" komunikacijų pasaulį, atsiranda rizika, kad žmonės pasirinks tai, kas suteikia pernelyg mažai informacijos bent jau ta prasme, kad pasirenkama individualiai neatsižvelgiant į socialinę naudą. Sistemos, kurioje yra visuotinės svarbos tarpininkai ir viešieji forumai – platus oratorių priėjimas prie įvairios publikos – privalumas yra tas, kad ji užtikrina tam tikros socia-

linės informacijos sklaidą. Todėl individualiai filtruotas kalbėjimo pasaulis yra turbūt nepakankamas tam, ką aš pavadinsiu *solidarumo gėrybėmis* – gėrybės, kurių vertė didėja kartu su didėjančiu žmonių skaičiumi, kurie jas naudoja[22]. Prezidentinė diskusija yra klasikinis solidarumo gėrybių pavyzdys.

Trečiasis ir paskutinis sunkumas susijęs su teisinga laisvės samprata ir vartotojų bei piliečių santykiais. Jei mes tikime vartotojų savarankiškumu ir jei garbiname filtravimo galią, mes turbūt galvojame, kad laisvę sudaro asmeninių norų tenkinimas – nėra jokių asmeninio pasirinkimo apribojimų. Tai plačiai paplitusi nuomonė apie laisvę. Iš tikrųjų tokia nuomonė pagrindžia dabartinį mąstymą apie žodžio laisvę. Tačiau tai labai klaidingas suvokimas. Laisvę sudaro ne paprasčiausias pasirinkimų tenkinimas, bet taip pat galimybės turėti pasirinkimus ir įsitikinimus, suformuotus tinkamų sąlygų – galimybės turėti pasirinkimus, atsiradusius esant pakankamam informacijos kiekiui ir plačioms bei įvairioms pasirinkimų riboms. Sistema, pagrįsta „Mano dienraščiui“ negarantuoja laisvės.

3

Fragmentacija ir kibernetinės pakopos

Kibernetinėje erdvėje gimė diskusijų grupė. Ją prieš dvejus metus įkūrė maždaug dvylika politinių aktyvistų, kurie buvo susirūpinę dėl didėjančio visuomenės spaudimo ginklų kontrolei ir pastebimo Antrosios pataisos „skurdinimo" (grupės nuomone, teisinga uždrausti valdžios apribojimus ginklų prekybos srityje). Bet grupę taip pat neramino didėjantis valdžios, ypač vyriausybės, autoritetas paprastų žmonių gyvenimui, taip pat grupė susirūpino grėsme „Europos paveldui" ir „tradicinėms moralinėms vertybėms", kurią didina didėjanti afroamerikiečių socialinė įtaka ir „radikalios feministės". Grupės nariai bijojo, kad Respublikonų ir Demokratų partijos netaptų silpnavalėmis „dvynėmis", nesugebančiomis ir nelinkusiomis imtis „specialių interesų", kuriems grėsė „mūsų konstitucinių laisvių atėmimas". Grupė pasivadino Bostono arbatos klubu.

Bostono arbatos klubo nariai, kurių dabar priskaičiuojama daugiau kaip keturi šimtai, nuolat keičiasi faktais ir nuo-

monėmis bei dalijasi aktualia literatūra. Daugumai dalyvių diskusijų grupė suteikia didžiąją dalį informacijos, kuria remdamiesi jie vertina politinius sprendimus. Per dvejus pastaruosius metus Bostono arbatos klubo susirūpinimas gerokai sustiprėjo. Apie 70 procentų narių turi šaunamuosius ginklus, kai kurie dėl grupės diskusijų. Maži, bet galingi protestai suplanuoti, organizuoti ir jau įvykdyti trijų valstijų valdžios rūmuose. Žygis į Vašingtoną, Kolumbijos apygardą, – artimiausiuose planuose. Nauja diskusija atsitiktinai pakrypo link „savisaugos" nuo valstybės reikmės, naudojant pilietinį nepaklusnumą ar galbūt pasirinktus „smūgius" tam tikrose numatytose viešojo ir privataus sektorių srityse. Šios diskusijos akstinas – plačiai paplitusi nuomonė, kad „Federalinis tyrimų biuras ir galbūt Centrinė žvalgybos valdyba" pradeda „skaldyti" grupę. Vienas narys pasiuntė bombos gaminimo instrukcijas visiems Bostono arbatos klubo nariams. Smurto kol kas nėra. Bet padėtis neabejotinai krypsta ton pusėn.

Kiek man žinoma, Bostono arbatos klubo nėra. Šis pasakojimas neteisingas. Bet tai nėra visiškas melas. Tai yra įvairių diskusijų grupių ir žiniatinklių (dažniausiai kraštutinių pažiūrų), aptinkamų internete, mišinys. Tokios diskusijų grupės ir žiniatinkliai egzistuoja jau daugelį metų. Pavyzdžiui, 1996 metų kovo 23 dieną internete buvo išplatintas „Teroristo vadovas", kuriame pateikiama bombos gamybos instrukcija (tokios pat, kokia buvo susprogdinta Oklahomos mieste, kur žuvo daug federalinių darbuotojų). Nacionalinės ginklų asociacijos „Skelbimų lentoje", savitarpio diskusijų

vietoje, kažkas, pasivadinęs „karo meistru", paaiškino, kaip pasidaryti bombą iš namų ūkio medžiagų. Karo meistras aiškino, kad „šias paprastas, galingas bombas gali lengvai pasigaminti kiekvienas (taip pat ir paaugliai)". Po Oklahomos bombardavimo buvo išsiuntinėtas anoniminis pranešimas ne vienai, bet daugybei *Usenet* naujienų grupių, kuriame išvardytos Oklahomos bombos sudėtinės dalys ir išaiškinti bombų gamybos gerinimo ateityje būdai. Šimtai neapykantą kurstančių grupių atvirai prisipažįsta, kad bendraudamos internetu dažnai pateikia įvairius konspiracijos būdus ir (tai nėra netikėta) bombų gamybos formules. Tokių grupių nariai dažniausiai linkę bendrauti vieni su kitais, kad patenkintų savo pomėgius. Du studentai, surengę puolimą Littletone, Kolorado valstijoje, buvo sukūrę interneto puslapį, kuriame buvo išsamiai aprašyta, kaip gaminti bombą. Dažnai tokie puslapiai priima ir skleidžia gandus – dažniausiais melagingus ar net paranojiškus.

Minėti atvejai, aišku, yra kraštutiniai. Bet jie atskleidžia kai kuriuos fragmentuoto kalbėjimo rinkos padarinius. Tvirtų viešųjų forumų ir visuotinės svarbos tarpininkų sistemoje saviizoliacija keblesnė, ir žmonės išgirs nuomones bei dalykus, kurių iš anksto nebūtų pasirinkę. Skirtingiems piliečiams tai suteikia kažką panašaus į bendrą socialinės patirties struktūrą. „Realaus pasaulio bendravimas mus veikia skirtingai, tuo tarpu virtualusis pasaulis yra homogeniškesnis ne demografine, bet interesų ir požiūrių prasme. Vietines bendruomenes galima pakeisti interesų bendruomenėmis"[1]. Tarkime, kad komunikacijų rinka vis labiau tampa fragmentuota, ypač ta prasme, kuri numatyta garbinančių-

jų „Mano dienraštį“ pranašystėse, ir taip ragina kurti ypač specializuotus žiniatinklius ir nesuskaičiuojamą daugybę įvairiausių diskusijų grupių.

Kokias problemas tai galėtų sukelti?

Skoniai ir filtrai

Akivaizdu, kad jei yra tik vieno skonio ledai ar skrebučiai, tai daugybė žmonių pasirinks tą patį. (Kai kurie atsisakys ledų, kai kurie pasirinks kažką kitką, o ne skrebučius, bet tai yra jų reikalas.) Taip pat akivaizdu, kad esant daugiau pasirinkimų, skirtingi žmonės ir skirtingos grupės vis dažniau rinksis kitaip. Tokių pavyzdžių vis daugėja, didėjant komunikacijų galimybėms. Aptarkime Davido Bohnetto, *geocities.com* žiniatinklio kūrėjo, žodžius: „Internetas jums suteikia galimybę susitikti su žmonėmis, kurie domisi tais pačiais dalykais kaip ir jūs, kad ir kokie jie specializuoti, kad ir kokie nesuprantami, kad ir kokie jie dideli ar maži bebūtų“[2].

Akivaizdu, kad žiniatinklių specializacija yra svarbi; taip pat ji yra svarbus daugybės specializuotų diskusinių grupių egzistavimas. Kitos technologijos taip pat yra svarbios. Aptarkime *World Wide Web* konsorciumo platformą, skirtą interneto turinio atrankai (*PICS – platform for Internet content selection*), kuri leidžia įvertinti ir filtruoti interneto turinį. PICS autoriai tiki sukursią tinkamą sistemą, kurios vartotojai galės „atsijoti“ bet kokius dalykus pasirinkę vertinimo sistemas iš pageidaujamų šaltinių. Ieškantys konservatorių koalicijos vertinimo gali taikyti jos vertinimo sistemą, o tie, kurie teikia pirmenybę Ame-

rikos pilietinės laisvės sąjungai, gali taikyti jos sistemą. Tai yra tiktai iliustracija daugybės būdų, kuriais naujosios technologijos mažina kasdieninio gyvenimo „trintį“ ir leidžia žmonėms kuo paprasčiau pasirinkti savo komunikacijų pasaulį. Ir tai nėra vienintelė specializacijos garbinimo priežastis.

Siekiant suvokti šį dalyką, būtina šiek tiek suprasti, kodėl žmonės yra linkę filtruoti. Paprasčiausias paaiškinimas būtų toks, kad žmonės dažnai žino arba mano žiną, ką mėgsta ar ko nemėgsta. Mano draugą domina Rusija; jis užsisako paslaugą ir kiekvieną dieną gauna maždaug du tuzinus siužetų apie Rusiją. Jeigu jums įgriso nauji siužetai apie Rusiją, Artimuosius Rytus arba Volstritą, galite nebesidomėti, kai tai aptarinėjama; o visų geriausia, jeigu galite atsirinkti savo laikraščiui ar vaizdo programai. Daugelis žmonių mėgsta klausytis diskusijų, kurių požiūriui pritaria. Jei esate respublikonas, galite teikti pirmenybę laikraščiui, kuris šališkas respublikonams ar bent nepritaučia demokratams. Galbūt jūs labiausiai linkęs pasikliauti „tinkamai šališkais“ siužetais apie dienos įvykius. Tam tikri pasirinkimai leidžia jums pasikliauti tuo, ką skaitote. O gal nenorite girdėti nuomonių, kurios jums atrodo neįtikėtinos, nepateisinamos ar neįmanomos. Kiekvienas įvertina tam tikrus nepriimtinus požiūrius, ir jei įmanoma, mes tai filtruojame. Apsvarstykime tokį pavyzdį: žmonės, įsigiję automobilį, dažnai mėgsta skaityti skelbimus būtent apie tos markės automobilį, kurį ką tik įsigijo. Tai galima paaiškinti taip – tokie straipsniai nuramina, nes patvirtina protingą sprendimą.

Čia mes galime išskirti tam tikrus skirtumus. Kai kurių grupių nariai nori atsiriboti nuo daugybės ar visų kitų tam, kad išlaikytų tam tikrą patogumų lygį ir galbūt gyvenimo bū-

dą. Kai kurios religinės grupės atsiriboja nuo kitų būtent dėl šios priežasties. Tokios grupės yra pakančios pliuralizmui ir dažniausiai suinteresuotos savisauga; jos neturi ambicijų kitiems. Kitos grupės turi sąmoningą „kovos užduotį", padėsiančią pakeisti kitus, ir jų saviizoliacijos tikslas – stiprinti savo narių įsitikinimus remiant ilgalaikio telkimo planus. Politinės partijos taip pat dažnai galvoja ir dažnai nepaiso kitų nuomonės, išskyrus tuos atvejus, kai šios nuomonės tampa pajuokos objektu. Remdamasis savo empiriniais tyrimais, galiu teigti, kad politiniuose žiniatinkliuose (aptariamuose toliau) pateikiamos kitų žiniatinklių nuorodos atskleidžia, kokios pavojingos ir negerbiamos iš tikrųjų yra konkuruojančios nuomonės.

Perpildymas, grupiškumas ir e *pluribus plures*

Kadangi dabartinės ryšių galimybės stulbinamai auga, visur atsiranda informacijos perpildymo rizika – per daug pasirinkimų, per daug temų, per daug nuomonių ir balsų kakofonijos. Iš tikrųjų perpildymo rizika ir filtravimo poreikis eina kartu. Bruse'o Springsteeno muzika galbūt amžina, bet jo 1992 metų hito „57 Channels (and Nothing On)"* idėja beviltiškai pasenusi tarp daugybės dabartinių programų, ypač kai dabartinė televizija veikia kartu su internetu. (Prieštaraudama Springsteenui, TiVo šaukia: „Visuomet televizija rodo ką nors, kas jums patinka!") Filtravimas, dažnai nors ir ribotas, yra neišvengiamas šalinant perpildymą, bent iš dalies tvarkant nesuskaičiuojamos informacijos šaltinius.

Pats filtravimas kaip toks nėra problema. Kai pasirinkimų pernelyg daug, daugelis žmonių pasinaudos proga klausytis tų nuomonių, kurios jiems atrodo priimtiniausios. Žinoma, daugumai mūsų yra svarbu, kad patiktų tai, ką mes matome, skaitome ar išmokstame, ir nebūtinai tai mus guodžia. Kalbant apie pramogas ir naujienas, egzistuoja natūralus žmogaus polinkis rinktis tai, kas neprieštarauja jau egzistuojančiam mūsų požiūriui į pasaulį. Aš neperšu minties, kad kibernetinė erdvė yra atskira ar asociali sritis. Priešingai negu televizija, daugybė atsirandančių technologijų yra ypač socialios, suteikiančios žmonėms didesnes galimybes užmegzti ryšius su individais ir grupėmis, kurių kitaip nebūtų įmanoma pasiekti. Elektroninio pašto ir interneto diskusijų grupės suteikia vis puikesnes galimybes ne atsiriboti, bet kurti naujas grupes ir ryšius. Tai yra nerimo dėl suskilimo rizikos pagrindas.

Aptarkime kai kuriuos svarbius komunikacijų rinkos faktus. Jei pažvelgsime į dešimt labiausiai baltaodžių žiūrimiausių televizijos programų ir į dešimt afroamerikiečių žiūrimiausių programų, pastebėsime nedaug sutapimų. Iš tikrųjų septynios iš dešimties afroamerikiečių žiūrimiausių programų yra nepopuliariausios tarp baltaodžių. Panašūs skirtumai pastebimi ir internete. Kai kurie žiniatinkliai yra skirti būtent afroamerikiečiams ir (teisingai manoma) juos retai lanko kiti. Pavyzdžiui, *American Visions* prisistato kaip „afroamerikiečių kultūros žurnalas“ ir didžiausias, jei ne pirmasis, „interneto žiniatinklis, skirtas afroamerikiečiams“. Iš pradžių *Afritech* buvo įkurtas „kaip juodaodžių profesionalų ir akademinės visuomenės forumas technikos temoms aptarti“. *Tony Brown Online*

žiniatinklyje tarp kitų dalykų paminėta, kad „tai vieta, kur juodaodžiai gali susitikti vieni su kitais". *Melanet* teigia perduodanti „visapusišką juodaodžių patirtį", „skirtą emigrantams iš Afrikos" ir teikianti daugybę paslaugų, kurių dauguma susiję su Afrikai rūpimais klausimais. Žinoma, tūkstančiai ar net milijonai žiniatinklių sukurti baltaodžių ir baltaodžiams (net jei jų kūrėjai patys to nesuvokia). Ir yra „gili praraja" tarp lyčių. Vienintelis žiniatinklis (*hotmail.com*) yra populiariausias ir tarp moterų, ir tarp vyrų, vyresnių kaip penkiasdešimties. 1998 metais dvylikametėms–septyniolikmetėms mergaitėms pramoginių žiniatinklių „viršūnė" buvo *Eonline.com*, *Pathfinder.com* ir *Titanicmovie.com*, o to paties amžiaus grupės berniukams tokia „viršūnė" buvo *ESPN.com*, *Playboy.com* ir *Song Online*.

Bet visa tai tik ledkalnio viršūnė. Nenuostabu, kad tam tikrų interesų ir politinių pažiūrų žmonės linkę rinktis tokius žiniatinklius ir diskusijų grupes, kurios remia jų įsitikinimus. „Kadangi internetas padeda susirasti bendraminčių, jis gali padėti sustiprinti kraštutines bendruomenes, kurios turi bendrą ideologiją, bet yra geografiškai išsibarsčiusios. Taip dalelių fizikai, „Star Trek" fanai ir savanoriškosios armijos nariai naudojosi internetu siekdami rasti vieni kitus, keitėsi informacija ir kurstė vieni kitų aistras. Dažnai jų karštos diskusijos niekada nepasiekia kritinės ribos, nes dėl geografinio atstumo jų tenka po kelis milijonams"[3]. Dauguma, atsidavusių vienos ar kitos temos (ginklų kontrolė, abortai, rėmimo veiksmų politika) nuomonei dažniausiai kalbasi tarpusavyje. 1990 metų tyrimo rezultatai atskleidė „liūdną demokratijos internete diskursą", kad tik 15 procentų šališkų žiniatinklių pateikia nuorodas į priešingas

pažiūras turinčius žiniatinklius[4]. Autorius daro išvadą, kad „svarstymo politikos diskursas toli gražu neskatinamas, ir daugelis apžvelgtų žiniatinklių stengiasi sustiprinti žodžio galią ir skaldo viešąjį forumą“[5].

Mano tyrimas 2000 metais, atliktas kartu su Lesley Wexleriu ir skirtas šiai knygai, atskleidė tokį pat pagrindinį vaizdą. Iš atsitiktinai atrinktų šešiasdešimties politinių partijų žiniatinklių paaiškėjo, kad tik devynios (15 proc.) nurodo opozicinių pažiūrų žiniatinklius, tuo tarpu trisdešimt penkios (beveik 60 proc.) pateikia panašių pažiūrų žiniatinklius (žr. 3.1 lentelę).

3.1 lentelė. Nuorodos į sąjungininkų ir opozicijos žiniatinklius

Politinė nuostata	Yra nuorodos į opozicines nuostatas	Nėra nuorodų į opozicines nuostatas	Yra nuorodos į panašių nuostatų žiniatinklius	Nėra nuorodų į panašių nuostatų žiniatinklių	Bendras žiniatinklių skaičius
Respublikonai	3	7	7	3	10
Demokratai	1	11	7	5	12
Konservatoriai	1	20	12	9	21
Liberalai	4	13	9	8	17
Iš viso	9	51	35	25	60

Labiausiai stebina tai, kad nurodant opozicinius žiniatinklius, dažnai pridedama, kokios pavojingos, kvailos ar niekingos priešininkų pažiūros yra iš tikrųjų. Pavyzdžiui, *Talkleft.com*, pateikiantis keleto opozicinių pažiūrų žiniatinklius,

juos įvardija taip: „politiniai žiniatinkliai: pavojinga zona". (Yra įspūdingų išimčių. Iš anksto paaiškinsiu: Nacionalinė moterų organizacija nurodo Vilčių saugotojas, kurios laikomos antifeministine organizacija; Amerikos konservatorių sąjunga pateikia neutralias nuorodas į kandidatų į prezidento postą žiniatinklius.) Dar įspūdingesnė yra pateikiamų nuorodų į panašių pažiūrų žiniatinklius apimtis. 3.1 lentelėje pateikiamas žiniatinklių, kurie turi vieną ar daugiau nuorodų, skaičius, bet tam tikra prasme labai sušvelninama tai, kas vyksta. Pažvelkime į žiniatinklius: *environmentalhealth.com* (liberali aplinkosaugos organizacija, daugiau kaip 200 nuorodų), *democrats.org/yda* (93 nuorodos), *dems2000.org* (69 nuorodos), *heritage.org* (konservatyvi grupė, 93 nuorodos), *fundems.com* (liberali grupė, daugiau kaip 200 nuorodų) ir *rga.org* (respublikonų grupė, 50 nuorodų).

Visa tai yra visiškai natūralu ir netgi pagrįsta. Tie, kurie lankosi tam tikruose žiniatinkliuose, turbūt linkę aplankyti panašius tinklalapius, ir žmonės, kuriantys tam tikro vieno požiūrio žiniatinklius, neketina tarnauti priešininkams. Kol kas nėra patikimos informacijos apie tai, kokiu mastu žmonės, ieškantys informacijos vienu požiūriu, apsiriboja tik panašių pažiūrų informacijos šaltiniais. Bet tai, ką mes žinome dabar ir apie nuorodas, ir apie individualią elgseną, pagrindžia visuotinį požiūrį, kad daugybė žmonių dažniausiai girdi daugiau ir garsesnių savo balso atgarsių. Tai gali būti žalinga demokratijos požiūriu.

Aš neketinu neigti akivaizdaus fakto, kad bet kuri sistema, pripažįstanti pasirinkimo laisvę, sukurs tam tikrą nuomonių susiskaldymą. Dar gerokai prieš pasirodant internetui,

teegzistuojant saujelei televizijos stočių, žmonės rinkosi laikraščius arba radijo stotis. Pavyzdžiui, žurnalai ir laikraščiai dažnai įtiko aiškiai apibrėžtų interesų žmonėms. Nuo devynioliktojo amžiaus pradžios afroamerikiečiams skirtus laikraščius plačiai skaitė afroamerikiečiai ir šie laikraščiai savitai nušviesdavo ir atrinkdavo įprastus klausimus[6]. Baltaodžiai tokių laikraščių beveik neskaitė.

Bet tai, kas pasirodo naujai, vis dėlto laikoma svarbia permaina. Kartu su stulbinamu pasirinkimo augimu ir didesne pritaikymo individualiam vartotojui galia atitinkamai plečiasi tikrojo pasirinkimo ribos, ir daugeliu atvejų tokie pasirinkimai turbūt atitinka demografinius bruožus arba jau egzistuojančius politinius įsitikinimus, arba ir viena, ir kita. Žinoma, tai turi daug privalumų; tarp kitko, tai labai padidins bendrą informacijos kiekį, pramogų pasirinkimų mastą ir visišką pasirinkimų įvairovę. Taip pat ir problemų. Kai įvairios grupės girdi ir mato skirtingus dalykus ar susitelkia ties visiškai skirtingais klausimais, tarpusavio supratimas gali tapti sudėtingas ir žmonėms gali būti sunkiau kartu spręsti visuomenei iškylančias problemas.

Apžvelkime keletą ypatingų pavyzdžių. Daug amerikiečių mano, kad AIDS nėra didelė problema todėl, kad jos mastas mažėja ir kad tai gresia žmonėms, beatodairiškai linkusiems rizikuoti. Kita amerikiečių dalis mano, kad AIDS labai rimta problema, kuri nuolat didėja ir kurią aštrina valdžios abejingumas ir galbūt sąmoningos baltaodžių gydytojų pastangos paskleisti šią ligą afroamerikiečių bendruomenei. Daugelis amerikiečių nuogąstauja, kad tam tikros aplinkos problemos – apleistos pavojingų atliekų vietos, genų inžinerija

maisto pramonėje – yra ypač rimtos ir joms reikalingi skubūs valdžios veiksmai. Bet kiti mano, kad tokios pačios problemos yra lakios vaizduotės prasimanymai, sukurti fanatikų ir savanaudiškų politikų. Daugelis amerikiečių galvoja, kad didžioji socialinės apsaugos naudos gavėjų dalis yra tingūs ir patenkinti pragyvenimu iš kitų. Laikantis šio požiūrio, „gerovės reforma" (*welfare reform*), atitinkanti šį pavadinimą, turėtų mažinti šalpas siekdama skatinti žmones pačius rūpintis savimi. Kita dalis amerikiečių mano, kad socialinės apsaugos naudos gavėjai paprastai susiduria su rimtomis kliūtimis ir turbūt yra visiškai pasiruošę dirbti, jei tinkamas darbas būtų prieinamas. Šiuo požiūriu „gerovės reforma", suprantama kaip pašalpų mažinimas, yra oficialaus žiaurumo aktas.

Galų gale tenka pripažinti, kad žmonėms, turintiems tokias skirtingas nuostatas, bus sudėtinga pasiekti ką nors panašaus į bendrą sutarimą ar bent šiek tiek pasistūmėti sprendžiant esamas problemas. Pagalvokime, kaip šie sunkumai didės, jei žmonės nežinos priešingų pažiūrų, nuolat vengs kalbėjimo vieni su kitais ir nežinos, kaip atkreipti dėmesį į kitus piliečius jaudinančias problemas.

Trumpa pastaba apie neapykantos grupuotes

Kaip jau minėta, egzistuoja šimtai neapykantos grupuočių ir ekstremistinių organizacijų sukurtų bei veikiančių žiniatinklių. Jie labai populiarūs, bent jau jei vertinsime remdamiesi „apsilankymų" skaičiumi. Mano paties laisvo tyrimo

duomenimis, kai kurių neapykantos grupuočių žiniatinkliai turėjo daugiau kaip šimtą tūkstančių lankytojų, o vienas – net daugiau kaip milijoną. Įspūdinga tai, kad daugelis ekstremistinių organizacijų ir neapykantos grupuočių nurodo vienos kitų adresus ir specialiai skatina telktis bei diskutuoti panašiai mąstančius žmones.

Aptarkime vieną ekstremistinę grupuotę, pasivadinusią „Nepriklausoma nereguliariąja armija" (*Unorganized Militia*), patriotinio judėjimo ginkluotą atšaką, „kuri mano, kad federalinė valdžia tampa vis labiau diktatoriška mokesčių, šaunamųjų ginklų ir žemės naudojimo reguliavimo srityse"[7]. Pagrindinis „Nepriklausomos nereguliariosios armijos" populiarėjimo veiksnys „buvo kompiuterinių tinklų naudojimas", sudarantis jos nariams sąlygas „greitai ir lengvai susisiekti su panašių pažiūrų asmenimis keičiantis informacija, aptariant naujausius konspiracijos metodus ir organizuojant įvykius"[8]. „Nepriklausoma nereguliarioji armija" turi daugybę žiniatinklių, kurie dažnai pateikia panašių žiniatinklių adresus. Suprantama, kad žiniatinkliai naudojami verbuoti naujus narius, sudaryti sąlygas panašių pažiūrų žmonėms bendrauti ir sutvirtinti ar sustiprinti savo įsitikinimus. Internetas taip pat sudaro palankias sąlygas žmonėms burtis ir skleisti gandus, tarp kurių dauguma paranojiški ir kupini neapykantos. Nesant šios galimybės, šie žmonės jaustųsi atskirti ar užsiimtų kuo nors kitu.

Panašiai elgiasi ir daugybė kitų panašių grupuočių. Grupuotė, pasivadinusi „Baltosios rasės šalininkai" (*White Racial Loyalists)*, ragina visus „baltosios rasės šalininkus aplankyti internetines svetaines, polemizuoti ir verbuoti NAUJUS žmo-

nes, kuo greičiau paskelbti mūsų URL (*Universal resource locator*) adresą". Kitas žiniatinklis skelbia, kad „mūsų daugiatautes Jungtines Valstijas valdo žydai, 2 procentai mažumų, kurie yra pabėgę iš visų Europos šalių. (...) Žydai valdo Jungtinių Valstijų žiniasklaidą, jie užima aukščiausius Klintono administracijos postus (...) ir dabar tie žydai viską kontroliuoja – naudodamiesi padėtimi, jie skleidžia informaciją žiniasklaidoje, kurią valdo, ir primeta mums atsakomybę už genocidą". 3.2 lentelėje pateikiama dabartinės būklės santrumpa.

3.2 lentelė. „Neapykantos" žiniatinklių nuorodos

Žiniatinklis	Nuorodos į panašių nuostatų žiniatinklius	Nuorodos į opozicines nuostatas
Adelaidės institutas (holokausto revizionizmas)	16	6
Agresyvi krikščionybė	0	0
Visi žmonės privalo mirti	5	0
Šventvagiškos kalbos altorius	11	0
Arijų tautos	28	0
Crosstar (nacionalistinė)	29	0
David Duke internete	11	0
Dievas neapkenčia pederastų	7	3
Islamo kontrolė	0	12
KKK.com	72	0
Martinas Lutheris Kingas jaunesnysis (revizionistinis požiūris į Kingą)	0	0

Misogyny Unlimited (beribė neapykanta moterims)	92	1
Baltaodžių pažangos nacionalinė asociacija	0	0
Rasių šventojo karo skustagalviai	100	0
Priešakinis štormas (baltaodžių nacionalizmas)	60	5
Laisvės balsas (antisemitinis)	27	5
Balsuok už JAV (antisemitinis)	17	0
Baltaodžių arijų pasipriešinimo judėjimas	0	0
Kūrėjo pasaulinė bažnyčia	11	0
Iš viso (19)	14 (5 nėra)	6 (13 nėra)

Čia pateikiamos opozicinės nuostatos skirtos ne diskutuoti, o bijoti ir nekęsti. Pavyzdžiui, holokaustą smerkiančios organizacijos savo priešininkus apibūdina kaip „naikinimo šalininkus" ar „vykdančius holokaustą" ir nurodo jų žiniatinklius akivaizdžiai siekdamos juos sukompromituoti. Kalbant apie panašių nuostatų žiniatinklius, kai kurios neapykantos grupuotės yra formaliai susitarusios: „Jūs nukreipiate mums, mes nukreipiame jums". Vienas toks žiniatinklis išvardija arti šimto panašių grupių ir kiekvienos nuorodas pateikia bendru pavadinimu „White Pride World Wide" („Baltaodžių savigarba plačiai paplitusi pasaulyje"). Tarp minimų žiniatinklių yra: Europos kukluksklano riteriai, Vokietijos skustagalviai, Arijų tautos kukluksklano riteriai, Siegheil88, Skustagalvių garbė, Bauginimas Vienas, SS verslas ir Baltoji ateitis.

Mes geriau suvoksime, jei atkreipsime dėmesį į *grupių poliarizacijos* reiškinį. Šis reiškinys kelia rimtus klausimus apie kiekvieną sistemą, kurioje individai grupes renkasi skirtingai ir daugybę žmonių supa mėgdžiojimo aplinka, kurią jie susikuria patys.

Bendri grupių poliarizacijos bruožai

Sąvoka *grupių poliarizacija* remiasi labai paprastu dalyku: *apsvarstę žmonės tikriausiai kryps link kraštutinės nuomonės tokia kryptimi, į kurią grupės nariai buvo linkę iš pradžių*. Atsižvelgiant į internetą ir naująsias ryšių technologijas, reiškia, kad panašiai mąstantys žmonės, diskutuodami tarpusavyje, galiausiai galvos taip pat, kaip galvojo iki tol, tačiau labiau kraštutine forma.

Pažvelkime į kai kuriuos esminius šio reiškinio pavyzdžius, aptinkamus daugiau kaip dvylikoje šalių[9].

- Po diskusijos nuosaikiai profeministiškai nusiteikusių moterų grupė taps dar stipresne profeministine[10].
- Po diskusijos Prancūzijos piliečiai tampa dar kritiškesni Jungtinėms Valstijoms ir jos ekonominės pagalbos tikslams[11].
- Po diskusijos daugiau baltaodžių, linkusių į rasinius prietarus, atsako neigiamai į klausimą, ar baltasis rasizmas yra atsakingas už esamą afroamerikiečių padėtį Amerikos miestuose[12].
- Po diskusijos daugiau baltaodžių, nelinkusių į rasinius prietarus, atsako teigiamai į tą patį klausimą[13].

Grupių poliarizacijos reiškinys turi didžiulę reikšmę komunikacijų rinkai, kai savitos tapatumo grupės vis dažniau įsitraukia į diskusiją grupės viduje. Tik ką aptartų rezultatų reiktų laukti ir Nepriklausomos nereguliariosios armijos, ir rasinės neapykantos grupuotėse, ir kitose įvairaus pobūdžio mažiau kraštutinėse grupuotėse. Jei visuomenė suskilusi ir jei skirtingos grupės pačios „komplektuoja" mėgiamus ryšius, pasekmės bus ne tiktai toks pats, bet ir dar didesnis susiskaldymas, nes grupės nariai stumia vieni kitus link kraštutinės nuomonės. Kartu įvairios diskusijų grupės, kurių kiekvieną sudaro panašių pažiūrų žmonės, vis labiau tols viena nuo kitos paprasčiausiai todėl, kad dauguma jų diskusijų yra tarpusavio diskusija.

Ypač atkreipkite dėmesį į tai, kad net jei daugelis mūsų nesinaudoja galimybe filtruoti tiek, kad atsiribotų nuo kitų nuomonių, kai kurie arba daugelis žmonių taip darys arba būtent taip daro. To pakanka, kad atsirastų poliarizacija ir kiltų rimtas socialinis pavojus. Apskritai oponuojančias nuomones dažniausiai filtruoja būtent tie žmonės, kuriems labiausiai jas reikia išgirsti. Naujosios technologijos, be abejo, ir internetas, padeda išgirsti panašių pažiūrų, izoliuotus žmones ir atsiriboti nuo konkuruojančių nuomonių. Dėl šios vienintelės priežasties jos yra poliarizacijos terpė ir potencialiai pavojingos ir demokratijai, ir socialinei tvarkai.

Yra du pagrindiniai grupių poliarizacijos paaiškinimai, pagrįsti gausiais faktais.

Pirmasis paaiškinimas pabrėžia įtikinamų argumentų vaidmenį. Jo pagrindą sudaro natūrali intuicija: bet kurio individo požiūris į svarstomą problemą mažų mažiausiai yra

iš dalies įtikinamų argumentų funkcija. Apibendrinant, jei jūsų požiūris kinta dėl grupinės diskusijos, tikriausiai jis kis įtikinamiausio požiūrio, apginto grupėje, kryptimi.

Jei grupės narių nuomonė krypsta tam tikra linkme, tai atsiras neproporcingai daug tos krypties argumentų ir neproporcingai mažai priešingos krypties argumentų. Todėl diskusijos rezultatas bus dar stipresnis žmonių pakreipimas linkme, kuri buvo iš pradžių. Todėl, pavyzdžiui, grupė, kurios nariai nusiteikę prieš ginklų kontrolę, diskusijoje pateiks daugybę argumentų prieš ginklų kontrolę, o argumentų, remiančių ginklų kontrolę, bus nedaug ir jie bus silpni. Pagal kitimo mastą grupės nariai keis savo požiūrį į labiau kraštutinį požiūrį, nukreiptą prieš ginklų kontrolę. Jei reikalingas grupės sprendimas, grupė kaip visuma kryps ne link vidurinio, bet link labiau kraštutinio požiūrio.

Laikantis šio požiūrio, pagrindinis už grupės poliarizacijos slypintis veiksnys yra *ribotos argumentų sankaupos* buvimas, kuris (vaizdingai kalbant) tam tikra prasme yra iškreiptas. Paprasta pamatyti, kokie pokyčiai galimi interneto diskusijos grupėse (apžvelgus Demokratų, Socialistų ir Nepriklausomos nereguliariosios armijos grupes) ir kaip iš tikrųjų gali keistis individai, nedalyvaujantys diskusijoje, bet ieškantys minčių (radijuje, televizijoje, žiniatinklyje), prie kurių jau anksčiau linko. Tokios diskusijų grupės ir tokios paieškos yra linkusios įtvirtinti ir sustiprinti prieš tai egzistavusią padėtį, ir tai dažnai baigiasi ekstremizmu.

Antrasis mechanizmas, susijęs su socialiniu gretinimu, prasideda pagrįsta mintimi, kad žmonės nori būti palankiai suprasti kitų grupės narių ir taip pat pasijusti palankiai.

Vos tik išgirdę kitų nuomonę, jie dažnai pakreipia savąjį požiūrį vyraujančio požiūrio linkme. Šią idėją vokiečių sociologė Elisabeth Noell-Neumann panaudojo norėdama pagrįsti bendrąją visuomenės nuomonės teoriją, apimančią „tylos spiralę“, kurioje žmonės, turintys mažumos požiūrį, priverčia save nutilti, ir laikui bėgant, šie požiūriai gali iš viso dingti iš visuomenės[14].

Pavyzdžiui, tarkime, kad tam tikros grupės žmonės mano, jog jie aštriai priešinasi feminizmo ir ginklų kontrolės rėmimo politikai ir kad jie nori *pasirodyti* esantys prieš visa tai. Jeigu jie yra grupėje, kurios nariai taip pat aštriai priešinasi šiems dalykams, jie gali nukrypti dar aštresnės opozicijos link po to, kai sužinos kitų grupės narių nuomonę. Būtent šis pavyzdys pastebėtas nesuskaičiuojamuose moksliniuose tyrimuose. Žinoma, žmonės nenukrypsta, jei jie aiškiai suvokia, ką galvoja, ir kitų nuomonės jų nepaveikia. Bet daugelio žmonių ir daugybę kartų pažiūros nėra tvirtos.

Idėjų ir nepagrįstų tvirtinimų per televiziją, radiją ir internete poveikio rezultatai turi svarbią reikšmę – net ir nesant bendravimo galimybės. Kadangi grupės poliarizuojasi tiktai veikiamos kitų nuomonių, tai yra turbūt paplitęs reiškinys suskaldytoje kalbėjimo rinkoje. Pavyzdžiui, tarkime, kad konservatoriai lankosi konservatyviuose žiniatinkliuose; kad liberalai lankosi liberaliuose žiniatinkliuose; kad aplinkosaugininkus domina žiniatinkliai, skirti nustatyti genų inžinerijos ir globalinio atšilimo rizikos veiksnius; kad aplinkosaugininkų kritikai lankosi žiniatinkliuose, skirtuose aplinkosaugininkų tariamai apgaulei demaskuoti; kad žmo-

nės, linkę į rasinę neapykantą, lankysis žiniatinkliuose, kuriuose reiškiama rasinė neapykanta. Jeigu šios nuomonės nesusiduria su konkuruojančiomis nuomonėmis, grupių poliarizacija bus neišvengiama pasekmė.

Didžiulė grupės tapatumo svarba

Siekiant suvokti šiuolaikines technologijas, ypač svarbus dalykas yra tapatumo ir grupės narystės supratimas. Grupės poliarizacija gerokai didės, jei žmonės, remdamiesi praeitimi ar kitais pagrindais, save suvokia kaip bendrą tapatumą ir solidumą turinčios grupės dalį. Jei jie taip mąsto, grupės poliarizacija yra ir labiau tikėtina, ir labiau kraštutinė[15]. Pavyzdžiui, jei tam tikra internetinės diskusijos grupės žmonių dalis mąsto kaip didelių mokesčių oponentai, gyvūnų teisių gynėjai ar Aukščiausiojo teismo kritikai, tikėtina, kad jų diskusijos kryps ganėtinai kraštutine linkme tiesiog dėl to, kad jie vienas kitą supranta kaip bendro reikalo dalį. Panašios tendencijos reikia tikėtis ir tarp tų, kurie klausosi radijo laidos, vadinamos konservatyvia, arba tarp tų, kurie žiūri televizijos programas, skirtas tradicinėms religijos vertybėms ar baltaodžių rasizmui atskleisti. Tai grindžia faktai[16].

Grupės tapatumas svarbus kita prasme. Jei dalyvaujate internetinės grupės diskusijoje, bet manote, kad kitų grupės narių nuomonė gerokai skiriasi nuo jūsų, jus mažiau paveiks jų kalbos. Pavyzdžiui, jeigu kiti grupės nariai labiau prijaučia respublikonams, o jūs save laikote demokratu, jūsų nuomonė gali iš viso nepasikeisti – net jei ji tikrai turėtų

pasikeisti dėl tų pačių argumentų, jei jūs visi būtumėte „rinkėjai“, „prisiekusieji“ ar „piliečiai“. Vadinasi, bendro grupės tapatumo suvokimas sustiprins kitų požiūrių poveikį, o tuo tarpu atskirų tapatumų ar svarbių skirtumų suvokimas šį poveikį sumažins ar galbūt jį net pašalins.

Tokios išvados neturėtų stebinti. Prisiminkime, kad įprastais atvejais grupės poliarizacija yra socialinės įtakos ir ribotos argumentų sankaupos rezultatas. Jeigu taip, tai galima teigti, jog tuo atveju, kai grupės nariai apie vienas kitą galvoja panašiai pagrindinių dalykų srityje arba jeigu juos vienija kai kurie išoriniai faktoriai (politika, geografija, rasė, lytis), grupės poliarizacija stiprės. Kai tapatumas yra bendras, argumentai turbūt bus dar įtikinamesni; jų kūrėjų tapatumas suteikia jiems tam tikrus įgaliojimus ir paskatą. Ir dar, kai tapatumas bendras, socialinio poveikio jėga dar didesnė. Žmonės nemėgsta prarasti savo reputaciją akyse tų, kurie panašūs į juos. Ir jeigu jūs manote, kad grupės nariai tam tikra prasme skiriasi nuo jūsų, turbūt jų argumentai bus mažiau įtikinami ir socialinis poveikis gali būti mažesnis arba jo iš viso nebūti.

Grupės poliarizacija ir internetas

Akivaizdu, kad grupės poliarizacija vyksta internete. Iš to, kas jau aptarta, matyti, kad internetas daugeliui žmonių suteikia ekstremizmo terpę būtent todėl, kad panašių pažiūrų žmonės vieni su kitais tariasi lengviau ir dažniau, o neretai neišgirsta priešingų nuomonių. Besikartojantis at-

virumas kraštutinio požiūrio, siūlančio laikytis tokio požiūrio daugeliui žmonių, poveikiui, manoma, stiprės ir turbūt palenks savo pusėn. Viena iš galimų pasekmių – didžiulė fragmentacija, nes skirtingi žmonės, iš pradžių neturintys nuomonės arba galbūt nelabai nutolę savo nuomonėmis, susidarys skirtingas kraštutines nuomones tik pagal tai, ką jie skaito ir mato. Kita pasekmė – daugybė klaidų ir didelė sumaištis.

Daugybė tyrimų parodė grupės poliarizaciją internete. Itin įdomus tyrimas aptiko didžiulę poliarizaciją, kai grupės nariai susitiko santykinai anonimiškai ir kai buvo pabrėžtas grupės tapatumas[17]. Remiantis šiuo tyrimu, galima pagrįstai spėlioti, kad poliarizacija turbūt atsiras ir bus kraštutinė priklausomai nuo to, kurioje grupėje narystė yra ryškiausia ir žmonės yra labai anonimiški. Žinoma, tai yra būdingi internetinio svarstymo požymiai[18].

Šia prasme aptarkime tyrimą, kuris atskleidžia ne ekstremizmą, bet veikiančių grupių (tiek tiesiogiai, tiek internete) viduje esančias klaidas[19]. Šio tyrimo tikslas buvo sužinoti, kaip grupės gali bendradarbiauti pasirenkant personalą. Trijų kandidatų, pretendavusių į rinkodaros vadovo pareigas, trumpi anketiniai duomenys buvo pateikti kelioms grupėms. Eksperimentatoriai taip aprašė kandidatų savybes, kad vienas pretendentas neabejotinai geriausiai atitiko apibūdinamą darbą. Subjektams buvo įteikti informacijos duomenų paketai, kuriuose pateikta tik dalis trumpų anketinių duomenų, taigi kiekvienas grupės narys turėjo tik dalį svarbios informacijos. Grupes sudarė trys žmonės, kai kurie dirbo akis į akį, kai kurie – interneto tinkle.

Du rezultatai ypač nustebino. Pirmasis – būdinga grupės poliarizacija, nes grupės atsidūrė labiau kraštutinėje padėtyje pagal iki svarstymo buvusias pažiūras. Antroji – beveik nė viena svarstančioji grupė nepriėmė akivaizdžiai teisingo pasirinkimo varianto, nes joms nepavyko pasidalyti informacija tokiu būdu, kuris būtų padėjęs nuspręsti objektyviai. Interneto tinkle dirbusių grupių klaidos lygis buvo ypač aukštas, nes jų nariai buvo linkę dalytis palankia informacija apie laimintį kandidatą ir nepalankia informacija apie pralaiminčius, taip pat nuslėpti neigiamą informaciją apie aiškėjantį laimėtoją ir teigiamą informaciją apie pralaimėtojus. Tokios pastangos padėjo „sustiprinti judėjimą link grupės sutarimo, o ne komplikuotų ar aštrių debatų“[20]. Tokia tendencija buvo *dukart* didesnė internete dirbančiose grupėse. Tai yra perspėjimas apie interneto padarinius demokratiniam svarstymui.

Fragmentacija, poliarizacija, radijas ir televizija

Samprata apie grupių poliarizaciją verčia apžvelgti galimą ne tik interneto, bet ir radijo bei televizijos poveikį bent jau tada, kai stočių yra daug ir dauguma jų turi apibrėžtą požiūrį. Prisiminkime, kad vien tik atvirumas kitų žmonių požiūrio poveikiui sukuria grupės poliarizaciją. Taigi ši įtaka būdinga ir nediskutuojančioms grupėms, sudarytoms iš individų, kurie renkasi tokį patį bendravimą ir kurių neveikia alternatyvios galimybės. Iš tikrųjų tokia tendencija tikė-

tina ir pasirenkant laikraščius. Visuotinės svarbos tarpininkai, besistengiantys pateikti daug temų ir požiūrių, čia atlieka savitą vaidmenį. Poliarizacija mažiau tikėtina tuomet, kai vyrauja tokie tarpininkai. Panašiai teigtina ir apie viešojo forumo doktriną. Kai skirtingų pažiūrų oratoriams yra pasiekiama heterogeniška publika, tikėtina, kad individai ir grupės mažiau atsiribos nuo konkuruojančių pažiūrų ir interesų. Tuomet ir fragmentacija yra atitinkamai mažesnė.

Be to, grupių poliarizacija kelia ir bendresnes komunikacijų politikos problemas. Aptarkime „nešališkumo doktriną", kuri pastaruoju metu apleista, kuri iš radijo ir televizijos laidų transliuotojų reikalauja skirti laiko visuomeninėms laidoms ir sudaryti sąlygas pasisakyti turintiesiems priešingas pažiūras. Pastaroji doktrinos sritis skirta tam, kad klausytojams įtakos nedarytų vienintelis požiūris: kai pateikiama viena nuomonė, turėtų būti suteikta teisė išsakyti ir priešingą požiūrį. Federalinė ryšių komisija atsisakė nešališkumo doktrinos remdamasi tuo, kad daugelio laidų transliuotojai, „vengdami" antrosios doktrinos srities, visiškai vengė prieštaringų laidų ir pateikė požiūrius, kurie laidas darė vienodas ir nuobodžias. Vėlesnis tyrimas parodė, kad nešališkumo doktrinos panaikinimas iš tikrųjų paskatino atsirasti tikrai prieštaringas programas, kurių metu buvo išsakomos vienokios ar kitokios ekstremistinės pažiūros (turint omenyje radijo pašnekesius)[21].

Paprastai tai laikoma puikiu reguliavimo mažinimo pavyzdžiu. Nešališkumo doktrinos panaikinimo rezultatai buvo būtent tokie, kokių buvo siekiama ir kokie buvo numatyti. Tačiau atsižvelgiant į grupių poliarizaciją, vertinimas yra daug

sudėtingesnis. Gerąja prasme įvairių nuomonių egzistavimas turėtų praturtinti bendrą argumentų sankaupą visų mūsų naudai. Tačiau gvildenančių tam tikras problemas įvairiausių laidų – išreiškiančių griežtas, dažnai ekstremistines pažiūras ir žavinčių neįtikėtinai skirtingų klausytojų bei žiūrovų grupes – gausėjimas tikėtinai kuria grupių poliarizaciją. Pastaruoju metu daugybę žmonių veikia jų pačių balso garsesnis aidas, kuris kartais sukelia neteisingą supratimą bei nesantaiką. Galbūt yra geriau, kai žmonės girdi mažiau prieštaringų nuomonių negu nuolat kartojamą vieną nuomonę. Tokioje situacijoje išlieka pavojus, kad pernelyg daug žmonių bus atskirti nuo nuosaikesnių ar kraštutinių kita kryptimi požiūrių ar bet kuriuo atveju kitokių nei jų pačių požiūrių.

Ar grupių poliarizacija blogai? Apie uždarus pasitarimus

Žinoma, remdamiesi vien tik grupių poliarizacijos faktu, mes negalime sakyti, kad buvo krypstama neteisinga linkme. Nepaisant čia pateiktų absurdiškų pavyzdžių, didesnių kraštutinumų tendencija gali pasirodyti geresnė nei blogesnė. Iš tikrųjų grupių poliarizacija padėjo atsirasti naudingiems sąjūdžiams, pavyzdžiui, piliečių teisių judėjimui, sąjūdžiui prieš vergovę, judėjimui už lyčių lygybę. Kiekvienas toks sąjūdis tuo metu buvo kraštutinis, ir pačioje grupėje diskusija sukėlė didesnį ekstremizmą; bet ekstremizmas neturėtų būti laikomas gėda. Kai didesnė komunikacijų pasirinkimo įvairovė sukelia didesnį ekstremizmą, daugeliu atvejų visuomenė dėl

to tik laimi. Viena iš priežasčių yra ta, kad, kai skirtingos grupės svarsto tarpusavyje, visuomenė išgirsta daugiau nuomonių. Netgi ir tuo atveju, kai daugelio individų „informacijos dieta" yra vienalytė ar nepakankamai įvairiapusė, visuomenei kaip visumai gali būti pateikiama daugiau ir įvairesnių idėjų. Tai yra kita bendro socialinės fragmentacijos vaizdo pusė. Pliuralizmo ir įvairovės nauda tikrai didelė net ir tada, kai individai prisitaiko ir buriasi grupėse.

Uždaro pasitarimo (*enclave deliberation*) reikšmę mes galime apibrėžti kaip pasitarimų formą, kuri būdinga daugiau ar mažiau izoliuotoms grupėms, kuriose panašių pažiūrų žmonės dažniausiai kalbasi tarpusavyje. Internetas, palyginti su kitomis naujųjų komunikacijų galimybėmis, padeda lengviau įsitraukti į uždarą pasitarimą. Akivaizdu, kad uždaras pasitarimas ypač svarbus heterogeniškai visuomenei iš dalies todėl, kad kai kurių grupių nariai, dalyvaudami platesnėse svarstymų grupėse, linkę būti santūrūs. Šia prasme ypatingas uždaro pasitarimo privalumas yra tas, kad jis skatina išsakyti savo požiūrį, o bendruose debatuose tai būtų nepastebėta, nutildyta ar numalšinta. Kraštutinių pažiūrų grupių pastangas neįsileisti pašaliečių ir net politinių partijų norą apriboti kandidatų iš savo partijos narių iškėlimo susirinkimus galima pateisinti panašia tendencija. Net ir tuomet, kai grupės poliarizuojasi – galbūt kaip tik *todėl*, kad poliarizuojasi – uždaros grupės, tarp jų neabejotinai ir tos, kurias sukūrė naujosios technologijos, gali suteikti didžiulę socialinę naudą ypač dėl to, kad jos labai praturtina socialinių „argumentų telkinį".

Svarbiausias empirinis klausimas yra tas, kad diskutuojančiose visuomenės dalyse aukštą statusą turintys nariai linkę

kalbėti daugiau ir jų idėjos įtakingesnės iš dalies dėl to, kad žemą statusą turintys nariai nepasitiki savo gebėjimais ir iš dalies dėl to, kad bijo bausmės[22]. Pavyzdžiui, moterų idėjos dažnai yra mažiau įtakingos, o kartais „apskritai nuslopinamos įvairialytėse grupėse“[23] ir įprastomis aplinkybėmis kultūrinės mažumos turi neproporcingai mažą įtaką mišrių kultūrų grupių sprendimams. Atsižvelgiant į neišvengiamą kai kurių pagrįstų padėtimi hierarchijų egzistavimą, visiškai suprantamos tampa diskutuojančios uždaros grupės, kuriose daugialypių grupių nariai gali kalbėtis vieni su kitais ir reikšti savo pažiūras. Internetas yra ir bus ypač vertingas todėl, kad jis to nevaržo.

Tačiau tokioms uždaroms grupėms gresia rimtas pavojus. O jis atsiranda todėl, kad dėl socialinio poveikio ir įtikinamų argumentų visumos nariai kryps link tokių pažiūrų, kurios nevertingos, bet tikėtinos tokiomis uždarų grupių aplinkybėmis. Kraštutiniu atveju tokios uždaros grupės netgi gali kelti pavojų socialiniam stabilumui. Teoriškai negalima teigti, kad tie, kurie renkasi uždaras grupes, dažniausiai links į tą kryptį, kurios pageidauja visa visuomenė ar netgi jos nariai. Paprastai manoma priešingai, pavyzdžiui, apie nacizmo, neapykantos grupuočių ir įvairių sektų gausėjimą.

Uždaros grupės ir viešoji sritis

Kai tik grupės diskusija yra linkusi paveikti žmones į ryžtingesnio palaikomo požiūrio varianto, palyginti su pradiniu, pusę, atsiranda pagrįsta priežastis nerimauti. Tai nereiškia,

kad diskusijas galima arba reiktų reguliuoti. Tačiau mintis, jog „daugiau kalbėti“ yra priešnuodis nuo „blogai kalbėti“, kelia abejones, – ypač dabar, kai daugelis žmonių linkę ir vis daugiau jų gali atsiriboti nuo priešingų požiūrių. Demokratinėje visuomenėje geriausią atsakymą siūlo viešojo forumo doktrina, kurios pagrindinis tikslas – didinti galimybes tam tikru metu keistis nuomonėmis tarp uždarų grupių narių ir tų, kurie joms nepritaria. Labiau nei grupių svarstymas tai yra visiška arba artima visiškai saviizoliacija, atnešanti rimčiausius pavojus dažnai labai netinkamo (neretai tiesiogine prasme mirtino) derinio – ekstremizmo ir nušalinimo – pavidalu.

Siekdami išstudijuoti kai kuriuos heterogenijos privalumus, paeksperimentuokime mintimis. Įsivaizduokime diskutuojančią žmonių dalį, susidedančią ne iš panašiai mąstančių žmonių pogrupių, bet iš atitinkamos visų piliečių grupės; tai gali būti visi bendruomenės, valstybės, tautos ar netgi viso pasaulio piliečiai. Įsivaizduokime, kad kompiuterio magijos dėka kiekvienas gali kalbėtis su visais kitais. Pagal hipotezę argumentų turėtų būti labai daug. Jų mastą galima apriboti tiek, kiek paprasčiausiai buvo ribota piliečių požiūrių visuma. Žinoma, socialinė įtaka turėtų išlikti. Jeigu jūs esate vienas iš nedidelės žmonių mažumos, neigiantis, kad globalinis atšilimas yra rimta problema, galite nuspręsti prisidėti prie minios. Tačiau, kai svarstymas atskleidžia žmonėms, kad jų asmeninė pozicija skiriasi grupės požiūriu nuo tos, kokia jie ją laikė, bet koks pokytis bus atsakas į visų atitinkamai mąstančių piliečių teisingą suvokimą, o ne iškreiptos grupelės nuomonės produktas.

Šis mintinis eksperimentas nereiškia, kad fragmentuota ar padalyta kalbėjimo rinka visada yra bloga ir kad hipotetinė, visus apimanti svarstanti visuomenės dalis turėtų būti ideali. Būtų neprotinga siūlyti, kad turėtų atsirasti, netgi kaip idealas, visų su visais kitais diskusija. Didžiulė svarstančių uždarų grupių nauda yra tai, kad paaiškėja pažiūros, kurios priešingu atveju neatsirastų, ir kad užsitarnaujamas svarbesnis vaidmuo ir uždaroje grupėje, ir heterogeniškoje visuomenėje. Teisingai suprantant, argumentas svarstančių uždarų grupių naudai: pagerės socialinis svarstymas (demokratinis ir kitoks) kaip tik dėl to, kad uždaram svarstymui būtina brandinti naujas idėjas ir požiūrius, pagausės visuomenės debatų. Tačiau kad šie poslinkiai įvyktų, nariai privalo neatsiriboti nuo konkuruojančių požiūrių arba bet koks atsiribojimas neturi tęstis ilgai. Vadinasi, grupių poliarizacijos poveikis rodo, kad komunikacijos požiūriu vartotojų nepriklausomybė gali sukelti rimtas problemas ir individams, ir visuomenei apskritai – ir šios problemos pasireikš geležine socialinės sąveikos logika.

Jokios poliarizacijos ir depoliarizacijos

Grupių poliarizacija yra labai paplitusi. Tačiau tam tikromis sąlygomis šį reiškinį galima sumažinti, padidinti ar net pašalinti. Prisiminkime, kad nereiktų tikėtis jokių poslinkių iš žmonių, kurie tvirtai tiki tuo, kad žino, ką žino, ir kurių tiesiog nepajudins tai, ką išgirdo iš kitų žmonių. Pavyzdžiui, jeigu jūs turite tvirtą nuomonę dėl branduolinės

energijos – kai jūs pasitikite ne tik aiškiu savo požiūriu, bet ir neabejotinu faktu, privalote jį palaikyti – kitų žmonių požiūriai jūsų nepaveiks. Tokių žmonių nuomonės nepakeis jokie komunikacijų rinkos pokyčių privalumai.

Kūrybiškai modeliuojant svarstomas grupes, galima sukelti *depoliarizaciją* – pasikeitimus grupių viduje nuo kraštutinių iki vidurinių pozicijų. Pavyzdžiui, sakykime, kad dvylikos žmonių grupėje šeši jos nariai turi vienokį požiūrį, o kiti šeši galvoja priešingai – pavyzdžiui, pusė grupės narių mano, kad globalinis atšilimas yra rimta problema, o kita pusė mano, kad taip nėra. Kai dauguma narių neturi tvirtos nuomonės, turbūt realiai bus krypstama link vidurio. Įtikinami argumentai gelbsti paaiškinant, kodėl taip yra. Pagal hipotezę „argumentų telkinys" apima vienodą abiejų krypčių argumentų kiekį.

Tai vertinga pamoka apie galimą komunikacijų technologijų pritaikymą padedant supanašėti ir galbūt netgi pamokyti žmones, nesutinkančius vieni su kitais. Žmonės, išgirdę daug argumentų, ko gero, kryps link tų, kurie nesutinka su jais, bet kurių argumentai pagrįsti.

Kibernetinės pakopos: Informacija, plintanti žaibo greičiu, ir persvėrimo taškai

Grupių poliarizacijos reiškinys glaudžiai susijęs su plačiai paplitusiu *socialinių pakopų* (*social cascades*) reiškiniu. Negalėsime užbaigti jokios diskusijos apie socialinę fragmentaciją ir

naujas ryšių technologijas, jei nesuprasime pakopų – svarbiausia dėl to, kad jos vis labiau tikėtinos, nes informacija, taip pat ir klaidinga, gali sklisti šimtams, tūkstančiams ir netgi milijonams žmonių paprasčiausiai paspaudus mygtuką.

Akivaizdu, kad dauguma socialinių grupių, ir didelių, ir mažų, neįtikėtinai sparčiai juda vienos ar kitos nuomonių ir poelgių aibės kryptimi[24]. Šios pakopų rūšys susijusios su informacijos plitimu; iš tikrųjų informacija yra jų varomoji jėga. Daugeliui iš mūsų stinga aiškios arba visiškai patikimos informacijos apie gausybę svarbių dalykų – ar globalinis atšilimas yra rimta problema, ar yra karo Indijoje pavojus, ar tikrai žalinga vartoti daug cukraus, ar iš tikrųjų egzistuoja Marsas ir koks jis. Jeigu jums trūksta privačios informacijos, galite pasikliauti kitų teiginiais ir poelgiais. Štai toks pavyzdys: jei Joana nežino, ar apleistas toksinių atliekų sąvartynas yra pavojingas, ji gali imti nuogąstauti, jei Marija mano, kad nuogąstavimas yra pagrįstas. Kai abi, Joana ir Marija, mano, kad nuogąstavimas yra pagrįstas, Karlas galvos taip pat, juolab, kad jam stinga patikimos ir nešališkos informacijos prieštarauti. Jei Joana, Marija ir Karlas mano, jog apleistas toksinių medžiagų sąvartynas yra pavojingas, Donui reikės labai savimi pasitikėti, kad atmestų jų trijų bendrą išvadą. Ir, jeigu Joana, Marija, Karlas ir Donas sudaro vieningą šio klausimo „frontą“, kiti gali tam pritarti.

Šis pavyzdys įrodo, kaip informacija sklinda ir gali plačiai paplisti bei įsigalėti net ir būdama visiškai klaidinga. Iš tikrųjų vaizdingas plačiai paplitusios populiarios nuomonės apie apleistus pavojingų atliekų sąvartynus aiškinimas

priskiria šią nuomonę rimčiausioms aplinkos problemoms; mokslas šios nuomonės, plintančios pakopomis, neremia[25]. Kai kurios pakopos plačiai paplitusios, bet yra vietinio pobūdžio; aptarkime nuomonę dėl realiai paplitusio afroamerikiečių bendruomenėje reiškinio, kad baltaodžiai gydytojai atsakingi dėl AIDS plitimo tarp afroamerikiečių. Viena grupė gali tebemanyti kažką, kita – visiškai priešingai, ir viso to priežastis yra greitas informacijos plitimas grupės viduje, bet ne tarp kitų grupių.

Turėtų būti akivaizdu, kad internetas, kurio žiniatinkliuose esanti informacija yra skirta tam tikroms grupėms, gerokai didina įvairių, bet prieštaringų pakopų galimybę. „Kibernetinės pakopos" veikia kiekvieną dieną. Daugelį iš mūsų nuolat užplūsta elektroniniai laiškai, reikalaujantys susisiekti su savo įgaliotiniais dėl tam tikrų sąskaitų ar kitų dalykų, tačiau paaiškėja, kad tos sąskaitos neegzistuoja ir tai buvo tik pokštas arba apgaulė. Daugelis iš mūsų netgi buvome rimtai įspėti būtinai imtis atsargumo priemonių nuo neegzistuojančių virusų. Tūkstančiai valandų internetinio laiko praleista rutuliojant paranojinius nepagrįstus tvirtinimus apie tariamas nusikalstamas veikas, tarp jų ir prezidento Clintono žmogžudystę. Daugybė žiniatinklių ir diskusijų grupių skleidžia gandus ir įvairias suokalbių teorijas. „Internete įelektrinti įtarimai apie lėktuvo TWA Flight 800 sudužimą vos ne akimirksniu virto tiesa, kad jį numušo savieji. (...) Visa tai buvo susieta su Whitewateriu. (...) Mintis vis daugina ir daugina elektroninis paštas"[26]. 2000 metais elektroniniu paštu paleistas gandas, skirtas afroamerikiečiams, įtarė, kad bamperių lipdukai „No Fear!"

(Jokios baimės! – *vert. pastaba*), pasisavinę tokio paties pavadinimo sportinės aprangos kompanijai priklausančią emblemą, reklamavo rasistinę organizaciją, kuriai vadovavo buvęs kukluksklano didysis vedlys Davidas Duke'as. (Jeigu jus domina daugiau pavyzdžių, jūs galite ieškoti informacijos adresu *http://urbanlegends.about.com*, žiniatinklyje, skirtame platinti melą, kuris dažnai skleidžiamas internete.)

Kaip itin neraminantį pavyzdį aptarkime plačiai paplitusias Pietų Afrikos Respublikoje, kurioje apie 20 procentų suaugusiųjų yra užsikrėtę AIDS virusu, abejones dėl ŽIV ir AIDS ryšio. Pietų Afrikos Respublikos prezidentas Mbeki, gerai žinomas interneto „aistruolis", sužinojo apie „neigiančiuosius" užtikęs vieną iš jų žiniatinklių. „Neigiančiųjų" nuomonė nėra moksliškai patikima, bet ne specialistui dauguma jų tvirtinimų ganėtinai įtikinantys. Per trumpą laiką prezidentas Mbeki tapo ir kibernetinių pakopų auka, ir, viešai apie tai pranešęs, prisidėjo prie jos sklaidos, o daugeliu Pietų Afrikos Respublikos žmonių iškilo pavojus patikėti, kad nėra ryšio tarp ŽIV ir AIDS. Dar neaišku, kokiam pakopų rezultatų mastui pasiseks tapti tiesiogine prasme mirtinam.

Kalbant apie informaciją, būtina aptarti „persvėrimo taško" (*tipping point*) fenomeną, kuris neįtikėtinai greitai gali pakeisti nuomonę. Į naują pateiktą informaciją žmonės žiūri skirtingai: jie turi skirtingas patiklumo ribas nuspręsdami tikėti ar daryti kažką naujo ar kitoniško. Kuo daugiau galimų šalininkų, t. y. žmonių, turinčių žemą patiklumo ribą, susidaro tam tikrą nuomonę arba kažką veikia ta linkme, žmonės, turintys šiek tiek aukštesnę ribą, prie jų prisideda ir greitai sudaro svarbią grupę, palaikančią tam tikrą

nuomonę. Tuo momentu tie, kurių riba dar aukštesnė, gali prisidėti prie nuomonės, ir pasiekiama kritinė masė, kuri „persveria“ dideles grupes, draugijas ar net tautas“[27]. Šio vyksmo rezultatai gali sukelti sniego gniūžtės ar pakopos efektus, nes didelės žmonių grupės kažkuo patiki – nesvarbu, tiesa tai ar ne – kadangi kiti žmonės jų bendruomenėje tiki, jog tai – tiesa.

Eksperimentais galima aiškiai pagrįsti informacines pakopas; tai lengvai atliekama laboratorijoje[28]; pasaulio tikrovės reiškiniai sukelia daugybę pakopų efektų. Pavyzdžiui, aptarkime ėjimą į koledžą, rūkymą, dalyvavimą protestų akcijose, balsavimą už trečiosios partijos kandidatus, streikus, antrinį panaudojimą, teismo proceso formavimą, gimstamumo ribojimą, riaušių kėlimą ir net išėjimą iš prasto vakarėlio[29]. Kiekvienu tokiu atveju žmonėms daro įtaką kitų veikla. Dažniausiai bus pasiektas persvėrimo taškas. Internetas yra akivaizdaus pakopų atsiradimo pagrindas ir dėl to tūkstančiai ar net milijonai žmonių, ieškančių tam tikros informacijos internete, tikės kažkuo, kas yra visiškai klaidinga.

Gera žinia yra ta, kad internetas gali ir demaskuoti, ne tik skleisti klaidingus gandus. Tačiau kartu galimybė skleisti akivaizdžiai patikimą informaciją tokiai daugybei žmonių gali sukelti baimę, klaidas ir painiavą bei tam tikra prasme kelti pavojų socialiniams tikslams, taip pat ir demokratiniams. Kaip pastebėjome, ši grėsmė sukuria tam tikrą suskaldytos kalbos rinkos būklę, o vietinės pakopos veda žmones stulbinamai skirtingomis kryptimis. Kai taip atsitinka, pataisos, net ir internete, neveikia, nes žmonės paprasčiausiai vieni kitų nesiklauso.

Priešingybė: patariamoji viešosios nuomonės apklausa

Kaip fragmentacijos ir kibernetinių pakopų priešingybę aptarkime Jameso Fishkino, Teksaso universiteto politikos mokslo kūrėjo, darbą, kuris buvo socialinių naujovių – patariamosios viešosios nuomonės apklausos – pradžia[30]. Pagrindinė idėja – įrodyti, kad apklausos nėra tik momentinis visuomenės nuomonės vaizdas. Iš tikrųjų įvairios žmonių nuomonės yra registruojamos po to, kai temos aptariamos kartu su jais. Patariamosios viešosios nuomonės apklausos pastaruoju metu jau taikomos keletoje valstybių, tarp jų Jungtinėse Valstijose, Anglijoje ir Australijoje. Patariamąsias viešosios nuomonės apklausas galima vykdyti netgi internetu, ir Fishkinas ėmėsi šio eksperimento.

Patariamojoje viešosios nuomonės apklausoje Fishkinas aptinka tam tikrą, vertą dėmesio asmeninės nuomonės kaitą. Tačiau jis neaptinka sisteminio polinkio link poliarizacijos. Pavyzdžiui, Anglijoje svarstymas paskatino domėjimosi įkalinimu, kaip kovos su nusikalstamumu priemone, mažėjimą[31]. Manančių, kad „didesnis nusikaltėlių įkalinimas" yra veiksminga nusikaltimų prevencijos priemonė, dalis sumažėjo nuo 57 iki 38 procentų; manančių, kad turi būti įkalinama mažiau žmonių, dalis padidėjo nuo 29 iki 44 procentų; tikėjimas „griežtesnių bausmių" veiksmingumu sumažėjo nuo 78 iki 65 procentų[32]. Šios apklausos duomenys parodė, kad labiau linkstama domėtis kaltinamųjų procedūrinėmis teisėmis ir didėja pasiryžimas svarstyti kalėjimų alternatyvas.

Kitų patariamosios viešosios nuomonės apklausos tyrimų duomenys labai įvairūs. Jie parodė, kad pasitarimas turėjo įtakos didesnei daliai individų, apibendrinusių, kad turėtų didėti teisinis spaudimas tėvams remti vaikus (nuo 70 iki 85 procentų) ir kad Jungtinės Valstijos turėtų rūpintis socialine bei sveikatos apsauga (nuo 56 iki 66 procentų)[33]. Žinoma, kartais pasitarimas turėjo įtakos stipresniam ankstesnių žmonių įsitikinimų intensyvumui atsirasti[34]. Gauti duomenys atitinka prognozuojamą grupių poliarizaciją. Bet vargu, ar tai buvo bendra tendencija. Kai kurių klausimų svarstymas mažumos būseną pakeitė į daugumos būseną (pavyzdžiui, šuolis nuo 36 procentų iki 57 procentų pritariant politikai, kuri ištuokas paverčia „sunkiau pasiekiamas“)[35].

Fishkino eksperimentai turi keletą savitų bruožų. Jie apima ne panašių pažiūrų žmones, bet įvairias piliečių grupes, įtrauktas į diskusiją po to, kai paskirti tarpininkai pateikė įvairias socialinės problemos puses. Daugybė šios diskusijos būdų piliečių svarstymus modeliuoja remdamosi pagrįstumu ir politine lygybe. Žinoma, gali būti brangu suvežti skirtingus žmones į tą pačią vietą. Tačiau naujausios ryšių technologijos padėjo geriau įgyvendinti patariamųjų viešosios nuomonės apklausų ir racionalios diskusijos tarp heterogeninių žmonių idėją, nes privatūs asmenys pagal savo asmeninius sugebėjimus retai kurtų savo patariamąsias institucijas. Iš tikrųjų Fishkinas bando sukurti patariamąsias viešosios nuomonės apklausas internete. Yra daugybė pastangų ir bandymų šioje srityje[36].

Galima teigti, kad ateityje vyks diskusijos tarp įvairių žmonių, kurie turi skirtingus argumentus ir kurie be naujųjų technologijų negalėtų kalbėtis vieni su kitais. Jeigu mes

vadovausimės mintimi apie vartotojų nepriklausomybę ir garbinsime neribotą filtravimą, negalėsime suprasti, kodėl patariamosios viešosios nuomonės apklausų diskusijos yra didžiulis laimėjimas, palyginti su tuo, kas dabar vyksta internete. Trumpai tariant, respublikonų siekiai stipriai nukrypo nuo vartotojų nepriklausomybės idealo, vertinant televiziją kaip „tik kitą prietaisą“ ir svajojant apie ateitį, kurioje, Gateso žodžiais tariant, „jūs galėsite tik pasakyti, kas jus domina, ir ekranas padės atrinkti mėgiamus vaizdus“.

Tikrieji klausimai yra: kokiais idealais mes norime įkvėpti savo pasirinkimus ir kokiomis pažiūromis bei taisyklėmis mes norime paaiškinti šį apsisprendimą. Dabar svarbu pasakyti, kad pačios naujosios technologijos nėra šališkos pritardamos homogenijai ir panašių pažiūrų žmonių svarstymui. Viskas priklauso nuo to, ką žmonės siekia padaryti turėdami naujas galimybes. „Aš lankiausi internetinėse pokalbių vietose ir pirmą kartą savo gyvenime stebėjau kalbančius vienas su kitu afroamerikiečius ir baltaodžių dominavimo šalininkus.(...) [J]eigu jūs peržvelgsite visą dialogą, pokalbio pabaigoje pastebėsite mažiau priešiškumo, nei jo buvo pradžioje. Kartais tai nemiela.(...) [t]ačiau jie yra interneto tinkle, iš tiesų kalbasi vienas su kitu“[37]. Problema ta, kad toks įprotis yra retas.

Apie pavojus ir sprendimus

Tikiuosi, kad įrodymų pakanka, jog suskaldyta komunikacijų rinka sukuria didelius pavojus heterogeninės demokratijos piliečiams. Šie pavojai gresia kiekvienam iš mūsų

kaip asmenybėms; tikėtina, kad pastovus vieno nuomonių „rinkinio“ poveikis prives prie klaidų ir painiavos, kartais dėl kibernetinių pakopų. Tai, kokiu mastu šis procesas įtvirtina egzistuojančius požiūrius, skleidžia melą, skatina ekstremizmą, o žmonėms sudaro mažiau galimybių bendradarbiauti sprendžiant bendras problemas, ir lemia visai visuomenei atsirandančių pavojų mastą.

Siekiant pabrėžti šiuos pavojus, nereikia tvirtinti, kad žmonės gauna ir gaus visą informaciją internete. Yra daugybė informacijos šaltinių ir kai kurie jų neginčijamai panaikina pavojus, kuriuos aš aptariau. Žinoma, daugybė žmonių suras konkuruojančius požiūrius. Tačiau kai technologijos padeda žmonėms atsiriboti nuo kitų, kyla rimti pavojai su tuo susijusiems žmonėms ir visai visuomenei.

Aišku, mes dar nežinome, ar ką nors galima padaryti ir ar turėtų būti daroma siekiant sumažinti fragmentaciją ir besaikę saviizoliaciją. Šią temą aš pratęsiu, kai ateis laikas. Siekiant suvokimo, ypač svarbu atskirti klausimą, ar iškilo problema, nuo klausimo, ar reiktų ką nors dėl to daryti. Pavojai, kurių negalima sumažinti, išlieka pavojais. Jie nedingsta, jeigu mes negalime dabar arba kada nors galvoti apie tinkamus sprendimus. Daug lengviau galvoti tuomet, kai pripažįstame šį faktą.

4

Socialinis prieraišumas ir sklindanti informacija

Kai kurie žmonės mano, kad žodžio laisvė yra prabangos dalykas. Jų nuomone, neturtingos šalys arba šalys, kovojančios su socialinėmis ir ekonominėmis problemomis, turėtų bandyti ne skatinti demokratiją, o užtikrinti materialinę gerovę – ekonomikos augimą ir kiekvieno piliečio galimybę turėti maisto, rūbų ir pastogę. Tokia nuomonė labai klaidinga. Kai mes suvoksime, kur klystame, daug geriau suprasime socialinį komunikacijų vaidmenį.

Labiausiai iš visų daugelį šalių alinančią problemą sukelia badas, kuris apibūdinamas kaip maisto neturėjimas ir dėl to atsirandanti masinė mirtis iš bado. Pavyzdžiui, per dvidešintojo amžiaus 6-ojo dešimtmečio pabaigos badą Kinijoje mirė apie trisdešimt milijonų žmonių. Ar žodžio laisvė yra prabangos dalykas šalims, kurioms rūpi bado prevencija? Ar būtų tikslingiau šioms šalims pirmiausia suteikti ne didžiulę demokratiją ir žodžio laisvę, o užtikrinti ekonomikos vystymąsi? Iš tikrųjų tokie klausimai yra neprotingi. Aptarkime ekonomikos

specialisto Amartya Seno gautus stulbinamus duomenis, kad pasaulio istorijoje badas *niekada* neištiko tokios santvarkos, kurioje egzistuoja demokratinė spauda ir laisvi rinkimai[1]. Anot Seno, išeities taškas, kurį jis atskleidžia empiriniu būdu, yra tai, jog badas – socialinis produktas, o ne neišvengiamas maisto nepritekliaus produktas. Ar bus badas, o ne paprasčiausias nepriteklius, priklauso nuo žmonių „teisių", tai reiškia nuo to, ką jie gali gauti. Netgi ir tuomet, kai maisto kiekis yra ribotas, teisės galės užtikrinti, kad nė vienas nebadautų.

Tačiau kada valdžia imsis būtinų priemonių, kad apsaugotų nuo bado? Atsakymas priklauso nuo pačios valdžios paskatų. Kai santvarka yra demokratinė, pripažįstanti žodžio ir spaudos laisvę, valdžia drąsiai prisiima didžiulę naštą užtikrinti, kad apskritai žmonės turėtų maisto. Pareigūnai, prisiimantys tokią naštą, į tai reaguoja. Tačiau, jei šalyje nėra demokratinių rinkimų arba spaudos laisvės, valdžia, ko gero, išvengs visuomenės atpildo ir, vadinasi, į badą nereaguos. Valdžios pareigūnai bus apsaugoti ir jiems negrės pavojus prarasti darbą.

Vadinasi, čia yra svarbi pamoka apie gerai veikiančios laisvosios raiškos sistemos ir piliečių gerovės sąryšį. Žodžio ir spaudos laisvė yra ne labiausiai išsilavinusių klasių prabangos dalykas ar pomėgis; tai didina tikimybę, kad valdžia tikrai tarnaus žmonių interesams. Ši pamoka siūlo tam tikrus žodžio laisvės privalumus ne tik laisvei, bet ir ekonomikos vystymuisi[2]. Taip pat ši pamoka rodo didžiulę paties interneto svarbą laisvei ir gerovei, nes jis suteikia galimybę dideliam žmonių kiekiui sužinoti apie socialines ir ekonomines problemas ir prašyti valdžią reaguoti į tai, apie ką jie

sužinojo. Neatsitiktinai despotiškos vyriausybės stengiasi valdyti interneto prieigas iš dalies dėl to, kad atskirtų jas nuo kitų sistemų pažinimo, iš dalies dėl to, kad apsaugotų lyderius nuo tikrinimo ir kritikos. Žinios yra ir laisvės, ir gerovės sąjungininkas.

Tačiau dabar labiausiai turėtų dominti faktas, kad, kai tam tikri žmonės turi pakankamai žinių – badas vis dėlto akiratyje – jos suteikia naudą, bado atveju didžiulę naudą tiems, kurie stokoja šių žinių. Čia ypač gali būti pageidaujamos pakopos ir tikri pranešimai gerai veikiančioje demokratijoje, kurie iš tikrųjų paaiškėja esantys teisingi. Neabejotina, kad daugybė žmonių, kurie apsaugoti nuo bado ir mirties dėl šio vyksmo, iš anksto nesidomės bado problema ir su tuo susijusia valdžios politika. Daugybė besipelnančiųjų iš demokratijos laimi mažai, jeigu nėra aiškaus laisvos žiniasklaidos pranašumo bei demokratinių rinkimų. Tačiau jie nebūtinai turi laimėti, kad sistema veiktų. Kai dalis žmonių sužino apie artėjantį nepriteklių, jie gali apie tai viešai pasakyti. Tokiu atveju paprastai badmečių išvengiama.

Bendroji patirtis

Kol kas aš susitelkiau ties socialinėmis problemomis, kurias galėtų sukelti fragmentuotas komunikacijų pasaulis. Dabar pažvelkime į du susijusius dalykus. Pirmasis apima socialinės padėties, kurioje daugelis heterogeninės visuomenės atstovų turi daug bendrosios patirties, naudą. Antrasis apima faktą, kad jei tik vienas asmuo turi informaciją, ji

linkusi sklisti ir, vadinasi, būti perduota kitiems. Remiantis šiais dalykais, galima lengviau suprasti gerai veikiančią laisvos raiškos sistemą.

Daug asmeninės ir visuomeninės naudos gaunama iš bendrosios patirties ir žinių, taip pat iš bendrųjų tikslų pojūčio. Tai žmonės gerai supranta ir atitinkamai elgiasi. Žmonės gali stebėti tai, ką stebi, ar daryti tai, ką dažniausiai daro, nes kiti stebi ar daro tuos pačius dalykus. Tačiau, kai komunikacijų galimybės nuolat plečiasi, žmonės, suprantama, vis dažniau rinksis skirtingai ir didžiulė bendroji patirtis, kuriai įtaką daro visuotinės svarbos tarpininkai, atitinkamai mažės. Taip gali būti suardyta tam tikra dalis socialinio prieraišumo (*social glue*), kurį suteikia bendroji patirtis, žinios ir tikslai.

Šiuo atžvilgiu panagrinėkime neseniai Elihu Katz'o aptartą Izraelio vieno kanalo politiką – ilgą laiką garantavusią, kad „televizijos transliuotojų vadovybės kontroliuojama televizija buvo vienintelė miesto gyventojams“[3]. Demokratijos požiūriu tokia politika akivaizdžiai kelia nerimą. Tačiau mažiau akivaizdžios, bet svarbesnės yra nenumatytos pasekmės. Dvejus metus po šios politikos inauguracijos, teigia Katz'as, „beveik kiekvienas žiūrėjo viską per vieną monopolistinį kanalą. (...) Be to, dažnai bendroji reginio patirtis sudaro sąlygas įvairių ideologinių principų dialogui. (...) [B]endra žinių bei visuomenės reikalų televizijos erdvė sukūrė virtualų miesto gyventojų susitikimą“. Viena pamoka yra tai, kad demokratiją galima labiau sustiprinti nei stabdyti piliečius suburiant į vienos erdvės grupę, o ne gaunant ir aptariant patikimus pranešimus apie dienos problemas.

Nebūtina galvoti, kad vieno kanalo politika yra geriausia arba net pakankama dėl to, kad suvoktume, jog bendras reginys, suteikiantis bendrąją patirtį daugeliui arba visiems, gali būti ypač vertingas demokratijos prasme.

Egzistuoja susijęs dalykas. Informacija turi ypatingą savybę. Kai bet kuris iš mūsų ką nors sužino, tikėtina, kad ir kitiems žmonėms, o galbūt daugybei žmonių bus naudinga tai sužinoti. Jūsų žinios apie nusikaltimus kaimynystėje arba apie pavojingus maisto produktus ir kitiems bus naudingos. Kai yra visuotinės svarbos tarpininkų tinklas, daugelis iš mūsų išgirsta informaciją, kuri gali būti ne itin naudinga asmeniškai, bet kurią jie platins kitiems. Todėl žymiai geriau yra visuomenė kaip visuma. Kaip mes sužinosime, sistema, kurioje asmenys gali kurti savo komunikacijų pasaulį, kelia grėsmę naudingai raidai ne tik dėl to, kad klaidinga informacija plinta pakopomis, bet ir dėl to, kad fragmentacija, kiek tik įmanoma, užkerta kelią teisingos informacijos plitimui.

Solidarumo gėrybės

Dauguma žmonių suvokia bendrosios patirties svarbą, ir daugelio mūsų veiklą atspindi tvirtas dalyko išmanymas. Pavyzdžiui, nacionalinės šventės leidžia pasijusti tauta ir skatina visus piliečius galvoti apie visuotinės svarbos įvykius. Be to, jos visiškai skirtingiems žmonėms suteikia bendrų atsiminimų ir rūpesčių.

Bent jau tai būdinga šalims, kuriose nacionalinės šventės turi vaizdingą ir konkrečią reikšmę, pavyzdžiui, taip yra

jaunesnės demokratijos šalyse, kaip antai Pietų Afrikos Respublikoje, Indijoje ir Izraelyje. Jungtinėse Valstijose daugelis nacionalinių švenčių tampa paprasčiausiomis išeiginėmis dienomis, o Prezidento diena (trečiasis vasario pirmadienis – *vert. past.*), Kritusiųjų karuose pagerbimo diena (paskutinis gegužės pirmadienis – *vert. past.*), Darbo diena (pirmasis rugsėjo pirmadienis – *vert. past.*) tampa beveik nepastebimos. Kaip išimtį galima paminėti liepos 4-ąją ir Martino Lutherio Kingo, jaunesniojo, dieną, kurios turbūt yra panašiausios į nuoširdžią tikrą nacionalinę šventę ypač dėl to, kad šis iškilmingas minėjimas įtraukia dabartinius įvykius, kurie laikomi realiais ir prasmingais. Kitaip tariant, šventė yra *dėl kažko*. Bendras švenčių minėjimas tikrąja prasme padeda išlikti tautai ir suvienija skirtingus piliečius.

Tokie renginiai neapsiriboja tautomis. Apžvelkime ypač neįtikėtiną pavyzdį – iškilmingą pasaulinį Tūkstantmečio minėjimą, šventiškai sutiktą Kinijoje, Indijoje, Egipte, Prancūzijoje, Anglijoje, Niujorke, Čikagoje ir Kalifornijoje. Panašiai vertinamas ir vienas reikšmingiausių įvykių – olimpinės žaidynės, išsiskiriančios tarptautiniais privalumais ir sudarančios sąlygas skirtingų šalių žmonėms sukurti bendrumo ribas, ir tiesiogiai, t. y. dalyvaujant sportininkams, ir netiesiogiai, t. y. dalijantis vaizdais ir patirtimi. Žinoma, olimpinės žaidynės yra ir nacionalizmo išraiškos įrankis. Tačiau geriausiu atveju etoso valdymas yra kosmopolitinis nusiteikimas.

Žinoma, čia nepaprastai svarbus komunikacijų ir žiniasklaidos vaidmuo. Kartais milijonai žmonių stebi rinkimus, sporto varžybas arba valdovo karūnavimą, ir daugelis iš jų

taip daro todėl, kad kiti žmonės atlieka tuos pačius veiksmus. Šiuo požiūriu kai kurie dėl moderniųjų technologijų tapę galimi išgyvenimai yra *solidarumo gėrybės*, nes jos įgyja vertę tada ir dėl to, kad daugelis kitų žmonių mėgsta arba vartoja jas[4]. Šis klausimas labai stipriai paliečia ir viešųjų forumų, ir visuotinės svarbos tarpininkų istorinį vaidmenį. Gatvių sandūros ir viešieji parkai buvo ir lieka vietomis, kuriose įvairūs žmonės gali susirinkti ir matyti vienas kitą. Tinkamai dirbantys visuotinės svarbos tarpininkai daugybei žmonių vienu metu suteikia teisingą požiūrį į socialines problemas ir uždavinius.

Kodėl bendroji patirtis gali būti tokia pageidaujama ir svarbi? Yra trys svarbiausios priežastys.

1. Paprastas malonumas gal ir nesvarbiausias dalykas, bet tai nereiškia, kad jis nereikšmingas. Žmonėms dažnai patinka daugybė išgyvenimų – tarp jų išgyvenimai, susiję su televizija, radiju ir internetu – paprasčiausiai dėl to, kad šie išgyvenimai yra bendri. Pažvelkime į populiarius filmus, super Bowl varžybas arba prezidento debatus. Daugeliui iš mūsų tai yra gėrybės, kurios mažiau vertingos arba galbūt bevertės, jeigu jiems jos nepatinka arba jie jų nevartoja. Vadinasi, prezidento debatai gali būti verti asmeninio ir visuotinio dėmesio dėl to, kad daugybė žmonių nusprendžia, jog tai nusipelno asmeninio dėmesio.
2. Kartais bendroji patirtis padeda skatinti ir palengvinti socialinį bendravimą leisdama žmonėms kalbėtis vieniems su kitais ir burtis prie bendrų problemų, uždavinių ar reikalų nepriklausomai nuo to, ar jie turi ar ne-

turi kažką bendro. Šia prasme bendroji patirtis įgyja socialinio prieraišumo pavidalą. Ji padeda žmonėms, turintiems skirtingas nuomones, suvokti, kad jie gyvena toje pačioje kultūroje. Iš tikrųjų ji padeda sudaryti bendrą kultūrą tiesiog sukurdama bendrus atsiminimus, išgyvenimus ir bendro verslumo pojūtį.

3. Sėkmingas bendrosios patirties rezultatas – ypač tam padeda visuotinės svarbos tarpininkai – yra tai, kad žmonės, kurie šiaip galėtų į kitus žvelgti tarsi į beveik nepažįstamus arba kraštutiniu atveju kaip į beveik priklausančius kitai rūšiai, vietoj to gali pagarbiai elgtis su kitais kaip su šalia esančiais piliečiais, turinčiais bendras viltis, tikslus ir rūpesčius. Tai yra subjektyvi gėrybė – pajausta ir suvokta gėrybė – tiems, kurie tiesiogiai susiję. Tačiau taip pat tai gali būti objektyvi gėrybė, ypač kai ji skatina įvairius bendrus projektus. Žmonės, sužinoję apie negandą, kuri ištiko šalia esančius piliečius, pavyzdžiui, gali atsiliepti finansine ar kitokia pagalba. Tokia pagalba taikoma ir tarptautiniu mastu, ir viduje; didžiulės paramos pastangos tampa įgyvendinamos dėl to, kad milijonai žmonių iš karto sužino apie aktualias bėdas.

Bet kuri sėkmingai veikianti visuomenė priklauso nuo pasitikėjimo ir abipusiškumo ryšio, kai žmonės šalia esančius piliečius mato kaip sąjungininkus, pasiruošusius padėti ir vertus pagalbos, kai tokios jiems prireikia. Šio ryšio lygis, arba kiekis, vadinamas „socialiniu kapitalu“[5]. Šiuos klausimus mes galime praplėsti dar labiau teigdami, jog bendroji patirtis (pabrėžiant, kad ji tapo įmanoma dėl komunikacijų

sistemos) prisidėjo prie piliečių, netgi atvykėlių, pageidaujamų tarpusavio santykių. Visuomenė, neturinti tokios patirties, neišvengiamai praras šiuos santykius.

Nedidelė bendroji patirtis

Net šalyje, kurioje komunikacijų pasirinkimas neribotas, kai kurie įvykiai neišvengiamai sukels didžiulį dėmesį. Tačiau didėjanti komunikacijų fragmentacija sumažins bendrosios patirties lygį tiesiog dėl kiekybinio pranašumo. Kai yra tik trijų televizijų tinklas, dauguma to, kas rodoma per televiziją, turėtų tapti bendrąja patirtimi. Pavyzdžiui, svarbiausias vakaro žinių pranešimas bus milijonų žmonių atskaitos taškas. Tai vis mažiau ir mažiau tipiška. Pavyzdžiui, pastaruosius trisdešimt metų trys didieji transliuotojai prarado apie trečdalį savo žiūrovų, arba trisdešimt milijonų žmonių. Padidėjus pasirinkimo galimybei, palankiausiai vertinta televizijos laida dabar turi gerokai mažiau žiūrovų, kurie sudaro tik penkioliktąją šios laidos žiūrovų dalį simboliniame 8-ajame dešimtmetyje.

Priklausomai nuo masto, kuriuo plečiasi pasirinkimai ir filtravimas, tampa neišvengiama, kad įvairūs asmenys ir įvairios grupės įgis nedaug tokių atskaitos taškų. Įvykius, kurie yra svarbiausi daliai žmonių, ekranuose kiti vos pastebės. Ir, galimas dalykas, kad tam tikri vaizdai ir perspektyvos, kurios yra aiškios daugeliui žmonių, kitiems bus vos suprantami.

Tai toli nuo nedviprasmiškai blogo dalyko. Kai žmonės sugeba konkrečiai pasirinkti, jiems patinka tai, ką jie mato ar daro. Ir dėl požiūrio temos, ir dėl požiūrio klausimų,

žinoma, įvairovės mastas yra labai patrauklus. Aš neteigiu, kad kiekvienas privalo žiūrėti tą patį dalyką. Klausimas iš viso neapima būtinų sąlygų. Mano vienintelis tvirtinimas yra tai, kad bendras struktūros ir patirties rinkinys yra vertingas heterogeniškai visuomenei ir kad neriboto pasirinkimo sistema, leidžianti rinktis skirtingai, eis į kompromisą su dalimi svarbių socialinių vertybių. Jeigu kartu su Justine Brandeis galvosime, kad didžiulė grėsmė laisvei yra „neveiklūs žmonės", ir jeigu manysime, kad bendrosios patirties rinkinys skatina aktyvią pilietybę ir savitarpio supratimą, mes susirūpinsime bet kokiu tobulėjimu, kuris gerokai mažins bendrąjį patirtį. Vartotojo nepriklausomybės idealas apsunkina net šio susirūpinimo supratimą. Tačiau atsižvelgiant į respublikos idealus, susirūpinimas turėtų būti bet kokio ryšių sistemos vertinimo pagrindas.

Kas galima vartotojams ir kas galima gamintojams

Tai nereiškia, kad bendroji patirtis išnyks. Be abejo, žmonės žino, jog tokia patirtis yra pageidaujama, ir dažnai bendradarbiauja vieni su kitais taip, kad įgytų šią patirtį. Taip pat žinoma, kad internetas ir elektroninis paštas gerokai palengvina bendravimą, ir panašių pažiūrų žmonės gali tuojau pat nuspręsti daryti ar žiūrėti tą patį dalyką. Tokiu būdu naujosios ryšių technologijos iš tikrųjų gali skatinti bendrąją patirtį netgi tų žmonių, kurie vieni kitų nepažįsta arba kurie kitu atveju nebūtų galvoję apie tai kaip grupės nariai.

Tačiau netgi naudojant elektroninį paštą ir diskusijų grupes, didžiuliam žmonių kiekiui gali būti sunku suderinti vienintelį variantą, juolab, kad pasirinkimų nepaprastai daug. To pakanka, kad galėčiau užsiminti apie bendrą reikalą.

Informacijos „gamintojai" ypač skatina žmones rinktis bendrą nuomonę. Pavyzdžiui, jie gali pabrėžti, kad dauguma žmonių ar dauguma tokių kaip jūs žmonių žiūrės televizijos laidą apie nusikalstamumą gyvenamųjų namų rajone arba apie vaikų ugdymo mieste sunkumus. Arba reklamuotojai gali akcentuoti įvairiems žmonėms lankymosi tam tikrame žiniatinklyje svarbą apskritai arba konkrečiu laiku. Iš tikrųjų nepaprastai veiksmingas būdas sudominti žmones elgtis atitinkamai – pasakyti, kad dauguma žmonių arba dauguma kaip jūs žmonių daro būtent tai. Taip įprastos rinkos veiksniai yra linkę sumažinti problemą.

Tačiau jie jos nepašalins. Priklausomai nuo to, ar galimybės yra neribotos, „gamintojai" neišvengiamai patirs keblumų siekdami, kad žmonės žiūrėtų ką nors kartu, netgi kai jiems turėtų tai būti naudinga. Turbūt įvairios grupės demografine, politine ar kita prasme retkarčiais derins atitinkamas alternatyvas; ir tai sukels įvairias problemas, susijusias su fragmentacija ir grupių poliarizacija.

Informacija kaip viešoji prekė

Kol kas aš nagrinėjau rezultatus, kuriuos lemia bendroji patirtis, dažniausiai įgyjama per žiniasklaidą. Atsiranda susijęs ir svarbus dalykas. Kalbant ekonomistų apibrėžimais, infor-

macija yra „viešoji gėrybė“: „kai vienas asmuo ką nors žino, kiti taip pat turi naudos. Kai jūs sužinote, kad ateina karščiai arba kad trijuose miesto kvartaluose didėja nusikalstamumas, tikėtina, kad kiti žmonės apie tai irgi sužinos. Ekonomistų terminais, mes, žinodami padėtį, „neįsigyjame“ visiškos naudos iš to, ką žinome; nauda yra „perduodama“ kitiems žmonėms.

Šiuo atžvilgiu informacija turi bendrų bruožų su aplinkos apsauga ir nacionaliniu saugumu. Kai vienam asmeniui padeda oro taršos mažinimo programa arba stipri kariuomenė, neišvengiamai bus padedama ir kitiems. Gerai žinoma, kad šiomis aplinkybėmis – įtraukiant viešąsias gėrybes – priklausyti vien tik nuo asmeninio pasirinkimo rizikinga. Tie, kurie šiukšlina ar šiaip teršia veikdami savarankiškai, visiškai nemano, kad kelia grėsmę kitiems. Savarankiškai veikiantys žmonės visiškai neprisideda prie nacionalinio saugumo vildamiesi, kad tai padarys kiti.

Tai, kas galioja taršai ir nacionaliniam saugumui, galioja taip pat ir informacijai. Asmeninis pasirinkimas, besiremiantis tik asmeniniu rūpesčiu, gerokai padidins taršą ir per mažai prisidės prie nacionalinio saugumo ar informacijos. Kai jūs žinote arba nežinote apie nusikalstamumą savo mieste ar apie tai, kad globalinis atšilimas yra rimta problema, nepanašu, kad jūs galvosite apie žinojimo ar nežinojimo padarinius kitiems žmonėms (išskyrus galbūt artimiausiems giminaičiams). Viso to prasmė – racionalus asmenų pasirinkimas, atsižvelgiant tik į savus interesus suteiks per mažai žinių apie visuomeninius reikalus. Tai yra tradiciškiausi „rinkos nesėkmės“ atvejai, taršos ir nacionalinio saugumo prasme priskiriami valdžios programoms, skirtoms spręsti

numatomas problemas, kurios gali kilti pasikliaujant tik asmeniniais pasirinkimais.

Niekas niekada to neplanavo, tačiau kai gerai dirba, padėtį puikiai ištaiso visuotinės svarbos tarpininkai. Kai patys asmenys nekuria savo komunikacijų pasaulio, juos veikia daugybė duomenų, kurie nesuteikia asmeninės naudos, bet padeda pagelbėti kitiems. Galbūt jūs neieškosite informacijos apie naują vaikų, sergančių astma, gydymą; bet ką nors sužinoję apie tai, galite papasakoti draugams, kurių vaikai serga astma. Galbūt jūs nesidomite aplinkos pavojais, bet sužinoję apie sportinių transporto priemonių keliamą pavojų, jūs galite pakeisti savo nuomonę ir nepirkti šios priemonės, be to, apie jų keliamą pavojų galite papasakoti kitiems žmonėms. Iš tikrųjų milijonai žmonių kasdien pelnosi iš informacijos, kurią sužinojo tik dėl to, kad kažkieno kito anksčiau rasta informacija tampa jiems žinoma.

Informacijos plitimo prasme tai nėra įrodymas, kad būtų geriau panaikinti internetą bei kabelinę televiziją ir pasikliauti visuotinės svarbos tarpininkų reguliuojama sistema. Iš tiesų tai nieko nepadėtų. Kaip pastebėjome, naujosios technologijos neįtikėtinai spartina informacijos, ir teisingos, ir klaidingos, plitimą. Visuotinės svarbos tarpininkai turi savus interesus, yra šališki ir praktiškai negali paveikti absoliučiai visų dalykų bei stebėjimo taškų. Tik noriu pasakyti, kad tiek, kiek yra tobula filtravimo geba, bus prarasta kas nors reikšmingo: aplinkybės, kuriomis žmonės kažką sužino, nors ir nesėkmingai pasirinkę, kad turėtų poveikį jiems, padės kitiems. Taigi, nors komunikacijų pasirinkimas didžiulis, nepaisant informacijos, rimtų praradimų pavojus išlieka.

Bado metafora ir paaiškinimas

Dabar grįžkime prie Amartya Seno išvados, kad bado nebūna šalyse, kuriose laisvi rinkimai ir demokratinė spauda. Būtina suvokti, kad visa tai yra ne pavienis ar egzotiškas atvejis, būdingas neturtingoms šalims, kurioms gresia badas, bet nesuskaičiuojamų situacijų, kai demokratinė valdžia nusigręžia nuo socialinių problemų dėl politinio spaudimo taip daryti, metafora. Šias problemas dažnai sudaro nusikalstamumas, tarša, įsidarbinimo galimybės, sveikatai kylantys pavojai, politiniai kandidatai ir netgi korupcija.

Visa tai rodo, kad rimtos problemos kyla, kai informacija laikoma įprastu vartojamu produktu. Paprasta priežastis yra ta, kad sistemoje, kurioje žmonėms suteikiama daugybė pasirinkimų, pagrįstų asmeniniais interesais, jie nesužinos apie temas bei požiūrius, atnešančius nedidelę naudą jiems, bet didžiulę naudą kitiems. Sistema, kurioje egzistuoja viešieji forumai ir visuotinės svarbos tarpininkai, pagelbės sprendžiant šią problemą. Neriboto asmeninio filtravimo sistema, užtikrinanti pasipriešinimą nepageidaujamam atvirumo poveikiui, sukurs šią problemą.

Visa tai pabrėžia pritaikymo konkrečiam vartotojui keliamus pavojus, bet argumento nereiktų suprasti neteisingai. Naujos technologijos tokiam požiūriui taip pat turi didžiulę įtaką. Kai egzistuoja laisva spauda ir prieinamas internetas, informacija apie galimą badą ar bet kurią kitą problemą gali pasklisti visoje šalyje, netgi visame pasaulyje. Tai, ką aš teigiu, yra ne skundimasis internetu, bet dažnai

nepastebimos laisvos raiškos bei bendrosios patirties sistemos svarbos įvertinimas ir rūpinimasis, kad žmonės, kurie negali iš anksto pasirinkti, gautų informaciją.

Sklindanti informacija

Heterogeninei visuomenei bendroji patirtis, kurios didžiulę dalį sukuria žiniasklaida, yra naudinga. Ši patirtis sukuria socialinį prieraišumą, kuris palengvina pastangas spręsti bendras problemas, skatina pažvelgti į kitus kaip į bendrapiliečius, kartais priverčia prisimti atsakomybę dėl iškilusių problemų ir poreikių, netgi padeda juos identifikuoti. Nelaukto atvirumo informacijos poveikiui ypatinga vertė yra ta, kad nepaisant to, jog asmenys patys negauna daug naudos iš informacijos, bet perdavus ją kitiems žmonėms, ši informacija bus naudinga. Kai viešųjų forumų ir visuotinės svarbos tarpininkų įtaka mažėja ir kai neišsirutulioja tinkami pakaitalai, nauda respublikos idealams taip pat mažėja.

5

Piliečiai

Amerikos Konstitucijos kūrėjai susitiko už uždarų durų Filadelfijoje 1787 metų vasarą. Kai jie baigė darbą, Amerikos visuomenė, suprantama, norėjo sužinoti, ką jie nuveikė. Didžiulė minia susibūrė toje vietoje, kuri dabar vadinama Suvažiavimų sale. Vienas dalyvis paklausė išėjusį Benjaminą Frankliną: „Ką jūs mums įteiksite?" Franklino atsakymas buvo viltingas, bet ir metantis iššūkį: „Respubliką, jei sugebėsite ją išsaugoti". Iš tikrųjų į Franklino užuominą mes turėtume žvelgti kaip į būsimųjų įpareigojimų priminimą. Bet kurio steigiamojo dokumento, remiančio respubliką, tekstas, turbūt yra mažiau svarbus negu šalies piliečių veiksmai bei įsipareigojimai laikui bėgant.

Ši užuomina iškelia keletą klausimų. Koks ryšys yra tarp mūsų pasirinkimų ir mūsų laisvės? Tarp piliečių ir vartotojų? Ir kaip atsakymai susiję su klausimu, kaip valdžia turėtų reaguoti į didėjančią žmonių galią filtruoti kalbos turinį?

Mano pagrindinis teiginys šiame skyriuje – kad būtina įvertinti naująsias ryšių technologijas, taip pat ir internetą, ir paklausti, kaip jos veikia mus kaip piliečius, o ne tik kaip vartotojus. Pagrindinis klausimas – ar atsirandanti socialinė veikla, įskaitant vartojimo pavyzdžius, skatina ar kompromituoja mūsų aukščiausius siekius. Dar daugiau – aš nauju aspektu pateiksiu dvi prielaidas, skirtas paneigti idėją, kad vartotojų nepriklausomybė yra tinkamas komunikacijų politikos tikslas.

Pirmoji prielaida yra ta, kad žmonių pasirinkimai neatsiranda iš prigimties ar iš dangaus. Bent iš dalies jie yra socialinės padėties, taip pat ir esamų institucijų, pasiekiamų galimybių bei praeities pasirinkimų produktas. Svarbi aplinkybė, sukurianti pasirinkimus, yra ir pati rinka. „Laisvosios rinkos šalininkai nelabai turėtų džiūgauti, jeigu tegali pasakyti, kad rinka yra efektyvi pildydama troškimus, kuriuos ji pati sukuria“[1]. Nevaržomas vartotojų pasirinkimas yra svarbus, kartais labai svarbus. Tačiau jis neišsemia laisvės idėjos ir neturėtų būti jai prilyginamas.

Antroji prielaida yra ta, kad žmonės, būdami piliečiais, dažnai siekia teisių ir tikslų, kurie skiriasi nuo jų, kaip vartotojų, daromų pasirinkimų. Jei piliečiai taip elgiasi, laisvės požiūriu nėra pagrįsto prieštaravimo – bent jau tada, kai piliečiai nesiremia įstatymais nepalankiai žiūrėdami į tam tikrą dalyką ar kitais atžvilgiais pažeisdami teises. Dažnai piliečiai bando realizuoti savo didžiausius troškimus naudodamiesi demokratinėmis institucijomis. Kai rezultatas yra komunikacijų rinkos sukūrimas, kuris skiriasi nuo to, ko siekia individualūs vartotojai – pavyzdžiui, jei kaip piliečiai mes kuriame

rinką, kuri skatina daugybės problemų sprendimą ir didina bendrąją patirtį, laisvė bus skatinama, o ne jai kenkiama.

Du dalykai, būdami kartu, yra geriausi. Dažnai piliečiai supranta, kad jų asmeninis pasirinkimas neribotų galimybių sistemoje gali nuvesti netinkamomis kryptimis ir juos kaip asmenis, ir visą visuomenę. Pavyzdžiui, jie gali manyti, kad jų pačių televizijos ir interneto pasirinkimas neprisideda nei prie jų gerovės, nei prie visos visuomenės gerovės. Jie gali bandyti pertvarkyti alternatyvas ir institucijas taip, kad pagerintų padėtį.

Nepaisant to, aš teigiu, kad net ir tuomet, kai mes esame vartotojai ir naujos pirkimo galimybės tampa dar labiau įmanomos internete, tai nėra taip puiku, kaip mes linkę galvoti. Priežastis yra ta, kad šios galimybės didina „vartojimo rutiną“, kurioje mes perkame daugiau ir geresnes prekes ne dėl to, kad jos daro mus laimingesnius ar geresnius, bet dėl to, kad padeda išlikti drauge su kitais. Kaip piliečiai mes galime siekti gerokai sulėtinti šią rutiną pasišvęsdami socialiniams ištekliams, nebandydami likti drauge su kitais, bet atsiduodami gėrybėms bei paslaugoms, kurios iš tikrųjų gerina mūsų gyvenimą.

Pasirinkimas ir aplinkybės: pirmenybių formavimas ir deformavimas

Daugumos žmonių nuomone, laisvė – tai pagarba daromiems pasirinkimams nepriklausomai nuo jų kilmės ir turinio. Iš tikrųjų toks mąstymas kelia susidomėjimą vartotojų

nepriklausomybės pagrindu. Šiuo požiūriu pagrindinis gerai veikiančios laisvos raiškos sistemos tikslas – užtikrinti laisvą pasirinkimą. Panaši laisvės samprata pagrindžia didelį atsirandančių komunikacijų rinkų garbinimą.

Galima teigti, kad laisva visuomenė apskritai gerbia žmonių pasirinkimą. Be to, laisvė primeta tam tikras išankstines sąlygas, užtikrinančias ne tik pagarbą pasirinkimui, pirmenybių tenkinimui, nepaisant kokios jos, bet ir laisvam norų bei įsitikinimų susidarymui. Dauguma pirmenybių ir įsitikinimų nesusidaro be socialinių institucijų; juos sukuria bei suteikia jiems tam tikrą formą esamas susitarimas. Žmonės ilgai lavina savo matymo bei patirties polinkius. Jei žiūrite siužetus apie vietinę sporto komandą, jūsų susidomėjimas šia vietine sporto komanda linkęs stiprėti. Jei naujienų programa nagrinėja tam tikrą temą, sakykime, socialinės rūpybos reformą arba iškilusią karo grėsmę, jūsų susidomėjimas šia tema greičiausiai sustiprės. Kai žmonės neturi galimybių, turbūt jie prisitaikys ir vystys tas mažas turimas pirmenybes bei polinkius. Mes turime teisę sakyti, kad galimybių nepriteklius yra laisvės stoka, netgi jei žmonės prisitaiko prie to ir nenori nieko daugiau.

Panašūs bruožai būdingi ir komunikacijų pasauliui. Kai žmonėms trūksta prieigos prie konkuruojančių požiūrių apie visuomenės problemas ir dėl to jų nežino, jie nėra laisvi nepriklausomai nuo jų pirmenybių bei pasirinkimo kilmės. Kai žmonėms didžiausią poveikį daro žiniasklaidoje pateikiamas tik kino žvaigždžių gyvenimas ar tik sporto apžvalgos, ar tik kairiųjų pažiūros ir jie visiškai nieko nežino apie tarptautines problemas, atitinkamai vystysis ir jų pasirin-

kimo pirmenybės. Iškyla svarbi problema pačios laisvės požiūriu. Taip yra netgi tuomet, kai žmonės savanoriškai renkasi ribotą informaciją.

Apskritai mintis, kad pirmenybė renkantis ir polinkiai yra egzistuojančių institucijų bei praktikos produktas ir kad tai gali turėti įtakos nelaisvės atsiradimui, vienam iš baisiausių dalykų, vargu, ar yra nauja. Tai nuolat pasikartojanti politinio bei teisinio mąstymo tema. Taip Tocqueville'is rašė apie vergijos institucijų poveikį vergų troškimams: „Negras, įstumtas į nelaimės bedugnę, vargu ar pastebės savo nelaimę; jis prievarta pasmerktas vergovei, ir vergovė jam suteikia vergo galvoseną bei siekius; jis žavisi despotais netgi labiau, negu jų nekenčia, ir džiaugiasi bei didžiuojasi vergiškai pamėgdžiodamas savo engėjus“[2]. Taip pat nusiteikęs Johnas Dewey rašė, kad „socialinės sąlygos gali varžyti, iškreipti ir trukdyti individo vystymąsi“. Jis atkakliai tvirtino, kad dėl to „mes turėtume aktyviai domėtis socialinių institucijų, kurios turi teigiamą ar neigiamą įtaką individų plėtrai, darbu“. Anot Dewey, teisinga visuomenė „labiausiai yra suinteresuota teigiamu tinkamų teisinių, politinių ir ekonominių institucijų kūrimu, nes jos panaikina piktnaudžiavimą ir atvirą engimą“[3]. Dar neseniai Robertas Frankas ir Philipas Cookas įtikinėjo, kad komunikacijų rinkoje esantys „finansiniai stimulai stipriai palaiko sensacingus, sukrečiančius ir šabloniškus pasiūlymus“ ir kad viso to išdava itin neramina, nes aišku, kaip nuo vaikystės per gyvenimą matomi ir skaitomi dalykai daro didelę įtaką, kokiais žmonėmis tampame“[4].

Bet kuris despotas žino, kad svarbu ir kartais įmanoma ne tik varžyti žmonių veiksmus, bet ir valdyti jų norus iš

dalies bauginant žmones, iš dalies parodant tam tikras galimybes nepalankioje šviesoje, iš dalies ribojant informaciją. Ir nedespotiška valdžia vargu ar yra neutrali pasirinkimų ir norų atžvilgiu. Ji tiki, kad jos piliečiai yra labiau aktyvūs nei pasyvūs, labiau norintys sužinoti nei abejingi, labiau užsiėmę nei neveiklūs. Iš tikrųjų pagrindinės privatinės nuosavybės ir susitarimo laisvės institucijos – svarbiausios laisvai visuomenei ir tikrai žodžio laisvei – turi svarbų poveikį pačių pasirinkimų vystymuisi. Taigi ir privatinė nuosavybė, ir susitarimo laisvė nuo seno buvo ginamos ne dėl to, kad yra neutralios pasirinkimų atžvilgiu, bet dėl to, kad jos padeda kurti gerus pasirinkimus – kurdamos verslišką charakterį ir skatindamos žiūrėti į kitus žmones ne kaip į potencialius priešininkus ar skirtingas etnines grupes, bet kaip į potencialius prekybos partnerius[5]. Žodžio laisvės teisė yra geriausiai matoma sumanymo, padedančio sukurti veiklų, savivalda grįstą pilietiškumą.

Ribotos galimybės: apie lapes ir rūgščias vynuoges

Kai valdžia įveda žmonių galimybių ir informacijos apribojimus, tai, be abejo, apriboja jų laisvę ne tik žmonių pasirinkimo, bet ir pirmenybės renkantis bei norų atžvilgiu. Žinoma, tai kėlė nerimą Tocqueville'iui ir Dewey, ir nelaisvose šalyse mes galime aptikti daugybę komunikacijų bei žiniasklaidos pavyzdžių, kai oficiali cenzūra saugo, kad žmonės nesužinotų apie idėjų bei galimybių įvairovę. Tokia veikla paplitusi komunistinėse šalyse, be to, ir Kinijos bei Singapūro valdžia sie-

kė sumažinti bendrąją interneto prieigą ir taip iš dalies stengėsi formuoti ir pasirinkimus, ir tikėjimus. Kai informacija nepasiekiama, kai galimybės užkirstos ir kai žinoma, kad visa tai nepasiekiama, žmonės gali ir toliau to norėti.

Socialinių mokslų teorijos specialistas Jonas Elsteris savo mintis iliustruoja sena pasaka apie lapę ir rūgščias vynuoges[6]. Lapė nenori vynuogių, nes mano, kad jos rūgščios, bet lapė taip mano todėl, kad jos nepasiekiamos, ir ji pritaiko savo požiūrį į vynuoges įvertindama tą nepasiekiamumą. Lapė negali gauti vynuogių, štai kodėl jai jos rūgščios ir dėl to ji jų nenori. Elsteris visiškai teisingai sako, kad vynuogių nepasiekiamumo negalima pateisinti remiantis lapės pasirinkimu, nes vynuogių nepasiekiamumas *geriausiai* paaiškina lapės pasirinkimą.

Elsteris teigia, kad piliečiai, netekę galimybių, gali nenorėti dalykų, kurių neteko; be to, šios netekties negalima pateisinti remiantis faktu, kad piliečiai tų dalykų neprašo todėl, kad yra jų netekę. Vadinasi, kelių ar dramatiškai ribotų galimybių sistema komunikacijų bei žiniasklaidos politikos srityje – pavyzdžiui, oficiali valdžios žinių programa ir daugiau nieko – pagrįstai negali būti saugi netgi tuomet, kai ateities galimybių poreikis visuomenėje yra mažas ar jo visiškai nėra. Poreikių nebuvimas yra nepritekliaus padarinys. Tai nepateisina nepritekliaus. Šis klausimas susijęs su televizijos stotimis bei internetu ir kitais panašiais dalykais.

Kol kas aš pateikiau galimybių ribų argumentus, būdingus visuomenei, kurioje tokių galimybių trūksta ir kurioje žmonės neprašo daugiau. Žinoma, komunikacijų pasaulio, kuriame žmonės turi nesuskaičiuojamas pasirinkimo

galimybes, rezultatai labai skirtingi, ir tai yra pagrindinė mano knygos tema. Beje, čia socialinės aplinkybės, taip pat ir rinka, veikia ne vieninteliu būdu. Pilietybės ir laisvės požiūriu problemų atsiranda, kai žmonės renkasi alternatyvas, kurios riboja jų akiratį.

Pirmenybės renkantis yra ne tik galimybių kiekio, bet ir to, ką išryškina rinka, bei buvusių pasirinkimų, galinčių sukelti apsiribojimą, rezultatas. Pavyzdžiui, tarkime, kad apsiribojęs pasirinkimu sporto srityje, asmuo mažai sužinos apie politiką; kitą asmenį domina tik nacionaliniai klausimai, nes jam neįdomu, kas vyksta už Amerikos sienų; dar kitam rūpi tik medžiaga, kuri dar kartą patvirtins jo politines nuostatas. Kitaip tariant, kiekvienas toks pasirinkimas varžo ir pilietiškumą, ir laisvę tiesiog todėl, kad tai stulbinamai siaurina jų interesų ir dominančių reikalų sritį. Tai nėra reikalavimas, kad žmonės privalo matyti dalykus, kurie jiems neįdomūs; tai dar paprastesnis klausimas apie tai, kaip bet kuri egzistuojanti rinka ir mūsų pačių pasirinkimas gali apriboti arba išplėsti mūsų laisvę.

Iš tikrųjų žmonės dažnai žino apie tai ir renkasi taip, kad skatintų supratimą bei geresnį savų pasirinkimų kūrimą. Kartais rinkdamiesi radijo bei televizijos laidas ir žiniatinklius, tikimės iš jų kažką sužinoti netgi ir tada, kai mūsų pasirinktos laidos bei žiniatinkliai yra sudėtingesni ir ne tokie smagūs, palyginti su kitais. Ir galime tik apgailestauti dėl pasirinkimų, kuriuos atlikome remdamiesi tuo, kad elgėmės kaip vartotojai, nes šie pasirinkimai nepateisino mūsų vilčių. Nepaisant to, ar žmonės apgailestauja, ar neapgailestauja dėl savo pasirinkimų, kartais tai jie turėtų padaryti; tai jie žino ir be šio pasakymo.

Šie klausimai sudaro viešųjų forumų ir visuotinės svarbos tarpininkų kai kurių svarbiausių funkcijų pagrindą. Jie sukuria nelauktą poveikį, kuris skatina laisvą pasirinkimo formavimąsi netgi gausybės galimybių aplinkoje. Šia prasme jie yra mokymo sistemos tąsa. Iš tikrųjų jie suteikia nepertraukiamą suaugusiųjų mokymąsi, suteikia tai, be ko visuomenė negali būti laisva. Ir visiškai nesvarbu, ar valdžia yra tiesiogiai atsakinga už institucijas, kurios atlieka šį vaidmenį. Svarbu tai, kad jos egzistuoja.

Demokratinės institucijos ir vartotojų nepriklausomybė

Nė viena iš šių frazių nereiškia, kad abstrakčiai įvardijamai „valdžiai" turėtų būti leidžiama pirmenybę renkantis ir norus paveikti taip, kaip ji pati pageidauja. Pagrindinis klausimas, atsižvelgiant į tai, kas jau aptarta, yra: ar demokratinėje sistemoje piliečiai gali norėti rinktis tai, ko nesirinktų kaip privatūs vartotojai. Kartais atrodo, kad tai yra jų norai. Noriu pasakyti, kad tuo atveju apskritai nėra teisėto prieštaravimo, jei valdžia reaguoja. Visuomenės pastangos neutralizuoti nepalankų vartotojų pasirinkimų poveikį neturėtų būti menkinamos laikant jas valdžios kišimusi ar nepriimtina globa bent jau tuomet, kai valdžia yra demokratiška ir į piliečių nuomonę reaguoja apgalvotai.

Tai, ką mes galvojame, ir tai, ko mes norime, priklauso nuo mūsų atliekamo socialinio vaidmens, be to, piliečio vaidmuo skiriasi nuo vartotojo vaidmens. Piliečiai negalvoja ir

neveikia taip kaip vartotojai. Iš tikrųjų dauguma piliečių nesunkiai atskiria šiuos du dalykus. Dažnai valstybių politiniai pasirinkimai gali būti nesuprantami, kai žmonių norų įgyvendinimo procesas nušviečiamas tik vartotojo atžvilgiu. Pavyzdžiui, kai kurie žmonės palaiko pastangas aiškiai nušviesti visuomenines problemas televizijos laidose netgi ir tuo atveju, kai patys dažniausiai žiūri humoristines laidas; jie siekia sugriežtinti įstatymus, apsaugančius aplinką ir nykstančias rūšis, netgi jei patys nesinaudoja viešais parkais arba neturi materialinės naudos iš nykstančių rūšių globos; jie pritaria įstatymams, reglamentuojantiems socialinę apsaugą ir gerovę, netgi jei patys nėra saugūs ar nešelpia vargšų; jie palaiko antidiskriminacinius įstatymus, nors patys elgiasi neutraliai rasių ar lyčių atžvilgiu. Žmonių, kaip piliečių, pasirinkimai iš esmės skiriasi nuo žmonių, kaip vartotojų, pasirinkimų.

Kodėl taip yra? Ar tai galvosūkis, ar paradoksas? Labiausiai pagrįstas atsakymas: žmonių, kaip piliečių, elgesys atspindi įvairialypę, savitą įtaką. Veikdami kaip piliečiai, žmonės savo aukščiausius siekius gali įgyvendinti politinėje veikloje, ko jie nedaro kaip privatūs vartotojai. Jie gali siekti tam tikros komunikacijų sistemos, remiančios demokratijos tikslus, ir gali bandyti remti savo siekius nepažeisdami įstatymų. Kalbant Uliso (Jameso Joyse'o romano „Ulisas" pagrindinis veikėjas – *vert. pastaba*), laukiančio sirenų, stiliumi, žmonės demokratiniuose procesuose gali „anksčiau prisiimti įsipareigojimus" veikdami vardan visuotinės svarbos intereso. Atlikdami piliečių vaidmenį, jie gali stengtis patenkinti altruistinius ar kitus panašius troškimus, kurie skiriasi nuo savanaudiškų pasirinkimų, būdingų vartotojų ir rinkos elgsenai. Iš tikrųjų so-

cialinės ir kultūrinės normos dažnai palenkia žmones stipriau reikšti troškimus ir altruistinius tikslus politinėje veikloje nei rinkoje. Žinoma, egoistiška elgsena plačiai paplitusi politikoje; tačiau tam tikros normos žmones kaip piliečius verčia rūpintis kitais ir visuomenės interesais.

Iš tikrųjų svarstomi politikos aspektai, suteikdami papildomą informaciją ir keisdami požiūrius, paliečia žmonių teises, nes tam įtakos turi valdymo procesas. Pagrindinė demokratinės sistemos funkcija – užtikrinti, kad atstovaujamame ar bendrame procese nauji ar „užguiti" balsai, naujas jų interesų pagrindo apibūdinimas ir kas jie yra iš tikrųjų, būtų išklausyta ir suprasta. Kai atstovai arba piliečiai sugeba dalyvauti transliuojamos laidos ar atitinkamo pobūdžio interneto diskusijoje, jie gali sukurti daug tikroviškesnį ir visapusiškesnį pagrindinių socialinių uždavinių ir jų sprendimo vaizdą kaip tik remdamiesi individualiais sprendimais, išreiškiančiais rinką. Neturėtų stebinti tai, kad individų ir visuomenės pasirinkimai, vertybės ir svarbos suvokimas dėl šio proceso poveikio pasikeičia.

Vieningas pritarimas ir daugumos taisyklė

Argumentai, pagrįsti bendrais piliečių norais, yra nenugalimi, kai problemos vertinimo nuosprendis yra vieningas – kai visi piliečiai yra už tai. Tačiau itin rimti sunkumai iškyla, kai (o taip pasitaiko dažnai) įstatymai primeta mažumai tai, ką ji laiko greičiau našta nei nauda. Pavyzdžiui, tarkime,

kad dauguma pageidauja nemokamo eterio laiko, skirto kandidatams televizijoje, arba kas savaitę turėti tris valandas vaikų mokymo laidų, bet štai mažuma prieštarauja tvirtindama, kad jai kandidatų kalbos neįdomios ir kad jai nerūpi didesnis vaikų mokymo laidų kiekis. Arba tarkime, reaguodama į grupių poliarizacijos pavojų, dauguma pageidauja, kad vienokį politinį požiūrį palaikantis žiniatinklis pateiktų kitus požiūrius palaikančių žiniatinklių nuorodas. Galima manyti, kad tiems, kurie suvokia poreikį susaistyti save pareigomis arba tam tikru vyksmu, nereiktų leisti to daryti, kai dėl to įpareigojami tie, kurie šio poreikio nejaučia.

Bet koks kišimasis į mažumos pasirinkimus iš tikrųjų yra nevykęs. Tačiau bendrai sunku suvokti, koks visa apimantis argumentas gali prieštarauti kukliam demokratiniam veiksmui, kurį aš bandysiu apginti. Kai daugumai draudžiama siekti savo troškimų ar teisiškai įrodyti apgalvotus sprendimus, mažiau žmonių galės įsitraukti į demokratinę savivaldą. Bet lieka rinktis arba daugumos apgalvotus sprendimus, arba mažumos pasirinkimus. Aš jokiu būdu nesiūlau anuliuoti mažumą ten, kur jos teisėms gresia pavojus. 8-ame skyriuje mes pamatysime, kad priemonės, kurias aš siūlau, yra ne tokio pobūdžio.

Nevykusi nepriklausomybė: vartojimo rutina

Viso aptarimo metu aš sakiau, kad tol, kol žmonės veikia kaip vartotojai, naujos ryšių technologijos yra nedviprasmiškas patogumas. Tai plačiai paplitusi prielaida ir lengvai su-

prantama – kodėl ką benorėtumėte įsigyti, jums bus daug paprasčiau. Apie jums patinkančias Toyota Camry, Ford Taurus ar universalias sportines mašinas rasite daugybę žiniatinklių; apie pinigines, laikrodžius ir apyrankes lengva rasti interneto tinkle; palaidines, megztinius galima įsigyti per kelias sekundes. Patogumas – ne vienintelis dalykas. Internetas paprastiems žmonėms gerokai praplečia pasirinkimų ribas, ir tam tikra prasme tarp gamintojų atsiranda didesnė konkurencijos įtampa. Paimkime tik vieną pavyzdį: *priceline.com* jums sudaro sąlygas „pasiūlyti kainas patiems“: lėktuvų bilietų, viešbučio kambarių, bakalėjos prekių, nekilnojamojo turto, automobilių nuomos, sporto prekių, vaikiškų vaikštynių, sūpuoklių, televizorių, treniruoklių ir dar daug kitų dalykų.

Iš tikrųjų vartotojų galimybių vystymasis buvo svarbiausias interneto plėtros variklis. Pirmaisiais metais populiariausių žiniatinklių sąraše dominavo *.edu* adresų srities vardai. Iki 1996 metų elektroninės prekybos žiniatinklių nebuvo penkiolikos populiariausių tinklalapių sąraše. Nuo 1999 metų vaizdas pakito taip, kad 1996 metų duomenų srauto modelis tapo vos atpažįstamas. 1999 m. į aukščiausią vietą pagal tinklalapių lankomumo statistiką pakilęs *.edu* žiniatinklis – Mičigano universiteteo žiniatinklis – buvo tik 90-asis sąraše. Tik trys iš penkiolikos lankomiausių nuo 1996 metų sausio liko tarp lankomiausių po trejų metų (AOL, Netscape ir Yahoo). Prekybinės įmonės užėmė svarbią vietą sąraše.

Prekybos žiniatinklių taip pat sparčiai daugėjo. Dera pasakyti, kad 2000 metų sausį buvo beveik dvidešimt penki milijonai *.com* žiniatinklių, šeši milijonai *.edu* ir mažiau kaip vienas milijonas *.gov* žiniatinklių. Pažvelkite 5.1 ir 5.2 lenteles.

5.1 lentelė. Kiek „taškų"?

Adresų srities vardas	Apsilankymų skaičius (2000 m. sausis)
.com	24 863 331
.edu	6 085 137
.org	959 827
.gov	777 750

5.2 lentelė. *.com* žiniatinklių dalis įvairiais laikotarpiais

Data	Iš viso žiniatinklių	*.com* žiniatinklių skaičius proc.
1993 m. birželis	130	1,5
1993 m. gruodis	623	4,6
1994 m. birželis	2 738	13,5
1994 m. gruodis	10 022	18,3
1995 m. birželis	23 500	31,3
1996 m. sausis	100 000	50
1996 m. birželis	230 000	68
1997 m. sausis	650 000	62,6

Daugėjant *.com* žiniatinklių, turėtų būti geriau vartotojams. Tačiau iškyla problema: akivaizdu, kad *mūsų patirtis prekių ir paslaugų sferose daugiausia yra padarinys to, ką kiti žmonės turi, ir nors plataus vartojimo prekių daugėja, žmonių gerovė beveik nedidėja*"[7]. Nors tai ir akivaizdu, ši prielaida gali atrodyti tiesiog keista. Ar nėra aišku tai, kad geresnės plataus vartojimo prekės yra geriau vartotojui? Tiesą sakant,

neaišku. Motyvuojama tuo, kad žmonės vertina daugelį prekių atsižvelgdami į tai, kaip apskritai vertinamos prekės. Jei plataus vartojimo prekių visuma pagerėja 20 procentų, žmonės netaps 20 procentų laimingesni, jie gali visiškai netapti laimingesni.

Bandydami suprasti esmę, įsivaizduokime, kad jūsų dabartinis kompiuteris prieš dešimt metų buvo laikomas vidutiniu. Prieš dešimt metų šis kompiuteris tikriausiai buvo visiškai geras jums ir daugeliui kitų žmonių. Taip pat, ko gero, jei kompiuteriai nebūtų tobulėję ir mes visi turėtume tokios pat kokybės kompiuterius, kokius turėjome prieš dešimt metų, nieko blogo nebūtų. Tačiau, kadangi kompiuteriai per pastarąjį dešimtmetį labai ištobulėjo, jūs neabejotinai nusivilsite toliau naudodami savo dešimties metų senumo kompiuterį. Taip yra iš dalies dėl to, kad paaiškės, jog šis kompiuteris beviltiškai lėtai veikia ir yra siutinamai neefektyvus, kadangi vertiname pagal daug pažangesnius kompiuterius. Taip yra iš dalies ir dėl to, kad jūsų dešimtmečio senumo kompiuteris nepajėgs tinkamai bendrauti su kitais šiuolaikiniais kompiuteriais, taip pat ir rinkoje.

Šis požiūris neturėtų remtis tvirtinimu, kad žmonės pavydi savo kaimynams (nors kartais taip ir yra) arba kad žmonės labai rūpinasi savo statusus ar tuo, kaip jie atrodo palyginti su kitais (nors statusas yra svarbus). Anot ekonomisto Roberto Franko, prekėms svarbiausia tai, kad pažiūrų sistema formuojama socialiai, o ne individualiai[8]. Mūsų įgytą patirtį lemia ši pažiūrų sistema. Internetas – smarkiai keičia pažiūrų sistemą. Tai ne vien tik palaima vartotojams, netgi kai tai yra didžiulis patobulinimas daugeliui pardavėjų.

Norint įvertinti nevienareikšmį interneto poveikį vartotojams, būtina suvokti labai paprastą dalyką: tuo metu, kai milijonai vartotojų pajunta turintys didesnes prekių įsigijimo galimybes, jie kartu pajunta „rutiną“, kurioje kiekvienas stengiasi pirkti daugiau ir geriau tiesiog tam, kad suspėtų kartu su kitais ir su nuolat kintančia pažiūrų sistema. Iš tikrųjų tai, ką galima pasakyti apie kompiuterius, dar labiau tinka daugybei kitų prekių, taip pat ir milžiniškam gaminių masyvui, esančiam internete, kaip antai, sportinės universalios transporto priemonės, kompaktinių diskų grotuvai ir televizoriai. Kompiuteriai yra vertinami socialiai. Žinoma, labai spartūs ir efektyvūs kompiuteriai gali pagerinti mūsų gyvenimą, ypač įgalindami mus tobulinti demokratijos procesą. Tačiau, kai pažiūrų į daugelį plataus vartojimo prekių sistema atsiranda dėl socialinio poveikio, iš tiesų tai reiškia, kad jos lyginamos su tuo, ką turi kiti žmonės, bet ne kokios jos yra gėrybės absoliutine išraiška. Tam tikru laiku ir tam tikroje vietoje esantys puikus automobilis ar televizorius kitais atvejais gali pasirodyti absurdiškai primityvūs.

Trumpai tariant, vartojimo rutinos problema vis labiau aštrėja dėl interneto poveikio, ir, nepaisant didėjančių išlaidų ir geresnių prekių, pažiūrų sistemos kaita reiškia, kad vartotojai nėra kažkiek laimingesni arba kad jiems nėra kažkiek geriau. Netgi ir tuo atveju, kai internetas padeda vartotojams įsigyti geresnes prekes arba tas pačias prekes geresnėmis kainomis, yra pakankamas pagrindas abejoti, ar tai pagerina vartotojų gyvenimą, kaip mes linkę manyti.

Šis argumentas neturėtų būti suprastas neteisingai. Kai kurios „prekės“ tikrai pagerina žmonių gerovę nepriklausomai nuo pažiūrų sistemos kaitos. Robertas Frankas įrodinėja, kad šios prekės linkusios įtraukti į „nepastebimą vartojimą“, kuris suteikia žmonėms naudą atskirai nuo to, ką kiti žmonės turi ar ką daro[9]. Kai žmonės turi daugiau laisvalaikio, kai jie turi galimybę mankštintis ir palaikyti fizinę formą arba kai gali daugiau laiko praleisti su šeima bei draugais, jų gyvenimas bus geresnis, kad ir ką beveiktų kiti žmonės. Tačiau, kai šie dalykai sudaro pagrindą socialiniam sugretinimui, visuomenė, sutelkusi dėmesį į geresnes plataus vartojimo prekes, susidurs su rimta problema: žmonės nukreips gerokai daugiau lėšų vartojimo „rutinai“ ir gerokai mažiau toms prekėms, kurios nėra rutinos efekto veiksniai ar kurios šiaip turėtų būti naudingesnės visuomenei (kaip antai, geresnė apsauga nuo nusikalstamumo ar aplinkos taršos arba pagalba skurstantiems žmonėms).

Todėl mano išvados paprastos. Naujosios ryšių technologijos neginčijamai palengvina pirkimą ir suteikia daugiau patogumų vartotojams. Šia prasme jos padeda. Tačiau jos padeda gerokai rečiau, negu manoma, nes jos didina vartojimo rutiną ir nepagerina daugybės prekių vartotojų gyvenimo. Kai piliečiai galvoja apie savo veiklą ir savo gyvenimą, jie puikiai suvokia realybę. Kaip piliečiai mes galime gerokai sumažinti rutiną ir užtikrinti, kad lėšos, leidžiančios rutinai rutuliotis, būtų geriau panaudojamos. Ir dėl to, kad piliečiai stengiasi įvykdyti garbingą tikslą, vargu ar bus užkirstas kelias laisvės idėjai.

Demokratija ir pirmenybė renkantis

Kai žmonių pirmenybė renkantis yra perdėtai ribojamų pasirinkimų produktas, laisvės požiūriu iškyla problema, ir mes grėsmingai kenkiame laisvei primygtinai reikalaudami paisyti šios pirmenybės. Kai pasirinkimas platesnis, padėtis daug geresnė. Tačiau ir čia iškyla problema laisvės požiūriu, kai praeityje buvę žmonių pasirinkimai daro įtaką pirmenybės atsiradimui ir riboja jų akiratį bei mažina jų indėlį į pilietiškumą.

Pagrindinį dėmesį čia aš skyriau tam, kad demokratinės valstybės piliečiai gali teisėtai reikalauti komunikacijos rinkos, skatinančios ir laisvės, ir demokratijos tikslus, o ne vien kylančios iš vartotojų pasirinkimų. Priemones, kurios remia šiuos tikslus, gali palaikyti piliečių dauguma, net jeigu būdami vartotojais, jie rinktųsi skirtingus sprendimus. Vartotojai nėra piliečiai, ir didžiulė klaida juos sujungti kartu. Viena iš nesugretinamumo priežasčių yra ta, kad demokratinio pasirinkimo vyksmas dažnai atskleidžia žmonių troškimus. Kai galvojame apie tai, ką darysime kaip tauta, dažnai esame skatinami galvoti apie didelius, ilgalaikius tikslus, palyginti su tuo, ką mes kiekvienas kaip vartotojas galvojame pirkti. Taigi mes galime reikalauti remti labai kokybišką komunikacijų rinką, net jeigu kaip vartotojai reikalaujame „informacinės pramoginės laidos“. Demokratijos procese taip pat galime veikti kaip grupė ir neriboti savo kaip individo galimybių. Veikdami kaip grupė, esame tokioje padėtyje, kurioje galime nugalėti įvairius sunkumus, jei tinkamai spręsime problemas, ko be didelių keblumų negalėtume padaryti vieni.

Akivaizdu, kad šie dalykai iškelia daugybę klausimų, išeinančių už komunikacijų srities ribų, kaip antai aplinkos apsauga ir įstatymai, nukreipti prieš diskriminaciją. Daugeliu atvejų žmonės, elgdamiesi kaip piliečiai, pritaria priemonėms, kurios skiriasi nuo pasirinkimo, kai esama vartotoju. Žinoma, svarbu įvesti apribojimus, paprastai teisinius; politinė dauguma gali įvesti apribojimus remdamasi logika. Tačiau patikslinsiu vieną suprantamą dalyką: atsižvelgiant į ryšius, beribio individualaus pasirinkimo sistema nėra būtina pilietiškumo ir savivaldos labui. Laisvės apibūdinimas neprivalo atsisakyti demokratinių pastangų mažinti iškylančias problemas.

6

Kas yra reguliavimas? Argumentas

2000 metų gegužės 4 dieną gavau elektroninį laišką, pavadintą „Meilės laiškas Jums". Elektroniniame laiške buvo priedas. Kai „atidariau" elektroninį paštą, sužinojau, kad priedas yra meilės laiškas. Laiško siuntėjas buvo asmuo, kurio niekada nebuvau matęs – beje, Princetono universiteto leidyklos darbuotojas ir šios knygos redaktoriaus asistentas. Pagalvojau, kad tikriausiai turiu pažvelgti į šį laišką, todėl spustelėjau klavišą vieną kartą. Tačiau man toptelėjo mintis, kad tai gali būti ne meilės laiškas, ir aš nespustelėjau klavišo dukart.

Man buvo atsiųstas „meilės virusas", kuris užkrėtė pasaulio kompiuterius 2000 metų gegužę. Tai buvo ypač klastingas virusas. Kai „atidarote" šį laišką, gaunate ne tik meilės žodžius, bet ir ypatingą staigmeną: jūsų kompiuteris siunčia meilės žodžius kiekvienu adresu, esančiu jūsų kompiuterio adresų knygelėje. Daugeliui žmonių tai buvo juokinga, bet kai kuriems nepaprastai baisu ir gėdinga –

bent jau teisės profesoriui, atsidūrusiam daug blogesnėje negu nepatogioje padėtyje, nes siuntė daugybę nepageidaujamų „meilės laiškų" ir studentėms, ir kolegėms.

Meilės virusas „veikė" labai sumaniai. Pavyzdžiui, galėjo ištrinti duomenų rinkmenas. Arba sugebėjo mutuoti taip, kad daugybė žmonių gavo ne meilės laiškus, bet laiškus, skirtus Motinos dienai – galbūt mažiau intriguojančius ir pavojingus negu meilės laiškas, bet irgi apgaulingus, kaip antai, tam tikros bendrovės darbuotojas pastebi siunčiąs daugybę laiškų, skirtų Motinos dienai, savo draugams bei kolegoms, kurių beveik nepažįsta (ir kurie nėra jo motinos). Meilės virusas galiausiai sugebėjo mutuoti į jį sekusią tariamąją apsaugą su atitinkamu priedu „KAIP APSISAUGOTI NUO „AŠMYLIUTAVE" VIRUSO!". Šis priedas taip pat buvo virusas.

Pasaulyje „meilės viruso" sukelti nuostoliai apėmė ne tik siuntėjų sumišimą. Belgijoje buvo sugadinti pinigų išdavimo aparatai. Europoje buvo išjungtos elektroninio pašto tarnybinės stotys. Daug išlaidų patyrė mokesčių mokėtojai – iš dalies dėl to, kad buvo pakenkti valdžios kompiuteriai, iš dalies dėl to, kad viso pasaulio valdžios institucijos bendradarbiavo spręsdamos šią problemą. Londone šalies parlamentas buvo priverstas išjungti tarnybines stotis, buvo sugadintos Jungtinių Valstijų Kongreso ir keturios slaptosios Jungtinių Valstijų Saugumo departamento elektroninio pašto sistemos. Galutinė šio „reiškinio" kaina – daugiau kaip 10 milijardų dolerių. Galiausiai Jungtinių Valstijų Federalinis tyrimų biuras išaiškino šio viruso kūrėjus, esančius Filipinuose, ir, kaip pranešė Biuras, sustabdė viruso plitimą ir pateikė ieškinį. (Vienas nusikaltėlis įkalintas, ir ne trumpam laikui.)

Bendrasis požiūris

Kol kas aš aptariau socialinius gerai veikiančios laisvos raiškos sistemos pagrindus – tai, ko reikia šiai sistemai, kad ji gerai veiktų. Tačiau reiktų kritiškai reaguoti į tai, kad valdžia ir įstatymai neturi teisėtos funkcijos reaguoti į bet kokias problemas, kurias sukelia individualūs pasirinkimai. Šiuo požiūriu laisva visuomenė paiso šių pasirinkimų ir vengia „reguliavimo“ netgi tada, kai laisvo pasirinkimo poveikis yra visiškai nepageidaujamas; tai ir yra tikroji laisvė.

Aš jau bandžiau parodyti, kas yra negerai, kai iš tikrųjų pasiekiama laisvė. Laisvės nereiktų visuomet tapatinti su „pasirinkimu“. Žinoma, laisva visuomenė paprastai paiso laisvų pasirinkimų. Tačiau kartais pasirinkimai atspindi ir iš tikrųjų gali sukelti laisvės stygių. Argumento esmė galbūt slypi kitur: visuotiniame priešiškume bet kokiai valdžios reguliavimo formai. Žinoma, tai yra plintantis ir augantis priešiškumo bruožas. Gana paplitęs toks argumentas, kad teisinio kišimosi į komunikacijų rinką reiktų atsisakyti, nes tai yra valdžios reguliavimo forma, ir į tai reiktų žiūrėti nepalankiai būtent dėl šios priežasties.

Daugelis žmonių tokį pat argumentą pateikia ir apie besiplečiančią televizijos rinką. Kai daugėja kanalų, jie įrodinėja, jog stygius jau nebėra reguliavimo motyvacija; ar nevertėtų valdžiai tiesiog palikti sceną? Ar nereiktų apskritai likviduoti reguliavimą? Tokie pat argumentai pateikiami ir kalbant apie internetą, iš tikrųjų daug daugiau įtikinantys, nes siūlo, kad internetas turi tapti laisva nuo valdžios zona. Taigi kibernetinės erdvės aktyvistas (ir bu-

vęs Grateful Dead dainų autorius) Johnas Perry Barlow 1996 metais sukūrė gerai žinomą Kibernetinės erdvės nepriklausomybės deklaraciją, kurioje, tarp kitko, primygtinai reikalavo: „Industrinio pasaulio valdžios (...). Aš prašau jūsų pagaliau palikti mus vienus. Jūs esate nepageidaujami tarp mūsų (...). Jūs neturite aukščiausios valdžios, kur mes susirenkame (...). Jūs neturite moralinės teisės vadovauti mums arba taikyti spaudimo metodus, kurių mes turime priežasčių bijoti“[1].

Nenuoseklus požiūris: reguliavimas ir teisė, esantys visur

Pasakojimas apie „meilės virusą“ rodo, kad šis argumentas yra visiškai absurdiškas. Ar gali protingas asmuo remti sistemą, kurioje valdžia uždrausta padėti apsisaugoti nuo kompiuterių viruso? Tačiau pasakojimas apie „meilės virusą“ teigia kai ką daug įdomesnio ir daug subtilesnio. Tikroji problema atsiranda dėl to, kad opozicija valdžios reguliavimui yra nenuosekli.

Komunikacijų rinkos – televizijos, spaudos ir interneto – „reguliavimo“ nevengiama. Kyla klausimas – ne ar mes būsime reguliuojami, bet kaip būsime reguliuojami. Laikraščiai, žurnalai, radijo ir televizijos stotys, žiniatinkliai – visa tai kasdien gauna naudos iš valdžios reguliavimo. Iš tikrųjų žodžio laisvės nereguliavimu grįsta sistema menkai įsivaizduojama. Tie, kurie dažniausiai piktinasi dėl siūlomo reguliavimo, dažnai yra tokie, kurie daugiausia pelnosi, dažnai

finansiškai, iš tokio reguliavimo. Jie priklausomi ne tik nuo savęs, bet ir nuo valdžios bei įstatymų. Tai, kam jie reiškia nepasitenkinimą, nėra pats reguliavimas – jiems reikalingas reguliavimas, tačiau tokia reguliavimo tvarka, iš kurios jie pelnytųsi mažiau nei iš esamos.

Tam, kad suvoktume esmę, pradėkime nuo radijo ir televizijos licencijų būklės per daugiau nei pastaruosius šešis dešimtmečius aptarimo. Transliuotojai neturi licencijų iš prigimties. Jų licencijos neabejotinai yra valdžios dotacijų produktas, juridiškai suteikiantis nuosavybės teisę dažniausiai monopolio forma ir išdalytas nemokamai ABC, CBS, NBS ir PBS. XX a. 10-ojo dešimtmečio pradžioje valdžia netgi suteikė esamiems savininkams teisę kurti skaitmeninę televiziją – senatoriaus Dole bei kitų pavadintą „70 milijardų dolerių, atiduotų veltui“.

Visuomenės dovana – dotacija, suteikiama naudojantis valdžios teisėmis, tokiu atveju greičiau nemokamai negu aukcione – yra tiesiog naujausias ir labai populiarus būdas, kai valdžia ir įstatymai atsakingi už teises tų, kurie savo nuosavybėje turi bei valdo radijo ir televizijos stotis. Nors mes dažnai negalvojame apie šį būdą, nuosavybės teisės, suteiktos teisiškai, yra pagrindinė valdžios reguliavimo forma. Jos ir sukuria, ir riboja galią. Jos lemia, kas ką valdo, ir jos nurodo, kas gali ką kam padaryti. Radijo ir televizijos transliuotojų atveju jos leidžia apriboti kitus, kurie pagal federalinę teisę negali kalbėti per CBS arba NBC, nebent CBS arba NBC jiems tai leidžia. Nėra prasmės smerkti valdžios įtakos reguliuojant televizijos transliuotojus, kai pats valdžios reguliavimas atsakingas už pačią sistemą. Tokia sistema ne-

gali egzistuoti be sudėtingo reguliuojamo pagrindo, suteikiančio naudą transliuotojams.

Ir paprasčiausiai netiesa, kad valdžia pirmiausia sukūrė tinkamas nuosavybės teises. Valdžia šias teises gina mokesčių mokėtojų sąskaita remdamasi civiline ir baudžiamąja teise, kuri žmonėms trukdo prieiti prie to, ką turi transliuotojai. Jei sieksite prie visuomenės prieiti per CBS pasirodydami per jos kanalus be leidimo, padarysite nusikaltimą ir tikriausiai bus įveltas net pats Federalinis tyrimų biuras. Tiesą sakant, labai ironiška, kad daugybę metų transliuotojai prieštarauja valdžios reguliavimui; pirmiausia už jų teises atsakingas valdžios reguliavimas. Yra šiek tiek ironijos rėksmingame transliuotojų proteste prieš gana kuklius visuomenės reikalavimus (pavyzdžiui) daugiau dėmesio skirti vaikų mokymo programoms, visuomenės svarstomoms problemoms bei galimybei išsakyti skirtingas nuomones. Žinoma, transliuotojai kai kada gali teisėtai protestuoti, bent jau kai gali parodyti, kad tokių poreikių atsiradimas duoda mažai ką gero. Tačiau neteisėta transliuotojams veikti taip, tarsi visuomenės poreikių reguliavimas primeta įstatymą ir valdžią ten, kur jie iki tol neegzistavo. Transliuotojai negalėtų egzistuoti esamu pavidalu, jei nebūtų įstatymų ir valdžios. Įstatymai ir valdžia yra tai, kas įgalina juos pirmiausia daryti pinigus[2].

Tai, kas tinka transliuotojams, taip pat tinka ir laikraščiams bei žurnalams, nors esmė ne tokia akivaizdi. Laikraščiai ir žurnalai taip pat pelnosi iš valdžios reguliavimo nuosavybės teisių dotavimo dėka, kita vertus, proteguojami mokesčių mokėtojų sąskaita. Pavyzdžiui, tarkime, jūs

norėtumėte kažką paskelbti *Washington Post* arba *Time* žurnale. Galbūt jūs manote, kad vienas ar kitas nepaiso įtakingo požiūrio ir jūs galėtumėte užpildyti spragą. Jeigu kreipiatės dėl publikacijos ir ji atmetama, jums visiškai nepasisekė. Svarbiausia priežastis yra ta, kad įstatymai sukūrė tvirtą neįsileidimo teisę – juridinę galią neįsileisti kitų – ir suteikė šią teisę laikraščiams bei žurnalams. Įstatymai visiškai palaiko neįsileidimo teisę su civilinėmis ir baudžiamosiomis apsaugos priemonėmis. Ne mažiau negu CBS ir ABC, *Washington Post* ir *Time* yra naudos gavėjai iš teisinio reguliavimo, neleidžiančio žmonėms pasakyti, ką jie nori ir kur jie nori.

Dabar galima įsivaizduoti teisiškai neapsaugotą laikraščių ir žurnalų pasaulį. Tai būtų nereguliuojamas pasaulis. Tačiau koks pasaulis tai turėtų būti? Be teisės pagalbos visos pusės būtų paliktos grumtis siekiant pranašesnio. Tokiame pasaulyje žmonės galėtų skelbti publikacijas kur norėtų tiktai tuomet, jei turėtų pakankamai jėgų atkakliai reikalauti. Laikraščiai ir žurnalai sugebėtų neįsileisti galimų autorių tiek, kiek turėtų pakankamos jėgos tai daryti. Kas gali žinoti, kas turėtų laimėti šias grumtynes? (Galbūt jūs turite ginklą arbą mažą privačią kariuomenę ir galite priversti *Washington Post* paskelbti jūsų publikaciją grasindami ginklais.) Mūsų visuomenėje priėjimą prie laikraščių ir žurnalų lemia ne jėga, bet teisinis reguliavimas, paskiriantis ir remiantis nuosavybės teises ir darantis visa tai visuomenės sąskaita.

Interneto pavyzdys: kai kurios istorinės pastabos

Nepaisant plačiai paplitusios nuomonės, kad internetas yra ir bus laisvas nuo valdžios kontrolės, padėtis kibernetinėje erdvėje ne kitokia. Čia ir reguliavimas, ir valdžios parama tampa visa apimantys. Tačiau dabartiniu metu esama tam tikrų įdomių gudrybių ir jas čia verta atskleisti dėl to, kad jos daro įtaką reguliavimo ir interneto santykiams ir dėl to, kad jų prigimtis yra įdomi.

Pirmiausia aptarkime istoriją. Šią atseit laisvą nuo valdžios zoną sukūrė ne privatus sektorius, bet šalies valdžia. Iš tikrųjų privačiam sektoriui buvo suteikta galimybė keisti padėtį, tačiau jis to atsisakė tam tikra prasme dėl didžiulio toliaregiškumo stygiaus. Mes įpratę girdėti paskalas apie nenumatytas blogas valdžios elgesio pasekmes. Internetas yra nenumatyta gera valdžios ir Gynybos departamento elgesio pasekmė. 1960 metų pradžioje Gynybos departamento Pažangių tyrimų projektų agentūra (*Advanced Research Project Agency* (*ARPA*) – *vert. pastaba*) sukūrė naują kompiuterių tinklą, iš pradžių pavadintą „Arpanet", skirtą leisti kompiuteriams bendrauti tarpusavyje, taigi sudarantį sąlygas įvairių universitetų gynybos srities tyrėjams dalytis kompiuterių ištekliais. 1972 metais šimtai, o vėliau – tūkstančiai pirmųjų vartotojų atskleidė, kad elektroninis paštas yra naujas ryšių pagrindas. 8-ojo dešimtmečio pradžioje valdžia siekė parduoti „Arpanet" privačiam sektoriui, susisiekusi su AT&T, kad sužinotų, ar AT&T nori perimti sistemą. Kompanija atsisakė nusprendusi, kad „Aparnet"

technologijos nesuderinamos su AT&T tinklu. (Taigi tiek apie privataus sektoriaus numatymą.)

Pagaliau „Apamet" buvo išplėstas daugybei vartotojų, jam veikiant federalinės valdžios, – Nacionalinio mokslo fondo prieglobstyje. 1984 metais buvo įvesta adresų sričių vardų sistema (*Domain Name System (DNS) – vert. pastaba*). Nuo 9-ojo dešimtmečio pabaigos atsirado daugybė tinklų, daug pažangesnių už „Apamet", ir „interneto" terminas pradėtas vartoti federalinės valdžios subsidijuojamam tinklui, kurį sudarė daugybė susijusių tinklų ir dirbančių pagal tas pačias taisykles, įvardyti. 1989 ir 1990 metais „Apamet" buvo išformuotas ir perduotas regioniniams šalies tinklams. Svarbiausia naujovė gimė 1990 metais, kai CERN (Europos branduolinių mokslinių tyrimų organizacija) mokslininkai šalia Ženevos esančioje dalelių fizikos laboratorijoje sukūrė pasaulinį žiniatinklį www. kaip interneto daugialypės terpės išraišką. CERN mokslininkai bandė sudominti privačias kompanijas kuriant šį žiniatinklį, bet šios atsisakė („pernelyg painu"). Timui Bernersui-Lee, pažangiam mokslininkui ir žiniatinklio išradėjui, teko jį kurti pačiam.

Dabar sunku patikėti, kad interneto plitimas komercijos srityje prasidėjo tik 10-ojo dešimt. pradžioje, iš dalies dėl teisės aktų, panaikinančių komercinės veiklos apribojimą, įsigaliojimo. Tai įvyko tuo laiku, kai atviras valdžios lėšų skyrimas buvo gerokai užslopintas, bet netiesioginis lėšų skyrimas ir parama vyko toliau. 1994 metais įkurtas pirmasis kompiuterinis (virtualus) bankas ir „Pizza Hut" pasiūlė užsisakyti picą žiniatinklio puslapyje. 1995 metais pagrindinis nacionalinis tinklas parduotas privačiam korporacijų kon-

sorciumui, ir valdžia suteikė vienai kompanijai išimtinę teisę registruoti adresų sričių vardus (dabar ją galima nusipirkti už maždaug 70 dolerių). Internetas, sukurtas valdžios, dabar beveik laisvas nuo federalinės valdžios kontrolės, išskyrus svarbią jos nuosavybės teisių apsaugą.

Interneto pavyzdys: vėl reguliavimas

Kadangi valdžia sukuria ir remia nuosavybės teises kibernetinėje erdvėje, internetas, ne mažiau kaip įprasta materiali erdvė, lieka reguliuojamas valdžios. Tai nereiškia, kad valdžiai turėtų būti leidžiama daryti bet ką, ko ji nori. Tačiau tai reiškia, kad realus klausimas yra: koks turi būti reguliavimas, o ne ar turi būti reguliavimas.

Dėl „meilės viruso" bei kitų virusų dabartiniu metu didžiulis dėmesys skiriamas „kibernetinio terorizmo" pavojui ir realybei – ir ne tik elektroninio pašto priedams, bet ir „hakeriams" (kompiuterių piratams – *vert. pastaba*), įsiveržiantiems į žiniatinklius bei gadinantiems juos arba siunčiantiems įvairiausius pranešimus. Tokie įsiveržimai gana reti. Kodėl? Pagrindinė priežastis yra ta, kad tai prieštarauja įstatymui. Sudėtinga valstybės, federalinės ir tarptautinės teisės struktūra reguliuoja interneto elgseną pirmiausia suteikdama žiniatinklių turėtojams apsaugą nuo įsilaužėlių. Šios teisės kuriamos viešai ir vykdomos visuomenės sąskaita. Iš tikrųjų didžiulė mokesčių mokėtojų pinigų dalis ne be Federalinio tyrimų biuro pastangų skiriama nuosavybės teisių

apsaugai. Ir jei pasireiškia „kibernetinis terorizmas“, kiekvienas žino, kad valdžia pasiruošusi apginti nuosavybės teises – išaiškinti įstatymų pažeidėjus ir patraukti juos baudžiamojon atsakomybėn.

Jei nenorime, mes galime to nevadinti valdžios „reguliavimu“. Tačiau tai bus semantika. Kai valdžia sukuria ir gina teises ir kai draudžia žmonėms daryti tai, ką jie nori, tai ir yra reguliavimas tiesiogine šio žodžio prasme. Viso to priežastis – valdžia pasiruošusi apsaugoti tuos, kurių nuosavybės teisėms gresia pavojus.

Šia prasme teisių sistemos internete pagrindiniai principai nesiskiria nuo teisių sistemos kitur. Tačiau internete reiškiasi tam tikras komplikuotumas. Įprastoje erdvėje iš tikrųjų praktiškai neįmanoma įsivaizduoti nuosavybės teisių sistemos be plačių valdžios įgaliojimų. Tai reiškia, kad tokia sistema turėtų griebtis savitarpio pagalbos samdydama privačią policiją; tačiau daugeliui nuosavybės turėtojų, tarp jų laikraščiams ir žurnalams, iš tikrųjų tai neįmanoma. Nors kažkas panašaus į tai yra pragmatiška interneto galimybė. Pavyzdžiui, galime manyti, kad valdžia tiesiog gali trumpam „išnykti iš kadro“ ir suteikti žiniatinklių savininkams galimybę ginti savo teises, tik panaudojant savo pačių technines galimybes. Esant tokiai sistemai, *Amazon.com* žiniatinklis dirbtų ir veiktų per *Amazon.com*, bet būtų apsaugotas nuo pašalinių tiek, kiek pasinaudotų technologijomis pats siekdamas išlaikyti savo nuosavybės teises. Trumpai tariant, *Amazon.com* būtų nepriklausomas technologijų dėka, ir galbūt žiniatinklio nepriklausomybę užtikrintų tik technologijos.

Ši situacija nėra neįsivaizduojama, esant dabartiniams technologijų pajėgumams. Galbūt daugybė žmonių gali visiškai apsiginti nuo kibernetinių ar kitokių teroristų, ir jiems nereikia valdžios pagalbos. Tačiau netgi internete žmonėms nereiktų pasikliauti vien tik technologijomis ir atsiriboti nuo civilinės ar baudžiamosios teisės, kuri yra naudojimosi nuosavybės teisėmis priemonė. Bet kokiu atveju šis įsivaizduojamas savitarpio pagalbos pasaulis nėra tas pasaulis, kuriame mes gyvename. Žiniatinklių savininkai ne mažiau nei kiti savininkai pelnosi iš valdžios reguliavimo; be jo jie apskritai nebūtų savininkai.

Galbūt visa tai atrodo abstraktu, tačiau svarbiausias dalykas glūdi pačioje dabartinių debatų apie interneto politiką esmėje. Pavyzdžiui, tarkime, kad keitimasis nuomonėmis vyksta tinkle, sujungtame su interneto simpoziumu *American Prospect* (keistis nuomonėmis galima adresu: *http://www.prospect.org/controversy/open_source/*). Ericas S. Raymondas, labai įtakingas atvirojo kodo programinės įrangos kūrėjas, aštriai priešinasi „valdžios reguliavimui" ir pritaria valstybės nesikišimo į ekonomiką politikai. Stanfordo universiteto teisės profesorius ir interneto specialistas Lawrence'as Lessigas, naudojantis tokius pat posakius kaip naudojami čia, teigia, kad „sutarčių teisė, teisėtai apribotos nuosavybės teisės, antimonopoliniai įstatymai, AT&T išskaidymas" taip pat yra „reguliavimas", įmanomas dėl „valdžios politikos". Lessigo žodžiai Raymondą tiesiog pribloškia. Jis prisipažįsta neprieštaraująs, jei „reguliavimo" sąvoka apibūdina „ne aktyvios prievartos įsikišimą, bet politiką, kuriai aš ir hakeriai apskritai pritariame, bet kuri **nėra**

priverstinė, kaip antai, nuosavybės teisės reikalavimas ir sutarčių teisės“. Tačiau Raymondo, siekiančio kalbėti didžiulei „bendrojo sutarimo visuomenei“, vartojama *reguliavimo* sąvoka apibūdinant teisę sukelia rimtą painiavą Lessigo „pasaulio modeliui“. „Sutartis ir nuosavybės teisė nėra deramai įvardytos; jos įformina galios pusiausvyrą tarp lygiųjų prieš įstatymus ir yra puikūs dalykai; tačiau reguliavimas suteikia privilegiją vienai grupei pagal įstatymus diktuoti pasekmes ir geriausiu atveju yra abejotinas dalykas. Tai tolygu tiek, kiek rankos paspaudimas, tolygus kumščio smūgiui į veidą“.

Raymondas formuluoja plačiai paplitusią nuomonę; bet rimtą painiavą sukelia jis, o ne Lessigas. Nuosavybės teisė ir sutarties pasirašymas yra neginčijamai „prievartiniai“ ir išimtinai „aktyvūs“. Šie įstatymai neatsiranda savaime, bent jau visuomenei priimtina prasme. Kai būsimiesiems oratoriams už nuosavybės teisių pažeidimą gali grėsti kalėjimas, tai neginčijamai susiję su prievarta. Tai negalioja tik benamiams, kurių tikroji būklė yra neginčijamas teisės produktas. Netgi tie, kurie turi atvirojo kodo programinę įrangą, labai priklauso nuo nuosavybės teisės – faktiškai pasirašyta sutartis (kaip antai, licencija) ar autorių teisės kontroliuoja, kaip elgiamasi su programine įranga. Bet kas, nubaustas už autorių teisių pažeidimą ar įsibrovimą į CBS ar žiniatinklių savininkų „erdvę“, yra priverčiamas tiesiogine žodžio prasme. Sutarties sudarymo ar nuosavybės teisės trikdžiai paprasčiausiai „įformina galios pusiausvyrą“. Suteikiant teises, *sukuriama* galios pusiausvyra – pusiausvyra, kuri neturėtų ir negalėtų egzistuoti be valdžios „aktyvaus“ pasirinkimo. Kas, esant tikrai anarchijai, kur leidžiama prievarta, žinojo, kad

bus tokia pusiausvyra, ypač pažvelgus į programinę įrangą, internetą ir dar kitur? Sutarčių teisė ir nuosavybės teisės yra geri, netgi puikūs dalykai; tačiau daugybei žmonių dažniausiai jie yra ne paprasčiausias rankos paspaudimas, bet „kumščio smūgis į veidą“.

Reguliavimas visur. Ačiū Dievui!

Nė vieno iš šių teiginių nereiktų laikyti argumentu prieš tas reguliavimo formas, kurios kuria ir garantuoja nuosavybės teises. Priešingai, gerai veikiančiai laisvos raiškos sistemai *yra reikalingos* nuosavybės teisės. Ši sistema yra daug geresnė, jeigu įstatymai sukuria ir apsaugo laikraščių, žurnalų, radijo ir televizijos stočių ir žiniatinklių savininkus. Nuosavybės teisės suteikia šioms institucijoms daug daugiau saugumo bei stabilumo ir būtent dėl šios priežasties daug duoda žodžio laisvei.

Komunistinėse šalyse komunikacijų kanalai buvo (ir yra) valdomi viešai, ir visas turimas turtas buvo (ir yra) valdžios perskirstymo subjektas; tokioje aplinkoje žodžio laisvė neklesti. Taigi ekonomistas Friedrichas Hayekas, didžiausias dvidešimtojo amžiaus socializmo kritikas, atkreipė dėmesį į tai, ką aš jau kalbėjau apie visur egzistuojantį teisinį reguliavimą, tačiau nemetė iššūkio santvarkai, turinčiai tvirtas nuosavybės teises. „Jokioje racionalioje santvarkoje valstybė negali neveikti“, pareiškė jis. „Veiksmingai konkurencingai sistemai reikia protingai sukurto ir nuolat reguliuojamo teisinio pagrindo“[3].

Tai, ką minėjau, nereiškia, kad valdžia tinkamai ar netgi teisėtai kontroliuos laikraščių ir žurnalų turinį, pavyzdžiui, teigdama, kad jie privalo nušviesti prezidento rinkimus arba siūlyti neišrenkamas atsakymo teisės galimybes. Tačiau bet kuri nepritarimo šiems reikalavimams priežastis privalo būti grindžiama kažkuo kitu, o ne siūlymu kalbėti apie tam tikrą zoną be įstatymų – šis siūlymas reikštų, kad norima įvesti valdžios buvimą ten, kur jos iki tol nebuvo. Valdžia ten jau yra, ir tuo viskas pasakyta. Kai valdžia bando daryti kažką naujo ar kitokio, iškyla klausimas – ar tai, ką ji bando daryti, pagerins ar pablogins demokratiją arba žodžio laisvės sistemą. Klausimo negalima išspręsti remiantis tiesiog nepasitenkinimu dėl valdžios reguliavimo.

Jei valdžia stengiasi reguliuoti internetą arba televiziją arba juos abu apimančias naujas technologijas, neverta teigti, kad pastangos žlugs dėl to, jog laisva visuomenė priešinsis valdžios reguliavimui arba valdžiai, reguliuojančiai žodžio laisvę. Laisva visuomenė tam nesipriešina. Kalbėjimas, reguliuojamas valdžios, bent jau nuosavybės teisių išraiška, neįsileidžiančia būsimų oratorių, yra smelkianti laisvės sistemos dalis, kuri paiso ir sukuria komunikacijos priemonių savininkų teisę neįsileisti kitų.

Taigi mano argumentas: kai aptariame galimą priėjimą prie interneto ar kitų naujųjų technologijų, nederėtų teigti, kad vienas kelias yra susijęs su valdžios reguliavimu, o kitas – ne. Tokie pareiškimai kelia painiavą dėl to, ką darome dabar, ir dėl realių pasirinkimo galimybių. Ši painiava visiškai nėra nepavojinga. Ji stato į nepalankią

padėtį tuos, kurie klausia, kaip pagerinti kalbėjimo rinkos procesą. Demokratinei visuomenei turėtų būti leidžiama aptarti esamus klausimus atvirai ir pragmatiškai, nesiremiant savanaudiškais mitais, sukurtais tų, kurie pelnosi kiekvieną dieną panaudodami valdžios galią savo naudai.

7

Žodžio laisvė

Ar atsakingi už „meilės viruso“ plitimą žmonės turėjo būti saugomi žodžio laisvės principo? Būtų kvailoka teigti, kad taip. Tačiau jei tokį kalbėjimą galima reguliuoti, kur yra valdžios galios ribos?

Aptarkime pavyzdį, susijusį ne su elektroniniu paštu, bet su žiniatinkliu, – bendrai paėmus, pavyzdys greičiausiai ateityje bus simbolinis. Aptariamo žiniatinklio pavadinimas skambus – „The Nuremberg Files“ („Nurembergo bylos“ – *vert. pastaba*). Jis prasidėjo taip: „Visų suinteresuotų JAV piliečių koalicija bendradarbiauja kaupiant atliekančių abortus gydytojų dosjė ir tiki, kad vieną dieną juos galės teisti už nusikaltimus žmoniškumui“. Žiniatinklyje yra ilgas „įtariamų atliekant abortus ir jų bendrininkų“ sąrašas su tiksliais „kiekvieno asmens, dirbančio JAV kūdikių žudymo versle“, duomenimis. Sąraše pateikiamas vardas, namų adresas ir daugybės gydytojų, atlikusių abortus, licencijų numeriai, taip pat pateikiami jų sutuoktinių ir vaikų vardai.

Kol kas galbūt viskas gerai. Tačiau trys iš šių gydytojų buvo nužudyti. Kai tik vienas buvo nužudytas, žiniatinklyje atsirasdavo jo vardas, perbrauktas linija. Žiniatinklyje taip pat pasirodė daugybės „ieškomųjų plakatai“, senovinio vakarietiškojo stiliaus, su gydytojų nuotraukomis ir užrašu „Ieškomas“ po jomis. Grupė gydytojų pateikė ieškinį, kuriame tvirtinama, kad visa tai prilygsta „juodajam sąrašui“ su grasinimais mirtimi bei bauginimu. Prisiekusieji priteisė daugiau kaip 100 milijonų dolerių nuostoliams atlyginti.

Ar prisiekusieji sulaužė žodžio laisvės principą? Galbūt taip. Tačiau, jei taip manote, ar pripažįstate, kad žiniatinklis turi išplatinti gydytojų, dariusių abortus, vardus ir adresus su tiksliomis nuorodomis, kaip ir kur jie turi būti nužudyti? Ar tikitės, kad žiniatinklis išplatins bombos gaminimo instrukcijas? Ir dar papildomai išplatins instrukcijas, kaip ir kur pritaikyti bombas? Kaip matome, šie klausimai nėra tušti. Dabar daugybėje žiniatinklių yra bombų gamybos instrukcijos, tačiau, kiek aš žinau, nė viename iš jų neaiškinama kaip ir kur jas naudoti. Jeigu jums viskas aišku apie bombų gaminimo instrukcijas žiniatinkliuose, galite svarstyti kitą klausimą. Ar pagal jūsų žodžio laisvės suvokimą žmonės gali daryti filmų, muzikos bei knygų neteisėtas versijų kopijas, duoti bei parduoti šias kopijas dešimtims, tūkstančiams ar milijonams kitų žmonių?

Tiesą sakant, mano pagrindinis argumentas – žodžio laisvės pagrindas nėra absoliutus ir tai nedraudžia valdžiai imtis priemonių užtikrinti, kad komunikacijų rinka garantuotų demokratinę savivaldą bei kitas svarbias socialines vertybes. Kaip bebūtų išspręstas sunkiausias klausimas –

valdžia gali kontroliuoti kompiuterių virusus, neteisėtas įrašų kopijas ir atvirą raginimą užsiimti kriminaline veika, bent kai tas raginimas gali būti veiksmingas. Taip pat turėtų būti priimtina nuostata, kad valdžia gali reikalauti iš transliuotojų rodyti šviečiamąsias programas vaikams per televiziją, kaip iš tikrųjų dabar ir yra; skirti laiko kandidatams į visuomenines įstaigas, remti įvairius požiūrius internete (žr. 8-tą skyrių).

Čia nėra vietos plačiai diskusijai apie konstitucinių doktrinų sąsają su raiškos laisve. Tačiau aptardamas laisvos raiškos sistemos demokratinius pagrindus, aš bandysiu pateikti bendrus pagrindinių konstitucijos principų bruožus[1].

Gimstanti išmintis? Televizoriai kaip skrudintuvai

Plinta nuomonė, kad Konstitucijos Pirmoji pataisa reikalauja, jog valdžia paisytų vartotojų nepriklausomybės. Iš tikrųjų dažnai svarstoma, ar Pirmoji pataisa apima ekonomikos idealą – ar, pritariant Billui Gatesui ir daugeliui kitų, ji paremta tuo, kad komunikacijų sistema turi remtis vartotojo pasirinkimu. Nors tai svetima pradinei žodžio laisvės pagrindo idėjai, tokį požiūrį galima aptikti daugelyje dabartinės teisės vietų.

Pirmiausia tai padeda paaiškinti konstitucijoje numatytą komercinės reklamos apsaugą. Ši apsauga nepaprastai nauja. Iki 1976 metų JAV Aukščiausiojo teismo ir juridinės kultūros bendras sutarimas buvo, kad Pirmoji pataisa visiškai

nesaugojo komercinės kalbos[2]. Iki to laiko komercinė kalba vis dažniau buvo traktuojamas kaip kasdienis kalbėjimas; kaip tik laikas pasakyti, kad teisėjas Clarence Thomas netgi abejojo, ar iš viso turėtų skirtis komercinės ir politinės kalbos teisė[3]. Teisėjas Thomas iki šiol nelaimėjo ginčo šiuo klausimu. Tačiau teismo sprendimai dėl komercinės kalbos dažnai panaikina reklamos apribojimus, todėl šie sprendimai geriausiai paaiškina vartotojų nepriklausomybės ir Pirmosios pataisos sąsajos idėją.

Tai pačiai kategorijai priskiriamas ir tebesitęsiantis konstitucijos priešiškumas finansų reguliavimo kampanijai. Aukščiausiasis teismas teigė, kad finansines išlaidas, skirtas politiniams kandidatams, proteguoja žodžio laisvės principas – ir Teismas išdidžiai puikuodamasis teigė, kad neteisėta tai, jog valdžia stengiasi remti politinį lygiateisiškumą įvesdama aukščiausias leistinų išlaidų ribas[4]. Teismo nuomone, nelygybė, atsirandanti dėl turto nevienodumo, nėra tikrasis politinės kontrolės subjektas. Pasirodo, ir čia veikia vartotojo nepriklausomybės idėja. Iš tikrųjų pats politinis procesas traktuojamas kaip tam tikra rinka, kurioje piliečiai laikomi vartotojais, išreiškiančiais savo norus ne tik balsavimo teise bei pareiškimais, bet ir išlaidomis.

Dar tinkamesnė šiam tikslui yra plačiai paplitusi mintis, šiek tiek pritarianti dabartinei konstitucinei teisei, kad žodžio laisvės principas draudžia valdžiai kištis į komunikacijų rinką, pavyzdžiui, bandant atkreipti žmonių dėmesį į svarbius klausimus ir reguliuoti transliuotojų programų turinį[5]. Žinoma, kiekvienas pritaria, kad valdžia leidžia sukurti ir ginti nuosavybės teises netgi ir tuo atveju, jei reikštų, kad

pasisakymai dėl to bus reguliuojami. Mes žinome, kad valdžia gali suteikti nuosavybės teises žiniatinkliams ir laidų transliuotojams; dėl to konstitucinių problemų neatsiranda. Taip pat kiekvienas pritaria, kad valdžiai leidžiama kontroliuoti monopolistinę veiklą ir, vadinasi, priversti vykdyti antimonopolistinius įstatymus, skirtus užtikrinti tikrai laisvą komunikacijų rinką. Struktūrinis reguliavimas, neapimantis kalbėjimo kontrolės tiesiogiai, bet ketinantis užtikrinti puikią rinkos veiklą, nekelia prieštaravimų. Taigi valdžia gali įvesti autorių teisių įstatymus ir uždrausti neteisėtą įrašų kopijavimą. Tačiau jeigu valdžia bando reikalauti televizijos laidų transliuotojus nušviesti visuomenės problemas, suteikti kandidatams nemokamą transliacijos laiką ar užtikrinti kokybiškas programas vaikams, daugelis žmonių tvirtins, kad Pirmoji pataisa pažeidžiama. Tai tinka ir valdžios pastangoms gerinti interneto veiklą, pavyzdžiui, pasitelkiant viešojo forumo doktriną tam, kad skatintų dalykų, kurių žmonės nesirinktų iš anksto, poveikį. Tai prielaida, kurią vėliau rutuliosiu detaliau.

Du žodžio laisvės principai

Mes galime atskirti žodžio laisvės principą, veikiantį teisme, nuo žodžio laisvės principo, veikiančio visuomenės debatuose. Kalbant apie teismus, dar nėra aiškaus atsakymo į daugybę konstitucinių klausimų, kurie tikriausiai padidintų valdžios pastangas gerinti kalbėjimo rinkos veiklą. Pavyzdžiui, konstitucinės teisės prasme mes tikrai nežinome,

ar valdžia gali reikalauti mokymo ir visuomenės reikalų programų per televiziją. Aukščiausiasis teismas numatė tokį reguliavimą, kai arenoje „viešpatauja“ trys arba keturios televizijos stotys, tačiau lieka atviras klausimas, ar toks reguliavimas teisėtas dabar[6]. Prognozuojant daugiausia galima pasakyti tai, kad yra tikėtina, jog Teismas leis valdžiai daryti daug, kiek tai rems tikslus, susijusius su patariamąja demokratija.

Iš tikrųjų Teismas buvo labai apdairus ir drovus kurdamas tvirtas taisykles, reglamentuojančias naujų technologijų žodžio laisvės principui vaidmenį. Teismas suvokia, kad viskas greitai keičiasi ir kad daug kas nežinoma. Kadangi iš tikrųjų problemos ir vertybės nuolat kinta, Teismas buvo linkęs siūlyti ribotas konkrečių atvejų nutartis, kurios mažai orientuoja ir apriboja ateityje[7].

Tačiau žodžio laisvės principas turi nepriklausomą gyvenimą už teismo salės. Dažnai jis primenamas (dažnai strategiškai, tačiau kartais dėl principų) varžant valdžios iniciatyvas, kurios galėtų turėti įtaką komunikacijų rinkos tarnavimui respublikos tikslams. Už teisės ribų lobistinėms įstaigoms, laikraščiams ir netgi paprastoms šeimoms Pirmoji pataisa turi *kultūrinę* įtaką. Tai ne mažiau svarbu negu jos techninis vaidmuo teisme. Žodžio laisvė ir vartotojo nepriklausomybė šiuo požiūriu yra visiškai sutapatinami. Blogiausia tai, kad atsirandantis kultūros suvokimas nutraukia Pirmosios pataisos ir demokratinės savivaldos saitus.

Prisiminkime Billo Gateso žodžius: „Tai jau darosi sunkoka. Kai įjungiate tiesioginę televiziją ir iš eilės perjunginėjate visus kanalus – na, tai tetrunka tris jūsų gyvenimo

minutes. Po šešerių metų įžengę į savo svetainę, galėsite tik pasakyti, kas jus domina, ir ekranas padės jums išsirinkti norimą vaizdo įrašą. Nesakysite: „Pažiūrėkim IV, V ir VII kanalus“. Loginiu kraštutiniu atveju atsirandanti išmintis turėtų sutapti su Pirmosios pataisos vizija apie beribę vartotojų nepriklausomybę pasisakymo atžvilgiu. Pirmąją pataisą turėtume išvysti būtent tokią, kokią apibūdino Gatesas. Tai turėtų Pirmąją pataisą paversti konstitucine vartotojų nepriklausomybės komunikacijų srityje garantija.

Aš turiu tam tikrą Pirmosios pataisos, kaip vartotojų nepriklausomybės įkūnijimo, sampratą ir būtų naudinga trumpai ją paaiškinti. 1997–1998 metais aš buvau Prezidento patariamosios komisijos dėl skaitmeninės televizijos laidų transliuotojų įsipareigojimų visuomenės interesams narys. Mūsų tikslas buvo apsvarstyti, ar ir kaip pareikalauti, kad televizijos transliuotojai remtų viešojo intereso tikslus, pavyzdžiui, pateiktų titrus sutrikusios klausos žmonėms, įspėtų apie kritines būkles, transliuotų mokymo laidas vaikams, suteiktų kandidatams nemokamą transliacijos laiką. Maždaug pusė komisijos narių buvo televizijos transliuotojai ir dauguma iš jų buvo visiškai patenkinti galėdami prieštarauti siūlomam valdžios reguliavimui kaip nepageidaujamam ir nepateisinamam. Vienas iš dviejų pirmininkų buvo rūstusis Leslie Moonvesas, CBS prezidentas. Moonvesas, be abejo, yra protingas, pilietiškas, bet anaiptol ne kuklus, be to, jis yra, trumpai tariant, pripratęs prie televizijos tinklų ekonominių interesų. Būdama tokios sudėties, ši grupė nepasiūlė nieko stulbinamo. Priešingai, ji apsiribojo tik televizijos transliuotojų privilegijų išaukštinimu. Bet kuriuo atveju Patariamoji

komisija buvo tik patariamoji komisija – mes galėjome tik rašyti protokolus ir neturėjome teisės kam nors primesti kokias nors pareigas apskritai.

Vis dėlto komisija priklausė nuo ilgalaikių, intensyvių, populiarių ir nepaprastai gerai finansuojamų lobistinių ekonominių interesų pastangų, plačiai susijusių su laidų transliavimo industrija, siekiančia priversti Pirmąją pataisą patvirtinti taip, kad bet kokios ir visos pareigos visuomenės interesams turėtų būti ir bus laikomos antikonstitucinėmis. Gerokai anksčiau vienas brangiausių Vašingtono advokatų gana groteskiškai atsiliepė apie Pirmosios pataisos reikšmę. Buvo sukurta ir išsiųsta daugybė teisinių dokumentų, kurių dauguma tvirtino, kad (pavyzdžiui) nemokamas transliacijos laikas kandidatams nusižengs Konstitucijai. Mūsų susirinkimuose aiškiausiai pastebimas buvo Jackas Goodmanas, Nacionalinės transliuotojų asociacijos (*National Association of Broadcasters* (*NAB*) – *vert. pastaba*) advokatas, lobistinė ir besibylinėjanti laidų transliavimo industrijos „ranka“, valdanti Pirmąją pataisą kaip protekcionizmo ginklą prieš beveik viską, ką valdžia bando daryti. Pasakymas, kad Goodmanas ir Nacionalinė laidų transliuotojų asociacija pasitelkia žodžio laisvės principą pirmai progai pasitaikius ar žengus menkiausią žingsnį Federalinės ryšių komisijos pareigūnams, yra tik menkas išpūtimas.

Žinoma, visa tai buvo teisėtas žodžio laisvės panaudojimas. Tačiau dėl to, kad didžiąją Prezidento patariamosios komisijos dėl skaitmeninės televizijos laidų transliuotojų įsipareigojimų visuomenės interesams dalį sudarė televizijos laidų transliuotojai ir kad pačią komisiją gaubia tendencingos

ir neįtikėtinos Pirmosios pataisos interpretacijos, atrodo, kažkas yra negerai. Iškyla bendresnis klausimas. Nacionalinė laidų transliuotojų asociacija ir kitos panašių ekonominių interesų asociacijos naudojasi Pirmąja pataisa lygiai taip pat kaip Nacionalinė šaulių asociacija (*National Rifle Associoation* (*NRB*) – *vert. pastaba*) naudojasi Antrąja pataisa. Galvokime apie dvi skirtingas stovyklas kaip tarpusavyje susijusias teisės mokslo prasme. Nacionalinė transliuotojų asociacija yra pasiruošusi teikti savanaudiškus ir keistus reikalavimus dėl Pirmosios pataisos tiek prieš visuomenę, tiek prieš teismą ir sumokėti advokatams bei žurnalistams didžiulius pinigus, kad įgyvendintų šiuos reikalavimus. (Galbūt jiems galų gale tai pavyks.) Nacionalinė šaulių asociacija taip pat elgiasi su Antrąja pataisa. Abiem atvejais tie, kurių socialiniai ir ekonominiai interesai pavojuje, yra pasiruošę naudotis Konstitucija, kad ir kaip neįtikėtina tai būtų, užmaskuoti principus ir suteikti respektabilumą argumentams, kurie kitais atvejais atrodytų beviltiškai šališki ir savanaudiški.

Iš tikrųjų Patariamoji komisija daug svarstė apie Pirmąją pataisą ir susijusius Aukščiausiojo teismo nutarimus, apie žemesniųjų teismų pastabas, bet ypač mažai, faktiškai nieko, apie pragmatines bei empirines problemas, kurias reiktų tinkamai išnagrinėti. Jei mokomųjų laidų vaikams reikalaujama per CBS, NBC ir ABC, kiek vaikų jas žiūrės? Ką jie žiūrės ar darys vietoj to? Ar mokymo programos jiems padės? Kai reikalaujama mokymo programų, kiek dolerių praras tinklai ir kas apmokės sąskaitas – reklamuotojai, vartotojai, tinklo darbuotojai ar kas nors kitas? Koks bus nemo-

kamo transliacijos laiko suteikimo kandidatams praktinis poveikis piliečiams ir lėšų rinkimui? Ar tokie reikalavimai kels didesnį susirūpinimą rimtomis problemomis? Ar tai palengvins pinigų prasimanymo naštą? Kokios yra prievartos, rodomos per televiziją, pasekmės ir vaikams, ir suaugusiesiems? Ar prievarta per televiziją iš tikrųjų didina prievartą kasdieniame gyvenime? Ar tai sukelia vaikams ir psichologinę žalą? Koks poveikis sutrikusios klausos asmenims, kai nėra titrų?

Galima tęsti dar toliau. Dvidešimtojo amžiaus pradžioje Keturioliktosios pataisos įstatymų straipsnis buvo skirtas uždrausti valdžiai reguliuoti darbo rinką, per, pavyzdžiui, įstatymus dėl minimalaus darbo užmokesčio ir maksimalaus darbo laiko[8]. Teismo nuomone, Konstitucija leido darbuotojams ir darbdaviams tartis dėl darbo užmokesčio ir darbo laiko pagal jų „pasirinkimą" be apribojimų. Tai buvo vienas iš liūdniausių Aukščiausiojo teismo istorijos periodų. Teisinis Keturioliktosios pataisos pritaikymas tokiems tikslams dabar beveik visuotinai vertinamas kaip groteskinis piktnaudžiavimas galia. Beveik kiekvienas dabar suvokia, kad klausimai buvo demokratinei, bet ne teisinei sistemai. Teismas neturėjo drausti demokratinio eksperimento, kuris, tikėtina, ar būtų atnešęs didžiulę naudą.

Tiesą sakant, pagrindinė įkvepianti mintis, slypinti už šių dabar abejotinų sprendimų, buvo apie vartotojų nepriklausomybę – užtikrinanti, kad valdžia neturėtų „kištis" į dirbančiųjų, darbdavių ir vartotojų požiūrius. Pačioje dvidešimt pirmojo amžiaus pradžioje Pirmoji pataisa pateikiama tam pačiam tikslui populiariuose debatuose, o kartais ir

teismuose. Pernelyg dažnai remiamasi vartotojų nepriklausomybe ir demokratinį procesą siekiama apsaugoti nuo nuspręstų balsavimu painių klausimų, kurie apima faktus bei vertes, kurios netinkamos teisiniams sprendimams. Toks pasakymas nereiškia, kad Pirmoji pataisa neturi visiškai jokios reikšmės. Tačiau tai reiškia, kad daugybė įsivaizduojamų iniciatyvų, galinčių būti kaip atsakas į problemas, kurias aš aptariau, visiškai neprieštarauja žodžio laisvės garantui. Iš tikrųjų jie parems aukščiausius siekius.

Žodžio laisvė nėra absoliutas

Mes galime pripažinti Pirmosios pataisos trūkumus nagrinėdami idėją, kad žodžio laisvės garantas yra „absoliutas“ ta prasme, jog valdžia visiškai negali reguliuoti kalbėjimą. Šis požiūris atlieka svarbų vaidmenį visuomenės debatuose ir kai kada yra pamokomas mitas. Žinoma, idėja, teigianti, kad Pirmoji pataisa yra „absoliutas“, padeda atbaidyti valdžią daryti tai, ką ji privalo daryti. Kartu tai suteikia didesnę galią neteisėtos valdžios cenzūros kritikai. Tačiau mitas, net ir tam tikra prasme pamokantis, lieka mitu, ir bet koks visuomenei svarbus mitas turbūt sukels daugybę problemų.

Neturėtų likti dviprasmiškos minties: žodžio laisvė nėra absoliutas. Sužinojome, kad valdžiai leistina reguliuoti kalbą įvedant neutralias nuosavybės teisės taisykles, bylojančias būsimiesiems oratoriams, kad šie neturės tam tikrų pasisakymo galimybių. Tačiau tai tik pradžia. Valdžiai leidžiama reguliuoti kompiuterių virusų platinimą; autorinių darbų

nelegalių kopijų kūrimą; medikų, neturinčių licencijos, konsultacijas; bandymus papirkti; melagingus parodymus; nusikalstamus susitarimus („nustatykime kainas!“); prezidento nužudymo grėsmes; šantažą („aš pasakysiu visiems apie jūsų privatų gyvenimą, jei neduosite man 100 dolerių“); baudžiamąją veiką per tarpininką („ar negalėtumėte padėti man apiplėšti šį banką?“); vaikų pornografiją; melagingą reklamą; žodinį sukčiavimą (šios akcijos vertos 100 000 dolerių“) ir t. t. Dauguma šių pasisakymo būdų nebus ypač žalingi. Pavyzdžiui, bevaisės ir nesėkmingos pastangos įkalbėti ką nors daryti nusikaltimą yra vis dėlto baudžiamoji veika per tarpininkavimą; niekingas bandymas sukčiauti yra vis dėlto sukčiavimas; kompiuterinio viruso siuntimas, nors iš tikrųjų jis ir nesuveikė, vis dėlto prieštarauja įstatymams. Galbūt jūs prieštaraujate nuomonei, kurią pateikia dabartinė Amerikos teisėtvarka (taip pat ir kitų šalių), kad *visi* šie kalbėjimo būdai nėra apsaugoti žodžio laisvės principo. Tačiau jūs nesate absoliutus žodžio laisvės šalininkas, nebent jei teigiate, kad *visas* šias kalbėjimo formas turi ginti žodžio laisvės principas. Ir jeigu jūs *tuo* tikite, jūs esate nepaprastas asmuo (ir apie tai turėsite pasiaiškinti).

Čia ne vieta visapusiškai vertinti Amerikos konstitucijos Pirmąją pataisą[9]. Tačiau akivaizdu, kad reikia skirti tam tikras kalbėjimo rūšis. Pavyzdžiui, svarbu skirti pasisakymus, kurie gali paaiškėti esantys žalingi, ir pasisakymus, kurie pasirodo reliatyviai nežalingi. Pastarojo valdžia neturėtų reguliuoti. Taip pat mes galime skirti pasisakymus, kurie veikia demokratinę savivaldą, ir pasisakymus, kurie to nedaro; neabejotinai itin sunki atsakomybės našta turėtų būti užkrauta

bet kokioms valdžios pastangoms reguliuoti politinius pasisakymus. Dar paprasčiau – mes galime norėti daryti skirtumą *tarp ribų*, kurias valdžia nubrėžia sąsajos su galimybe, jog jos veiksmai pagrįsti neteisėtais motyvais (klausimas, prie kurio aš grįšiu).

Šias idėjas galima derinti įvairiais būdais, ir iš tikrųjų šiuolaikinės žodžio laisvės teisės struktūra Jungtinėse Valstijose atspindi tokį derinį. Nepaisant augančio idėjos, kad žodžio laisvės principui yra būtinas neribojamas individualių vartotojų pasirinkimas, reikšmingumo, Aukščiausiasis teismas toliau teigia, kad politiniai pasisakymai yra proteguojami ir kad valdžia gali reguliuoti (pavyzdžiui) komercinę reklamą, nešvankumą ir eilinių žmonių šmeižimą be itin suvaržytos prievolės veiklos teisėtumo, kuris būtinas politiniam pasisakymui. Tačiau kol kas viskas, ką būtina pasakyti, yra tai, kad iš tiesų niekas netiki, jog žodžio laisvės principas arba Pirmoji pataisa yra absoliutas. Dėl to mes turėtume būti labai dėkingi.

Pirmoji pataisa ir demokratinis svarstymas

Pagrindinis šios knygos tikslas yra išsiaiškinti, kaip beribis vartotojų pasirinkimas gali kompromituoti laisvos raiškos sistemos, kuri apima nepasirenkamą atvirumą poveikiui bei bendrąją patirtį, prielaidas. Siekdami suprasti, kaip valdžia turėtų reaguoti į tokį tikslą, mes daugiau nuveiksime, jeigu tvirtinsime, kad nagrinėjant žodžio laisvės principą,

reikia atsižvelgti į demokratinio svarstymo įsipareigojimą. Kitaip tariant, pagrindinis žodžio laisvės principo uždavinys – šio įsipareigojimo vykdymas.

Yra didžiulis skirtumas tarp tų, kurie pabrėžia vartotojų nepriklausomybę, ir tų, kurie pabrėžia demokratines žodžio laisvės principo šaknis. Pastarųjų požiūriu, valdžios pastangų reguliuoti komercinę reklamą nereiktų smerkti. Neabejotinai klaidingą ir klaidinančią komercinę reklamą yra daug lengviau pajungti valdžios reguliavimui negu klaidingą ir klaidinantį politinį kalbėjimą. Tų, kurie mano, kad žodžio laisvės principas turi demokratinius pagrindus, o vartotojų nepriklausomybė, valdžios noras reguliuoti televiziją, radiją ir internetą iš esmės jų neturi, nereiktų smerkti bent tiek, kiek pagrįstai bandoma remti demokratijos tikslus.

Pavyzdžiui, įsivaizduokime, kad valdžia siūlo reikalauti televizijos transliuotojus rodyti mokymo programas vaikams tris valandas per savaitę. Arba įsivaizduokime, kad valdžia nusprendžia reikalauti televizijos transliuotojų suteikti tam tikrą nemokamą laiką kandidatams į viešuosius postus televizijoje arba tam tikrą laiką rinkimų apžvalgai. Tiems, kurie pasikliauja vartotojų nepriklausomybe, šie reikalavimai ganėtinai kelia nerimą, iš tikrųjų jie atrodo tarsi pažeistas žodžio laisvės garantijos pagrindas. Tiems, kurie žodžio laisvės principą sieja su demokratiniais tikslais, šie reikalavimai visiškai atitinka jų aukščiausius siekius. Iš tikrųjų daugumoje demokratijos šalių, tarp jų Vokietijoje ir Italijoje, puikiai suprantama, kad žiniasklaidą galima reguliuoti siekiant pagerinti demokratinę savivaldą[10].

Demokratinėje žodžio laisvės sąvokoje nėra nieko originalaus ar nukreipto prieš nusistovėjusias pažiūras. Priešingai, ši sąvoka glūdi pačioje autentiško žodžio laisvės Jungtinėse Valstijose suvokimo širdyje. Kritikuodamas svetimšalių ir antivyriausybinus veiksmus, Jamesas Madisonas, pavyzdžiui, tvirtino, kad jie nesuderinami su žodžio laisvės principu, kurį jis atvirai siejo su amerikietiškąja politinės nepriklausomybės sąvokos transformacija. Madisonas teigė, kad Anglijoje suverenitetas suteiktas karaliui. Tačiau „Jungtinių Valstijų atvejis yra visiškai kitoks. Žmonės, o ne valdžia turi absoliutų suverenitetą". Pagal tai grindžiama, jog bet kokią antivyriausybinę veiklą privaloma vertinti kaip neteisėtą. „Vyriausybės narių rinkimų [t]eisė (...) yra laisvos ir patikimos valdžios esmė", ir „teisės vertė bei veiksmingumas priklauso nuo žinojimo apie visuomenės pasitikėjimą pelniusių kandidatų santykinius nuopelnus ar trūkumus". Dėl šios priežasties galia, simbolizuojanti antivyriausybinę veiklą, privalo „labiau negu bet kas kitas kelti visuotinį pavojaus signalą; dėl to, kad ši veikla yra nukreipta prieš laisvo reputacijos ir jos masto patikrinimo teisę ir laisvo žmonių bendravimo teisę, apie kurią pelnytai manyta, jog ji esanti vienintelė veiksminga visų kitų teisių sergėtoja"[11].

Taigi Madisonas suvokė „laisvą žmonių bendravimą" ne kaip naudojamą vartotojų nepriklausomybei, kuri žodžio laisvę traktuoja kaip prekę, bet kaip pagrindinę savivaldos dalį, „vienintelę veiksmingą visų kitų teisių sergėtoją". Tokia Madisono žodžio laisvės sąvoka buvo tiesiog gimininga tai teisėjo Louiso Brandeiso sąvokai, kuris, kaip rašyta 2-ame skyriuje, politinę diskusiją suvokė kaip „politinę pa-

reigą" ir manė, kad „didžiausia laisvės grėsmė" turėtų būti „neveiklūs žmonės". Pagrindinę Jungtinių Valstijų konstitucinių tradicijų dalį sudaro didžiulis dėmesys kalbėjimui, taigi tai yra pavojinga demokratiniams procesams ir labai priešiška valdžios pastangoms remti tokį kalbėjimą. Jeigu istorija yra mūsų vedlys, vadinasi, valdžios pastangos remti puikiai veikiančią laisvos raiškos sistemą, plėtojant visuomenės forumo idėją, yra visiškai priimtinos. Taigi valdžia užsikrauna ypatingas prievoles, kai bando reguliuoti politinius pasisakymus, prievoles, kurios yra šiek tiek mažesnės, palyginti su tomis, kurios užgriūna bandant reguliuoti kitas pasisakymų formas.

Jungtinių Valstijų istorija nėra vienintelis Pirmosios pataisos nagrinėjimo pagrindas įsipareigojimo demokratiniam svarstymui požiūriu. Argumentą taip pat galima pateisinti pagrindiniu principu[12].

Demokratiniu požiūriu aptarkime klausimą, ar turėtų būti savaime suprantama, jog žodžio laisvės principas draudžia stengtis sukurti geresnę komunikacijų rinką. Grįžkime prie mūsų tipinių pavyzdžių: mokymo programų vaikams, nemokamo laiko kandidatams į viešuosius postus, titrų, skirtų sutrikusios klausos žmonėms, reikalavimų, kad žiniatinkliai pateiktų kitokias pažiūras turinčių žiniatinklių adresus. Galbūt kai kurie iš šių pasiūlymų nuveiktų nedaug arba nieko gero ar netgi pakenktų. Tačiau ar šiuo požiūriu reiktų vertinti juos kaip prieštaraujančius žodžio laisvės garantijai?

Jei manome, kad Konstitucija suteikia kalbos sklaidos priemonių savininkams nevaržomą teisę nuspręsti, kas pasirodys „jų priemonėse", turėtų kilti neabejotinas atsakymas:

valdžia negali reikalauti šių dalykų. Ir kodėl turėtume to tikėtis? Mes supratome, kad laidų transliuotojai turi būti dėkingi valdžiai už licencijas ir kad žiniatinklių savininkai džiaugiasi nuosavybės teisėmis labiausiai dėl to, jog įstatymai sukuria ir remia nuosavybės teises. Tai nereiškia, kad valdžia gali reguliuoti televiziją bei internetą taip, kaip ji nori. Tačiau, jeigu valdžia nepritaria kokiam nors požiūriui ir jeigu iš tikrųjų tai stiprina demokratinius procesus, darosi sunku rasti šio nepasitenkinimo teisėtą pagrindą. Iš tikrųjų Aukščiausiasis teismas teisingai manė, kad iš prekybos centrų – vietų, kur yra didžiausios galimybės kalbėti, – savininkų galima reikalauti suteikti galimybę raiškos veiklai[13]. Prekybos centrai nėra žiniatinkliai, tačiau jei demokratinė valdžia remiasi viešojo forumo idėja siekdama padidinti skirtingų požiūrių poveikio bei debatų galimybę, nejaugi yra pagrįstas prieštaravimas pačios žodžio laisvės požiūriu?

Panašiai mąstant, galima teigti, kad kalbėjimas, esantis politinio pobūdžio ta prasme, jog yra susijęs su demokratine savivalda, negali būti reguliuojamas be itin griežto valdžios veiklos teisėtumo pagrindimo ir kad prekybinė reklama, nešvankumai ir kitoks kalbėjimas, nesantis politinis šia prasme, gali būti reguliuojamas grindžiant silpnesniu teisėtu pagrindu. Aš čia nebandysiu visiškai apginti šios idėjos, kuri neabejotinai kelia kai kurias rimtas problemas. Tačiau įsivaizduojamo valdžios reguliavimo naujosioms technologijoms klausimo svarbos prasme iškyla trys aspektai, kuriuos verta trumpai aptarti.

Pirmas: tvirtinimas, kad didžiausia atsakomybė valdžiai tenka tuomet, kai ji reguliuoja politinius pasisakymus, atsi-

randa dėl praktinės pačios valdžios iniciatyvos sampratos. Tai reiškia, kad valdžia yra linkusi veikti remdamasi neteisėtais interesais, kaip antai, savigyna, arba suteikdama paramą galingoms privačioms grupėms. Mažiausiai verta pasitikėjimo valdžia yra ta, kuri bando kontroliuoti kalbėjimą, kai tai gali pakenkti jos interesams; ir kai kalbėjimas yra politinis, valdžios interesai iš tiesų dažnai yra pavojuje. Čia nebandoma paneigti to, kad valdžia dažnai yra verta pasitikėjimo, kai ji reguliuoja komercinį kalbėjimą, meną ar kitokį kalbėjimą, nesusijusį su demokratine savivalda. Tačiau mes turime tvirtą pagrindą nepasitikėti valdžios reguliavimu, kai įpainiojamos politinės problemos.

Antras: demokratinio svarstymo išryškinimas apsaugo kalbėjimą ne tik tuomet, kai reguliavimas gali būti šališkas, bet ir tuomet, kai reguliavimas gali būti žalingas. Kai valdžia reguliuoja atvirą seksualinį turinį internete ar reikalauja mokymo programų vaikams per televiziją, galima sukurti įprastus demokratinius kanalus, skirtus protestuoti prieš nenusisekusias, pažeidžiančias ir dar blogesnes reguliavimo formas. Tačiau, kai valdžia draudžia kritiško užsitęsusio karo vertinimo galimybes, įprastiniai kanalai yra uždaromi būtent dėl šio reguliavimo. Visuomenės debatų kontrolė yra nepaprastai žalinga, nes jie žlugdo svarstymo procesą, kuris yra politinio teisėtumo prielaida.

Trečias: demokratinio svarstymo išryškinimas daug geriau prisitaiko prie labiausiai pagrįstų nuomonių apie tam tikras žodžio laisvės problemas negu bet kuri kita alternatyva. Nors daugelis iš mūsų nesutaria dėl kebliausių kalbėjimo problemų, bet tikriausiai tiki, jog mažų mažiausiai žodžio laisvės

principas gina politinę raišką, nebent valdžia turi nepaprastai tvirtą reguliavimo pagrindą. Kita vertus, kalbėjimo formos, kaip antai, melagingas parodymas, bandymas papirkti, grasinimas, nelicencijuota medicinos praktika, nusikalstama veika per tarpininkavimą, atrodo, nėra svarbiausias žodžio laisvės garantas.

Tokia samprata jokiu būdu neatsako į visus konstitucinius klausimus. Tai nesuteikia aiškių politinio ir nepolitinio kalbėjimo atskyrimo kriterijų, ir, kaip tikėtasi, lieka erzinančių abejonių[14]. (Tiems, kurie mano, jog aiškių kriterijų nebuvimas yra lemiamas patiems skirtumams, geriausias atsakas yra tas, kad bet koks alternatyvus kriterijus sukurs savas problemas. Kadangi visi pritaria, jog tam tikros kalbėjimo formos turi būti reguliuojamos, akcentavimas yra tiesiog neišvengiamas. Jei esate skeptiškai nusiteikęs, pabandykite pagalvoti apie kriterijus, kurie pašalins šias problemas.) Tai nereiškia, ar ir kada valdžia gali reguliuoti meną ar literatūrą, atvirą kalbėjimą apie seksą ar šmeižikišką kalbėjimą. Visais atvejais valdžiai reikia turėti tvirtą pasisakymo reguliavimo teisėtumo pagrindimą, nesvarbu, ar tai politinis kalbėjimas, ar ne. Tačiau požiūris, kurį aš ginu, nepadeda orientuotis informacijoje. Kai valdžia reguliuoja klaidingą ar apgavikišką prekybinę reklamą, privačių asmenų šmeižimą, vaikų pornografiją, tai remiasi tvirtu pagrindu. Kai valdžia bando kontroliuoti smurtinę pornografiją arba kalbėjimą, kuriame yra tiesioginė smurto grėsmė tam tikriems žmonėms, jai nebūtina vadovautis privalomais standartais, taikomais skirtingų politinių nuomonių reguliavimo atveju. Visi šie dalykai turi svarbią reikšmę internetui.

Tai, ką aš pateikiau ne iki galo apgindamas nuomonę, yra tai, kad Pirmosios pataisos sąvoka, remiama demokratinio svarstymo, yra nepaprastai puiki vietą pradžiai.

Neutralumo formos

Visa tai reiškia, kad valdžia, nors ir labai to norėdama, negali reguliuoti esamą komunikacijų rinką. Siekiant suprasti, ar prieštarauti valdžios veiksmams, svarbu suvokti, kokias ribas ji nustato[15]. Yra trys galimybės.

1. Valdžia gali reguliuoti kalbėjimą tokiu būdu, *kuris yra neutralus kalbos turiniui*. Tai mažiausiai smerktinas žodžio laisvės reguliavimo būdas. Pavyzdžiui, valdžia turi teisę drausti žmonėms naudoti garsiakalbius gatvėse po vidurnakčio, oratoriams įeiti į pievą priešais Baltuosius rūmus. Toks reguliavimas neliečia kalbėjimo turinio. Interneto pavyzdys: kai valdžia draudžia naudotis CNN žiniatinkliu, išskyrus atvejus, kai CNN suteikia leidimą, veikiama būdu, kuris visiškai neliečia kalbėjimo turinio. Tas pats ir su kompiuterių virusų siuntinėjimu. Valdžia draudžia ILOVEYOU (AŠ MYLIU TAVE), IHATEYOU (AŠ NEKENČIU TAVĘS) ir IAMINDIFFERENTTOYOU (AŠ ABEJINGAS TAU) virusus. Įstatymams prieštarauja tik virusų platinimas, o jų turinys nesvarbus.

2. Valdžia gali reguliuoti kalbėjimą tokiu būdu, kuris priklauso nuo kalbos turinio, tačiau nediskriminuoja jokio konkretaus požiūrio. Tarkime, pavyzdžiui, valdžia priešinasi komerciniam kalbėjimui metro, tačiau visas kitas

pasisakymų formas metro pripažįsta. Teorinė Pirmosios pataisos įstatymų kalba – tai toks reguliavimo pavidalas, kuris „grindžiamas turiniu“, bet yra „neutralių pažiūrų“. Aptarkime seną nešališkumo doktriną, kuria remiantis būtina, kad laidų transliuotojai gintų visuomenės interesus ir nedraustų priešingų pažiūrų kalbėtojų. Šiuo atveju kalbėjimo turinys glaudžiai susijęs su tuo, ko reikalauja valdžia; tačiau nebaudžiama už specifines pažiūras. Šis požiūris taikomas reguliuojant atvirai seksualinio turinio informaciją žiniatinkliuose, kuri privalo būti neprieinama vaikams. Tas pats pasakytina apie iš Nuremburgo teismo žiniatinklio žalos atlyginimo priteisimą; kalbos turinys neabejotinai reikšmingas, tačiau tam tikras požiūris nebuvo nubaustas. Tokio žalos atlyginimo galima būtų reikalauti iš žiniatinklio, kuris su žmonėmis, pasisakančiais prieš abortus, agituotų elgtis taip pat kaip Nuremburgo teismas elgėsi su gydytojais. Tokiais atvejais ribos nėra nustatomos remiantis požiūriais.
3. Valdžia gali reguliuoti požiūrius, kurių baiminasi ar kurie jai nepatinka. Toks reguliavimo pavidalas dažnai vadinamas „požiūrių diskriminacija“. Valdžia, pavyzdžiui, gali teigti, kad niekas negali kritikuoti sprendimo kariauti arba kad niekas negali tvirtinti, jog viena rasė blogesnė už kitą, arba kad niekas viešai negali raginti valdžią nuversti smurtu.

Tai skatina teigti, jog šiuos tris reguliavimo būdus reiktų traktuoti skirtingai, tiek reguliuojant naujųjų ryšių žiniasklaidą, tiek kitas sritis. Labiausiai smerktina yra požiūrių dis-

kriminacija. Mažiausiai smerktinas yra neutralių pažiūrų reguliavimas. Kai valdžia reguliuoja kalbėjimą dėl požiūrių turinio, jos elgesys yra beveik neabejotinai antikonstitucinis. Valdžiai neturėtų būti leidžiama cenzūruoti argumentus ir požiūrius paprasčiausiai dėl to, kad ji tam nepritaria. Neutralių pažiūrų reguliavimas yra priešinga kraštutinybė, ir didžioji šio reguliavimo dalis yra teisėta. Jei tik pagrindiniai komunikacijų kanalai yra prieinami ir jei valdžia turi svarų reguliavimo motyvą – pavyzdžiui, apsaugoti žmonių galimybę naktį miegoti – teismai neturėtų kištis, jei valdžia reguliavo neutralių pažiūrų būdu. Žinoma, nereikalingas ir beprasmis reguliavimas turėtų būti panaikintas, netgi jei jis yra neutralių pažiūrų. Kai valdžia teigia, kad visuomenines gatves – arba šiuo atveju, internetą – galima taikyti saviraiškos veiklai tik nuo 20:00 iki 20:30 vakare, reguliavimo neutralumas nėra pasiteisinimas.

Dabar aptarkime tarpinį pavyzdį. Kai valdžia reguliuoja tokiu būdu, kuris pagrįstas turiniu, bet neutralus požiūrių atžvilgiu, iškyla du klausimai. Pirmasis – ar tam tikra nubrėžta riba reiškia paslėptą požiūrių diskriminaciją. Jei taip, įstatymai turėtų tai panaikinti. Jei valdžia sako, kad apie abortus negalima diskutuoti per televiziją, teorine prasme tai yra temos, bet ne tam tikro požiūrio diskriminavimas; tačiau atsiranda gana rimtas pagrindas abejoti valdžios motyvacija. Antrasis ir dar svarbesnis klausimas – ar valdžia sugeba remtis tvirtu, neutralių pažiūrų pagrindu taikydama šią reguliavimo formą. Draudimas transliuoti per televiziją diskusiją apie abortus dėl šios priežasties turėtų būti panaikintas. Atrodo, kad draudimas neturi realaus pagrindo, išskyrus draudimą

reikšti tam tikras pažiūras. Tačiau valdžia turi tvirtesnį argumentą, pavyzdžiui, kai ji reikalauja iš laidų transliuotojų skirti tris valandas vaikų mokymo programoms. Šiuo atveju ji bando užtikrinti televizijos tarnavimą vaikams, visiškai teisėtą interesą. Taip pat ir tuomet, kai valdžia reguliuoja internetą bandydama užtikrinti, kad žmonės visapusiškai sužinotų apie visuomenės problemas, yra tinkamas motyvas būti palankiems tam, ką valdžia stengiasi daryti.

Žinoma, kai kurie atvejai gali nubrėžti ribą tarp turinio diskriminacijos ir pažiūrų diskriminacijos. Kai valdžia reguliuoja atvirus pokalbius apie seksą, kurie nusižengia visuomenės normoms, ar ji reguliuoja remdamasi pažiūromis ar tik turiniu? Tai nelengvas klausimas, ir daugybė žmonių nuolat ginčijasi, koks atsakymas teisingas. Tačiau supratimo apie tris aptartas kategorijas turėtų pakakti, kad suvoktume, kiek daug išbandymų patiria žodžio laisvė, ir tai turėtų padėti pereiti prie likusių problemų.

Subsidijos ir baudos

Valdžia, aišku, gali imtis įvairiausių priemonių siekdama pagerinti žodžio laisvės sistemą. Labai svarbu atskirti „subsidijas" iš vienos pusės ir „baudas" iš kitos pusės. Valdžiai turbūt kelia nerimą „baudų" kalbėjimui įvedimas. Ji turės daugiau laisvės, jei skirstys „subsidijas". Bet takoskyra tarp šių dviejų dalykų ne visada akivaizdi.

Geriausiai pastebimos „baudos" yra baudžiamosios ir civilinės bausmės. Kai valdžia mano, jog šmeižti žmones

internete yra nusikaltimas, ir nustato baudas laidų transliuotojams, kurie nesuteikia nemokamo laiko kandidatams, tuomet nubaudžiamas kalbėjimas. Tokių baudų nagrinėjimas kol kas turėtų priklausyti nuo aptartų sąlygų: ar tai liečia pasisakymus politine tema, kokias ribas brėžia valdžia ir kt.

Šiek tiek sudėtingesni, tačiau priklausantys tai pačiai kategorijai, yra atvejai, kuomet valdžia panaikina išmokas žmonėms, kurios jiems priklausytų, o panaikinimo priežastis yra valdžios nuomonė apie tinkamą kalbėjimo turinį. Tarkime, pavyzdžiui, valdžia suteikia kasmetines pinigines subsidijas visiems tam tikriems kalbėtojams, sakykime, tiems, kurie sutinka teikti mokymo programas vaikams. Tačiau, tarkime, ji panaikina subsidijas tinklams, transliuojantiems kalbas, kurioms valdžia nepritaria, pavyzdžiui, panaikina išmokas tiems transliuotojams, kurių naujienų programos kritikuoja prezidentą. Tokias „baudas" reiktų nagrinėti taip pat kaip ir baudžiamąsias bei civilines baudas. Kai panaikinamos išmokos ir taikomos baudos, valdžia iš žmonių atima gėrybes, kurias kitu atveju jie gautų, o mes galime įgyti pagrindą nepasitikėti jos motyvais.

Tačiau visiškai kitas klausimas iškyla, kai valdžia suteikia subsidijas išrinktiems kalbėtojams, kaip tai dažnai daroma, pavyzdžiui, finansuojant tam tikrus muziejus arba menininkus iš Nacionalinio labdaros fondo ar visuomeninių transliuotojų sistemos. Įsivaizduokime, kad valdžia nori atlyginti už transliuojamas mokymo programas vaikams ir sumoka stočiai už šeštadienio rytinę programos transliaciją arba kad valdžia nori atkreipti žmonių dėmesį į privačiai išlaikomus tam tikrus žiniatinklius, taigi sumoka populiariems žinia-

tinkliams arba žiniatinkliams, kuriuose yra tam tikra tema ar nuomonė, už nuorodos į minėtą žiniatinklį pateikimą. Tai, kas čia svarbiausia, galima suformuluoti labai paprastai: *pagal dabartinius Jungtinių Valstijų įstatymus (paprastai ir kitur) valdžiai leidžiama subsidijuoti kalbėjimą taip, kaip ji nori*. Valdžia dažnai *yra* oratorius ir dėl to jai leidžiama sakyti tai, kas patinka. Ir jei valdžia siekia naudoti mokesčių mokėtojų fondus tam, kad nukreiptų dėmesį į tam tikrus tinklus ar temas, nėra pagrindo konstituciniams skundams. Vienintelė šio principo išimtis – neaiškaus turinio įstatymų, kurie dabar galioja, išimtis – ta, kad jeigu valdžia skiria fondus privatiems oratoriams tokiu būdu, kuris diskriminuoja pažiūrų pagrindu, tai gali būti Konstitucijos Pirmosios pataisos problema[16]. Pavyzdžiui, grindžiant konstituciniu pagrindu, galima abejoti valdžios sprendimu finansuoti Respublikonų partijos žiniatinklį ir nefinansuoti Demokratų partijos žiniatinklio.

Žinoma, tokia diskriminacija apima daug daugiau, nei aš čia paminėjau. Taigi svarbu tai, kad valdžia turi daug daugiau judėjimo laisvės, nes ji nėra skirianti bausmes už kalbėjimą, bet, priešingai, subsidijuojanti kalbėjimą.

Nuosaiki, atsargi Pirmoji pataisa

Šiame skyriuje pateikta daug žodžio laisvės problemų, kai kurios labai trumpai, ir svarbu nemesti kelio dėl takelio. Pateikiau pagrindinius teiginius: žodžio laisvės principas yra pats svarbiausias demokratijos idealas; to nereiktų tapatinti

su vartotojo nepriklausomybe; tai nėra absoliutas; jis nedraudžia pagrįstai remti respublikos savivaldos tikslus naujųjų technologijų aplinkoje. Pagrindinis žodžio laisvės principo reikalavimas yra tas, kad politikos atžvilgiu valdžia privalo būti neutrali požiūriams. Kai valdžia reguliuoja komunikacijų rinką remdama demokratijos tikslus ir kai ji nediskriminuoja rodydama palankumą ar nepritarimą vieniems ar kitiems požiūriams, reiškia, ji dirba darniai ir laikosi žodžio laisvės principo.

8

Politikos ir pasiūlymai

Egzistuoja didžiulis skirtumas tarp vartotojų ir piliečių, ir gerai veikiančią demokratinę santvarką kompromituos fragmentuota komunikacijų sistema. Pabrėždamas šiuos klausimus, aš neketinu siūlyti detalių valdymo reformų ir ateities projekto; tai nėra politikos žinynas. Tačiau galvojant apie reformas, svarbu suvokti problemas, kurias siekiame išspręsti, ir galimus jų sprendimo būdus.

Jeigu mūsų ligšiolinė diskusija teisinga, iškyla trys demokratijos požiūrių reikšmingi probleminiai aspektai:

1. Atvirumo medžiagos, temų ir požiūrių, kurių žmonės nebūtų rinkęsi iš anksto, poveikiui poreikis arba bent pakankamas atvirumas, kad kiltų supratimas ir smalsumas.
2. Didžiulė bendrosios patirties vertė.
3. Atvirumo politikos ir principų esminių klausimų poveikiui poreikis kartu su visu galimų pozicijų šiais klausimais spektru.

Žinoma, būtų idealu, jei piliečiai reikalautų, o privatūs tiekėjai sukurtų daugybę iniciatyvų, mažinančių esamus rūpesčius. Galbūt jie taip ir padarys; daug žadantys eksperimentai prasidėjo. Iš tikrųjų vienas iš pagrindinių mano teiginių pabrėžė visiškai privačių sprendimų poreikį ir, siekiant tai geriau suprasti, pateiktos mintys apie pilietybę. Naujos technologijos sukuria ypatingas ir nuolat didėjančias skirtingų pažiūrų poveikio galimybes, o taip pat ir valdymo bei bendrosios patirties ir esminių diskusijų poveikio galimybes. Tikrai įmanoma, kad privatūs pasirinkimai privers dar daugiau, o ne mažiau skatinti naujų temų bei pažiūrų ir taip pat dar daugiau, o ne mažiau bendrosios patirties poveikį. Bet jei to nepasiseks padaryti, verta svarstyti visuomenės iniciatyvas, skirtas įveikti neveiklumą.

Bet kuriai idėjai apie tai, kaip valdyti situaciją, būtina suvokti, kaip žmonės linkę reaguoti į temas bei požiūrius, kurių jie nesirinko. Pavyzdžiui, jei žmonės niekada nesiklausys nuomonių, kurioms nepritaria, nėra prasmės jiems skelbti šias nuomones. Jei žmonės negali išsiugdyti noro domėtis temomis, kurių nepasirinktų, tuomet šių temų poveikis vargu ar bus vertingas. Jei žmonės niekada nesiklausys nepasirinktų nuomonių ir temų, mes galime, remdamiesi didėjančia kompanijų geba formuoti ir numatyti skonius, tikėtis, kad žmonės matys ir girdės tai, ką jie jau mėgsta. Prisiminkime bendradarbiaujantį filtravimą ir *Amazon.com* žiniatinklio stebinantį sugebėjimą numatyti tai, kas jums patiks – tiesiog derinant informaciją apie tai, ką jūs jau pasirinkote, su informacija apie tai, ką žmonės, pasirinkę tai, ką jūs, pasirinko dar.

Gerokai realesnis atrodo pasakymas, kad daugelis žmonių – būtų nerimta įvardyti tikslų skaičių, bet jų tikriausiai milijonai – yra paruošti klausytis požiūrių, kurių jie nepasirinko. Taip pat daugelis žmonių yra pasirengę išsiugdyti domėjimąsi temomis, kurių nepasirinktų, ir apie tai faktiškai nieko nežino. Tam, kad geriau veiktų patariamoji demokratija, geriau, kad joje būtų kuo daugiau tokių žmonių. Ji negali veikti be jų. Ir jei daugelis žmonių sugeba gauti naudos iš didesnio poveikio, verta galvoti apie komunikacijų rinkos tobulinimo būdus jų bei savo naudai.

Aš trumpai aptarsiu šešias reformų galimybes:

1) svarstymo sritys;

2) tinkamo komunikacijų gamintojų elgesio atskleidimas;

3) savanoriška savivalda;

4) ekonominės subsidijos, tarp jų ir visuomenės parama laidoms bei žiniatinkliams;

5) privalomos interneto nuorodos populiariuose žiniatinkliuose, nušviečiančios savarankiškus klausimus;

6) privalomos nuorodos labai šališkuose žiniatinkliuose, skirtos užtikrinti, kad lankytojai sužinotų apie priešingų pažiūrų žiniatinklius.

Žinoma, skirtingi pasiūlymai turėtų būti veiksmingesni arba turėtų skirtingai veikti tam tikras ryšių raiškos formas, palyginti su kitomis, ir dėl to aš atkreipsiu dėmesį į kai kuriuos skirtumus. Visuomenės reikalų programavimo atskleidimas yra labiau taikytinas televizijos bei radijo transliuotojams negu žiniatinkliams. Beveik visus

pasiūlymus gali įgyvendinti privati veikla (labiausiai pageidautinas siūlymas), visuomenės reguliavimas (mažiausiai pageidaujamas siūlymas, nors kartais reikalingas) arba kūrybingas abiejų derinys.

Svarstymo sritys

Būtų nepaprastai vertinga, jei internete atsirastų keletas plačiai skelbiamų svarstymų sričių, sudarančių galimybę diskutuoti skirtingų pažiūrių žmonėms. 3-iame skyriuje mes susidūrėme su Jameso Fishkino patariamosios nuomonės apklausa, bandančia išsiaiškinti visuomenės nuomonę ne skambinant žmonėms telefonu į namus ir klausiant neapgalvotos nuomonės, bet per išplėstines diskusijas grupėse, kurias sudaro įvairūs žmonės. Kartu su kitais Fishkinas dabar užsiima svarstymo galimybių internete kūrimu – erdvėje, kurioje skirtingų pažiūrų žmonės gali susitikti ir keistis nuomonėmis bei turėti galimybę nors šiek tiek suprasti nuomonę tų, kurie jiems nepritaria. Viliamasi, kad piliečių įsitraukimas, savitarpio supratimas ir geresnis įžvalgumas atsiras kaip šio proceso pasekmė.

Įsivaizduokime, pavyzdžiui, naują žiniatinklį: *deliberativedemocracy.com* arba, jei norite, *deliberativedemocracy.org*. (Toks žiniatinklio pavadinimas neegzistuoja, aš patikrinau.) Žiniatinklį gali lengvai sukurti viešasis sektorius. Patekę į jį, galite rasti bendrą tikslų ir turinio paaiškinimą. Kiekvienas turėtų suprasti, kad tai vieta, į kurią kviečiami klausytis ir kalbėti labai skirtingų pažiūrių žmonės. Ir kai jau esate čia,

galite skaityti ir (jei norite) dalyvauti pasirinktos temos diskusijoje tik spragtelėję simbolį, pavyzdžiui, civilinė teisė, aplinka, bedarbystė, užsienio reikalai, kapitalo rinka, vaikai, ginklų kontrolė, profesinė sąjunga ir kt. Daugybė šių temų gali turėti potemes, pavyzdžiui, simbolis „aplinka", kur galimos diskusijos apie globalinį atšilimą, genetiškai modifikuotą maistą, vandens taršą, kenksmingas atliekas. Kiekviena tema ir potemė gali pateikti trumpą paaiškinimą apie faktų paneigimą bei pritarimą jiems ir besivaržančius požiūrius, taip pat diskusijos įžangą bei pagrindą. Privati vartotojų kūryba turėtų neabejotinai nuvesti į gausybę nenumatytų krypčių. Tokių žiniatinklių privatūs valdytojai turės savas normas apie tai, kaip žmonės turėtų bendrauti vieni su kitais internete; pavyzdžiui, *deliberativedemocracy.com* gali remti mandagumo normas.

Daugybė tokių eksperimentų atsiranda dabar, kartais nedrąsiai, kartais spontaniškai išsirutulioja iš esančio elektroninio pašto ar pašto sąrašų pagrindu. Dėl suprantamų priežasčių gali susidaryti labai palanki padėtis, ypač kai kuriems žiniatinkliams. Jei taip atsitiktų, pavyzdžiui, *deliberativedemocracy.com* būtų pagarsėjęs tarp piliečių, pateikdamas forumą, kuriame gali dalyvauti tūkstančiai ar net milijonai, bet jei dalis tik atsitiktinai paskaitinėtų medžiagą. Tačiau vargu ar jaudintumėmės, jei daugybė patariamųjų žiniatinklių atsirastų ir varžytųsi vieni su kitais. Galbūt valdžia galėtų iš anksto parengti lėšų skyrimo mechanizmą, kad galėtų subsidijuoti tokių žiniatinklių plėtrą neatlikdama valdymo vaidmens (žr. toliau). Tačiau šiuo atveju svarbiausia yra bendras svarstymo svarbos gerai veikiančiai demokratijai suvo-

kimas ir svarstymai tarp tarpusavyje nesutariančių žmonių. Jei įsisąmoninimas plečiasi, žiniatinkliai, kuriuos aš aptariau, „subręs“ visiškai savarankiškai.

Atskleidimas: saulės šviesa kaip dezinfekcijos priemonė

Pastaraisiais dešimtmečiais pastebimas ypač plintantis paprastos reguliuojamosios priemonės taikymas: iš žmonių reikalaujama atskleisti tai, ką jie veikia. Tai buvo nepaprastai veiksminga strategija aplinkos srityje. Turbūt ryškiausias pavyzdys yra Kritinių situacijų planavimo ir visuomenės teisės būti informuotai įstatymas (*Emergency Planning and Community Right-to Know Act* (EPCRA) – *vert. pastaba*). Pagal šį įstatymą firmos ir asmenys privalo pranešti šalies bei vietinei valdžiai apie sukauptų ar išmestų į aplinką potencialiai kenksmingų chemikalų kiekį. Tai buvo stebėtinai sėkminga akcija: paprasčiausias atskleidimas, arba jo grėsmė, baigėsi savanorišku, pigiu išmetamų į aplinką kenksmingų atliekų mažinimu. Nenuostabu, kad tai tapo populiariu kovos su tarša būdu. Kai iš teršėjų reikalaujama atskleisti savo veiklą, politinis spaudimas ar rinkos spaudimas skatins mažinti taršą be jokių realių valdžios įgaliojimų.

Neseniai didžiulis dėmesys taip pat pradėtas skirti būtinoms skelbimo sąlygoms komunikacijų industrijoje. Tarkime, pavyzdžiui, kad tam tikros programos gali būti žalingos vaikams ir kad tam tikros programos gali būti naudingos visuomenei. Ar valdžia turi būdų užkirsti kelią blogiui ir

skatinti gėrį tiesiog nereguliuodama kalbėjimo? Būtinos paskelbimo sąlygos sudaro mažiausio kišimosi galimybę. Taigi privalomas „v – lustas“ („v – *chip*“ – technologija, leidžianti blokuoti tam tikrą televizijos turinį remiantis jo reitingavimo principu – *red. past.*), skirtas tam, kad tėvai galėtų blokuoti programas, kurių jie nenori įsileisti į savo namus; numatoma, kad „v – lustas“ veiks darniai kartu su vertinimo sistema, teikiančia informaciją apie laidų tinkamumą įvairaus amžiaus vaikams. Panašiai 1996 metų Telekomunikacijų įstatymo nuostata įtraukė tris svarbius reikalavimus. Televizijos kūrėjai privalo turėti technologiją, gebančią suprasti laidų vertinimo mechanizmą; Federalinė komunikacijų komisija (*FCC*) privalo sukurti vertinimo metodologiją, jeigu pramonė nesukuria priimtino vertinimo projekto per metus; laidų transliuotojai privalo turėti savą ženklų vertinimą, jei aktuali laida yra vertinama. Vertinimo sistema jau veikia keletą metų ir, regis, pačiu blogiausiu atveju turi bent dalelę sėkmės, nes padeda tėvams daug paprasčiau bei lengviau kontroliuoti, ką žiūri jų vaikai.

Svarbiausias atskleidimo strategijos privalumas yra jos santykinis lankstumas. Jeigu televizijos žiūrovai iš anksto žino televizijos laidų turinį, jie, pasinaudodami rinkos spaudimu, gali atsisakyti žiūrėti; žinoma, laidų transliuotojai privalės reaguoti į tokį masinį atsisakymą. Žmonės taip pat gali pasinaudoti didesniu politiniu spaudimu ir reikšti nepasitenkinimą stotimis ar išrinktais atstovais, tai irgi gali priversti keistis. Demokratiniu požiūriu reguliavimas taikant atskleidimą taip pat turi svarbių privalumų. Gerai veikiančios demokratijos sistemai reikalingas tam tikras informa-

cijos kiekis, kad žmonės galėtų stebėti bei svarstyti. Puikus būdas leisti piliečiams prižiūrėti privačius bei visuomeninius veiksmus, taip pat įvertinti mažesnio, didesnio ar kitokio reguliavimo poreikį yra jų informavimas ir apie privačią, ir apie visuomeninę veiklą. Faktiškai visuomenė, užsiimdama bendra kontrole, gali paspartinti pageidaujamus rezultatus.

Atskleidimą galima taikyti įvairiais būdais, atitinkančiais įvairių ryšių priemonių aplinkybes. Įvairios būtinos atskleidimo sąlygos gali būti įvestos, pavyzdžiui, televizijos ir radijo transliuotojams, kabelinei televizijai bei žiniatinklių tiekėjams. Kyla mintis, susijusi su teisėju Louisu Brandeisu, kad „saulės šviesa – geriausia dezinfekcijos priemonė".

Daug lengviau būtinas atskleidimo sąlygas įvesti radijo ir televizijos transliuotojams, kurių sąlyginai mažai ir kurių veikla paremta vieša licencija, negu žiniatinkliams. Idėja turėtų užtikrinti, kad iš kiekvieno, kuris užsiima veikla, galinčia sukelti žalą ar padaryti mažiau negu įmanoma, turi būti reikalaujama, jog šis faktas būtų skelbiamas visuomenei[1]. Atskleidimas gali pakeisti elgseną arba jos nepakeisti. Jei elgsenos nepakeičia, galima pagrįstai manyti, kad visuomenei tai neberūpi. Jei elgsena pasikeičia, visuomenei tikriausiai tai labai rūpi.

Iliustruodami aptarkime paprastą pasiūlymą: *laidų transliuotojai kartą per ketvirtį privalėtų pateikti pakankamai detalią ataskaitą apie laidas, skirtas visuomenės reikmėms ir jos interesams.* Į ją galima įtraukti nemokamo kandidatų laiko eteryje apskaitą, norinčiųjų kalbėti apie visuomenės problemas galimybes, atsakymo teises, mokomąsias laidas, labdaringą

veiklą, laidas, skirtas tradiciškai nepakankamai remiamoms bendruomenėms, titrus, skirtus sutrikusios klausos žmonėms, vietines laidas, viešojo intereso skelbimus. Stebina, kad radijo ir televizijos transliuotojai šią informaciją dar turi paskelbti visuomenei, nepaisant to, kad pirminę informaciją jau sukaupė Nacionalinė transliuotojų asociacija. Viltis, remiantis patirtimi iš aplinkosaugos teisės, yra tai, kad pačios atskleidimo sąlygos skatins geresnę veiklą, sukūrus konkurenciją dirbti daugiau bei geriau ir pritraukus daugeriopą socialinį spaudimą.

Keletą kartų aš paminėjau seną nešališkumo doktriną, pagal kurią reikalaujama, kad laidų transliuotojai gintų visuomenės problemas ir atsižvelgtų į atsakomųjų veiksmų teises tuo atveju, kai nesutinkama su nuomonėmis. Mes pamatėme, jog ši doktrina dažniausiai buvo panaikinta dėl to, kad pirmiausia „atbaidė" visuomenės problemų nušvietimą žiniasklaidoje. Mes taip pat matėme, jog panaikinus šią doktriną, padidėjo fragmentacija ir poliarizacija, taigi atsirado rimtų problemų. Tačiau net ir tiems, kuriems patinka sena nešališkumo doktrina, būtinos atskleidimo sąlygos gali būti daug mažiau nepageidaujamas tų pačių svarbiausių tikslų įgyvendinimo būdas. Visiškai įmanoma, kad tokios sąlygos paskatins plačiau nušviesti visuomenės problemas žiniasklaidoje ir daugiau dėmesio skirti skirtingoms pažiūroms. Netgi galimas dalykas, jog šios sąlygos padės atkreipti dėmesį į tris problemas, paminėtas šio skyriaus pradžioje.

Taip pat galimas dalykas, kad bet kokios būtinos atskleidimo sąlygos iš viso nesukels jokių poslinkių. Tačiau atkreipkime dėmesį į tai, jog žmonės netikėjo, kad pats Nuodingų-

jų atliekų aprašas galėtų skatinti nuodingųjų atliekų mažėjimą, nors neabejotinai taip ir buvo. Kad atsirastų savanoriškas tobulinimas, būtinas atskleidimo sąlygas turėtų lydėti tam tikras ekonominis arba politinis spaudimas, galbūt išorinė kontrolė arba bent jau gamintojų sąžinė. Kai esama išorinė kontrolė gali įvesti reputacijos ir finansų kaštus tam, kas pasirodo nepalankiai, atskleidimas turbūt atneš tam tikrą naudą.

Išorinė kontrolė gali įtraukti visuomenės interesų grupes, siekiančias priversti susigėsti blogai atliekančius savo pareigas transliuotojus; ji gali įtraukti varžovus, siekiančius „garbingos kovos" geriau atliekant savo darbą; ji gali įtraukti laikraščių korespondentus ir žiniatinklius. Aptarkime radijo ir televizijos transliavimą. Kai visuomenės interesų organizatoriai ir televizijos žiūrovai, kurie teikia pirmenybę tam tikroms laidoms, sugeba susitelkti kartu su žiniasklaidos atstovais, galima tikėtis esminio patobulinimo. Netgi įmanoma, jog būtinos atskleidimo sąlygos padės sukurti savikontrolę. To verta siekti santykinio būtinų paskelbimo sąlygų pageidavimo bei lankstaus privataus atsako požiūriu. Blogiausiu atveju bus prarasta nedaug. Geriausiu – kažką laimėsime, tikriausiai geresnes laidas bei programavimą arba daugiau informacijos apie tikrąjį industrijos darbą. Atsižvelgiant į daugumos žiūrovų troškimus, galimas paskelbimo rezultatas – pagerės ir mokomųjų, ir piliečiams skirtų laidų kiekybė bei kokybė dėl remiamų gerai veikiančios patariamosios demokratijos tikslų.

Aš pabrėžiau televizijos ir radijo transliuotojų būtinų atskleidimo sąlygų pritaikymą. Tačiau šios sąlygos viena ar kita

forma gali būti pritaikytos kitiems informacijos tiekėjams, kaip antai, kabelinei televizijai ir žiniatinkliams. Dabartiniai vertinimo reikalavimai, taip pat ir tinkamumas vaikams, taikomi ir kabelinei televizijai, ir laidų transliuotojams. Žiniatinkliai jau informuoja žmones apie vaikams netinkamą turinį. Turėtų būti lengva remtis šiomis idėjomis, nes žmonės žinos, jog pateko į žiniatinklį, kuriame atvirai kalbama apie seksualinius dalykus ir, jei tik nori, jie gali „blokuoti" šiuos žiniatinklius. Kitos būtinos atskleidimo sąlygos neabejotinai gali padėti ir vartotojams, ir piliečiams.

Savanoriška savireguliacija

Agresyvesnis požiūris, apimantis daugiau negu atskleidimas, būtų skatinti informacijos teikėjų savanorišką savireguliaciją. Viena iš labiausiai vertų dėmesio pastarųjų dešimtmečių komunikacijų pasaulio tendencijų buvo judėjimas link savireguliacijos, skirtos socialinių tikslų apsaugai[2]. Pavyzdžiui, žiniatinkliai gali būti raginami vieni kitų, bet ne valdžios, sutikti teikti privačias garantijas „besilankantiesiems". Radijo stotys gali pritarti, galbūt remdamosi elgesio normomis, bandymui pateikti įvairius požiūrius apie visuomenės problemas, kad laiduotų klausytojų netikėtą susidūrimą su kažkuo kitu, o ne garsiu variantu to, ką jie jau mano.

Viena iš savanorišką savireguliaciją pagrindžiančių idėjų yra tai, jog gamintojų konkurencija gali būti žalinga visuomenei kaip visumai. Nesibaigiantys mėginimai atkreipti visuomenės dėmesį gali sukelti ilgalaikius nuostolius. Kiek-

vienas žino apie kylančią „etikečių klijavimo“ tendenciją pagrindiniams laikraščiams, skleidžiantiems paskalas ir besivaikantiems sensacijų. Ši tendencija kilo anksčiau už internetą, tačiau jo egzistavimas paspartino tendencijos vystymąsi. Dažnai paaiškėja, kad naujienos visiškai neapima naujienų; kartais paaiškėja, kad jos tęsia ankstesnę pramanytą dramą ir išsamiai aptaria „tikro gyvenimo įvykius“, pavaizduotus prasimanyme. Daugelis žurnalistų nerimauja dėl šios problemos. Atsižvelgdami į rinkos veiksnius, Robertas Frankas ir Philipas Cookas įspėja,

> jog vis skurdesni politiniai debatai yra dar viena dabartinės kultūros trajektorijos kaina. Sudėtingos šiuolaikinės visuomenės sukuria sudėtingas ekonomines bei socialines problemas ir net geriausiu atveju sunku pasirinkti tinkamiausią kelią. Ir dar, dėl to, kad nuodugnus nagrinėjimas ir komentarai turi įtakos labai trumpai kalbai, kurioje konkuruojantys žurnalistai bei politikai negailestingai niokoja vieni kitus, mes tampame blogai informuotais bei blogo būdo rinkėjais[3].

Laidų kūrėjų susitarimas gali trukdyti (ar pristabdyti) šiai konkurencijai ir atlikti tam tikras naudingas teisės funkcijas – tačiau be įstatymų kišimosi į kalbėjimo reguliavimo sritį.

Atsižvelgdami į televiziją, aptarkime demokratinių tikslų skatinimo galimybę taikant savanorišką savireguliaciją, t. y. elgesio normas, kurias sukūrė ir remia NAB arba galbūt daugelis tų, kurie kuria televizijos programas Amerikos visuomenei. Iš tikrųjų daugelį dešimtmečių NAB administravo

šias normas iš dalies tenkindama savo ekonominius interesus (didindama reklamos kainas), iš dalies apsigindama nuo reguliacijos (įrodydama, jog industrija užsiima naudinga savireguliacija, kai valdžios pastangos tampa nereikalingos) ir iš dalies vykdydama pačių transliuotojų moralinius įsipareigojimus. Svarbu tai, kad savanoriška savireguliacija atlieka svarbų vaidmenį daugelyje žiniasklaidos politikos sričių, tarp jų, pavyzdžiui, cigarečių reklamoje, reklamoje vaikams, apžvalgose šeimoms, svaigiųjų gėrimų reklamoje ir žinių laidose. 1980 metais besitęsiantis kongreso susirūpinimas dėl per televiziją transliuojamo smurto paskatino sukurti naują antimonopolistinį įstatymą tinklams, transliuotojams, kabelinės televizijos operatoriams ir programuotojams, pirkėjų asociacijoms, kuriame būtų numatytos lengvatos ir kuris sumažintų smurto rodymą per televiziją. Kaip matėme, televizijos vertinimo sistema dabar galioja ir ją reiktų traktuoti kaip sėkmingą savanoriškos savireguliacijos pavyzdį, kuris leidžia tėvams bendrai suvokti teisingą programavimą.

Naujos normos gali sukelti daugybę problemų, kurias reiktų aptarti. Pavyzdžiui, pasirašiusieji gali sutikti atskleisti esminius klausimus rimtai, vengdami sensacijų besivaikančio politikos traktavimo, plačiai nušviesti visuomenės problemas žiniasklaidoje ir leisti, kad būtų išgirstos įvairios nuomonės. Iš tikrųjų tokios idėjos vaidino svarbų vaidmenį televizijos industrijoje ilgą laiką, iki transliuotojų normų anuliavimo 1979 metais. Didėjančių galimybių ir mažėjančios televizijos transliuotojų centralizacijos požiūriu, neabejotinai atsiranda ribos tam, ką galima nuveikti šiuo būdu. Tačiau daugeliu pras-

mių tokia savanoriška savireguliacija gali atnešti daug gero ir tokios normos gali suteikti tam tikrą visuomenės kokybės patikrinimą. Mes galime lengvai įsivaizduoti, pavyzdžiui, kad transliuotojai ir kabelinė televizija pritars dėl laidų vaikams, informacijos apie kritines būkles paskelbimo ir galbūt rinkimų nušvietimo žiniasklaidoje. Taip pat galima įsivaizduoti, kad žiniatinkliai pritars vaikų apsaugai, privatumo garantijai, galimybei pasireikšti įvairioms pažiūroms. Kai rinkos veikla sukelia rimtų problemų, mes turime neabejotiną pagrindą remti kūrybinį mąstymą šioje srityje.

Subsidijos

Trečioji galimybė, taip pat turinti savo istoriją, apima valdžios subsidijas. Televizijos ir radijo požiūriu, dauguma šalių, tarp jų ir Jungtinės Valstijos, pasitiki privataus ir visuomeninio finansavimo deriniu. Jungtinėse Valstijose Visuomeninių transliuotojų sistema (*Public Broadcasting System* (*PBS*) – *vert. pastaba*) skirta rodyti programas, kurias, tikima, nepakankamai rems privačios sritys, taip pat ir mokomąsias laidas vaikams. Įdomu ir priešinga bendrai nuomonei, jog didžioji paramos Visuomeninių transliuotojų sistemai dalis gaunama iš privačių šaltinių; valdžios teikiamos subsidijos sudaro 17 procentų viso Visuomeninių transliuotojų sistemos biudžeto. Tai tikras viešojo ir privataus sektoriaus bendradarbiavimas.

Tradicinis loginis savarankiškų visuomeninių transliuotojų egzistavimo pagrindas susilpnėjo, nes plečiasi galimybės

ir televizijoje, ir internete aptarti visuomenės problemas ir rodyti mokomąsias programas vaikams. Tai nereiškia, jog loginis pagrindas likviduotas. Maždaug trečdalis amerikiečių ir toliau pasitiki televizija, ir dauguma iš jų turi naudos bei priklauso nuo visuomeninių transliuotojų sistemos. Tai nereiškia, jog padėtis yra geresnė dabar negu tuomet, kai galimybių buvo mažiau. Keturių stočių sistemoje Visuomeninių transliuotojų sistema buvo tam tikroje nežinioje, kurios dabar neliko, tačiau tai nereiškia, kad dabartinė situacija, kai veikia dešimtys ar net šimtai stočių, yra tikrai geriau ir vaikams, ir suaugusiems. Tačiau kai didžiulė privati rinka daro tuos pačius dalykus, atrodo, aiškėja, kad dabartinis Visuomeninių transliuotojų sistemos loginis pagrindas kasdien po truputį silpsta.

Ką reikėtų daryti, jei iš viso reikėtų daryti? Interneto specialistas Andrew Shapiro, susirūpinęs dėl daugelio čia aprašytų problemų, pateikia intriguojantį pasiūlymą[4]. Jis teigia, kad valdžia turėtų remti specialų žiniatinklį *Public.Net*, kuris aptartų dienos problemas įvairiais požiūriais. Šis žiniatinklis turėtų turėti savo nuorodą, matomą visų mūsų kompiuteriuose. Jūs nebūtumėte įpareigotas įsijungti ir pažiūrėti; iš tikrųjų šis nuolat matomas ženklas galbūt jus erzinantų ir laisvoje visuomenėje galbūt turėtų būti leidžiama jį pašalinti, jeigu jis tikrai jums nepatinka. Tačiau jei pasiūlymas tinkamas, bent dalis žmonių – ne dauguma, tačiau pakankamai – bus suintriguoti kartais sužinoti, kas čia aptariama. Jei domina daugelį žmonių, programa tikriausiai įdomi ir įgis pagreitį bei įsibėgės. Galbūt *Public.Net* turės skyrius, kaip anksčiau aprašytas *deliberativedemocracy.com* – aplinka, civilinė teisė, ginklų kontrolė, užsienio reikalai ir t. t. Privatus ir

visuomeninis kūrybiškumas neabejotinai išjudins *Public.Net* daugybe nenumatytų krypčių.

Žinoma, sistemai, kurioje valdžia vadovauja ir kontroliuoja visuomeninius žiniatinklius, iškyla pavojai. Turbūt geriausias būdas būtų užtikrinti ne valdžios vadovavimą ir kontrolę, bet valdžios ir komercinių subsidijų derinį ne pelno, nevyriausybinėms erdvėms. Iš tikrųjų mes galime lengvai įsivaizduoti daugybę tokių erdvių, kuriose būtų skirta vietos viešam svarstymui internete. Kaip matėme, tokios krypties privačių bandymų jau atsiranda; tikimės, kad jų daugės. Visuomeninių transliuotojų sistemos modelis turėtų būti atnaujintas. Ne laikas svarstyti naujas iniciatyvas, kurios leidžia geriau orientuotis naujų komunikacijų aplinkoje.

„Privaloma“: konstituciniai debatai

Keletas įdomiausių kalbėjimo teisės aplinkybių yra siejamos su „prieigos teisėmis“, arba „privalomumo“ taisyklėmis. Iš tikrųjų viešojo forumo doktrina sukuria tam tikrą „privalomumo“ taisyklę gatvėms ir parkams. Šios vietos privalo būti atviros pasisakymams. Jums ir man duota prieigos prie jų teisė. Ar yra kokia nors „privalomumo“ taisyklės vieta internete arba dabartinių technologijų aplinkoje? Ar gali Kongresas teigti, kad žiniatinkliai privalo turėti tam tikras nuorodas?

Norint atsakyti į šiuos klausimus ir pradėti politikos galimybių aptarimą, privalu suprasti juridines prielaidas. 1970 metais Aukščiausiasis teismas manė, jog valdžia turi

įgaliojimą priversti televizijos ir radijo transliuotojus laikytis „privalomumo“ taisyklės senos nešališkumo doktrinos pavidalu, reikalaujant dėmesio visuomenės problemoms ir skirtingų požiūrių išsakymo galimybės[5]. Tuo pačiu metu Teismas atsisakė idėjos, kad privačius laikraščius galima laikyti viešaisiais forumais ir priversti juos laikytis „privalomumo“ taisyklių[6]. Tariamas skirtumas tarp transliuotojų ir laikraščių – silpnas 1970 metais ir dar silpnesnis šiandien – atsiranda todėl, kad pirmųjų yra „nepakankamai“ dažniausiai dėl technologinių priežasčių ir, vadinasi, jie labiau pajungtini valdžios kontrolei.

Dabar, kai „nepakankamumas“ nebėra aktualus, tebesitęsianti nešališkumo doktrinos gaja lieka atviras klausimas. Jei Federalinė komunikacijų komisija stengtųsi grąžinti doktriną, Teismas galėtų ją panaikinti. Tačiau Teismas patvirtino įstatymus, įvedančius „privalomumo“ taisykles kabelinės televizijos tiekėjams[7]. Iki šiol popieriuje egzistuojantys įstatymai reikalauja iš kabelinės televizijos tiekėjų skirti keletą kanalų „vietinės komercinės televizijos stotims“ ir „nekomercinėms mokomosioms televizijos stotims“. Kongresas gynė šiuos reikalavimus, nes jie užtikrina ekonominę transliuotojų, kuriais tebepasitiki daugybė milijonų amerikiečių (apie 30 proc., 2000 m.), gają. Nusprendęs, jog „privalomumo“ reikalavimai konstituciniai, teismas teigė, kad „garantija, jog visuomenė turės prieigą prie gausybės informacijos šaltinių, yra aukščiausio lygio valdžios tikslas, nes remia pagrindines Pirmosios pataisos vertybes“. Taip pat Teismas pabrėžė „galimybę piktnaudžiauti (...) privačia galia dėl svarbiausio komunikaci-

jų būdo“ ir pabrėžė, kad Kongresas „nedraudžia valdžiai imtis veiksmų, užtikrinančių, jog privatūs interesai dėl fizinės kritinio komunikacijų kelio kontrolės nevaržytų informacijos bei idėjų laisvos tėkmės“[8].

Taip teigdamas Teismas prisiminė teisėjo Brandeiso neabejotinai respublikonišką Pirmosios pataisos sampratą. Iš tikrųjų atskiroji teisėjo Breyerio nuomonė susijusi su teisėjo Brandeiso nuomone: statuto „politika savo ruožtu siekia palengvinti visuomenės aptarimą ir kompetentingą svarstymą, kurį, kaip prieš daugelį metų pastebėjo teisėjas Brandeisas, demokratinė valdžia suponuoja ir Pirmoji pataisa siekia įgyvendinti“[9]. Taigi atsiranda nedviprasmiškas pritarimas idėjai, jog valdžia turi galią reguliuoti ryšių technologijas tam, kad remtų tikslus, susijusius su patariamąja demokratija.

Kuo toliau, tuo geriau. Tačiau tiems, kurie galvoja apie Teismo sprendimų internetui ir kitoms technologijoms potekstę, tokiu atveju iškyla didelė dviprasmybė. Kiek lėmė Teismo samprotavimus tai, kad kabelinės televizijos tiekėjai kontroliuoja prieigas prie kabelinės televizijos stočių? Tarkime, kad oratorius siekia prieigos prie tam tikro žiniatinklio teisės ir skundžiasi, kad jį pašalino privati galia (tai daryti įgalina įstatymas). Ar gali „privati galia“ būti problema, jei, kaip kad internete, yra daugybė kitų prieinamų žiniatinklių, ir oratoriai, siekiantys prieiti prie tam tikro vieno žiniatinklio, gali kurti savus žiniatinklius? Teismas neatsako. Konstitucinė kitų rūšių „privalomumo“ taisyklių ir kitų prieigos teisių būklė neaiški.

Nuorodos, hipernuorodos ir deficitinė dėmesio prekė

Ateityje pagrindinis klausimas bus apie nuorodų ir hipernuorodų naudojimą, didinantį ar mažinantį fragmentacijos riziką. Siekdami suprasti šį klausimą, grįžkime prie fakto, kad svarbiausia iš visų prekių dabartinėje situacijoje yra žmonių dėmesys, nes kompanijos dėl jo nuolat varžosi. Siekiančiųjų pelno ir turto veikla internete skirta atkreipti kuo daugiau dėmesio, netgi ir momentinio. Jei kompanijos arba kandidatai atkreipia dešimčių tūkstančių žmonių dėmesį nors dvi sekundes, jie pasiekia labai daug.

Beveik visi pastebėjo, kad daugybė žiniatinklių neima mokesčio iš vartotojų – jiems to nereikia. Kai jūs norite patekti į *WashigtonPost.com* ar *NewYorkTimes.com*, ar *NewRepublic.com*, galite tai padaryti nemokamai, ir, vadinasi, galite sužinoti daugybės žurnalų bei laikraščių turinį neišleisdami nė vieno cento. Šis reiškinys neapsiriboja laikraščiais ir žurnalais. Kai norite sužinoti apie vėžį, pavyzdžiui, galite naudotis *oncology.com* visiškai nemokamai. Kodėl? Todėl, kad reklamuotojai nori apmokėti sąskaitą. Reklamuotojai perka prieigą, ir dažniausiai trumpą prieigą prie žmonių akių – trumpą dėmesio laiką.

Taip pat galima pamatyti, kad tie, kurie naudojasi žiniatinkliais, yra prekės, bent jau tiek, kiek yra vartotojai; žiniatinkliai juos parduoda reklamuotojams už mokestį, kartais už didelį mokestį. Nukreipimas į taikinį ir pritaikymas užsakovo reikalavimams atlieka didžiulį vaidmenį, nes reklamuotojai turi tiksliai sužinoti, kiek žmonių ir kurie žmonės

aplanko tam tikras reklamas. Žinoma, reklama negali garantuoti pardavimo. Dauguma žmonių, pamačiusių *Bloomingdale* arba *Amazon.com* ženklą, tiesiog jo nepaisys. Tačiau kai kurie paisys; jiem bus smalsu pažiūrėti, ką čia galima sužinoti. Arba jie įsives tai į atmintį tam, kad galėtų panaudoti ateityje.

Jei mes suderinsime žinias apie prieigos teises bei „privalomumo" taisykles su lemiamo dėmesio vaidmens įvertinimu, galėsime panaudoti reklamuotojų patirtį įgyvendinant visuomenės interesų tikslus. Kitaip tariant, privataus ir viešojo sektoriaus žmonės, žinantys dėmesio vertę, gali sugalvoti, kaip patraukti dėmesį nepriverčiant, o nukreipiant interesus link duomenų, galinčių atnešti individualią ir socialinę naudą. Žiniatinklių nuorodos turi aiškią strategiją. Būtų idealu, jei šios nuorodos būtų teikiamos savanoriškai. Taip pat būtų verta apsvarstyti teisinę bazę, užtikrinančią nuorodų ir interaktyvių nuorodų naudojimą išlaikant neutralumą požiūrių atžvilgiu.

Susietieji žiniatinkliai

Interneto sąlygomis „turėjimas" arba „privalomumas" atkreipia žmonių dėmesį, tačiau trumpai. Šia prasme apsvarstykime pasiūlymą: tam tikrų požiūrių medžiagos teikėjai taip pat suteikia prieigą prie labai skirtingų pažiūrų žiniatinklių. *Townhall.com* žiniatinklis, siūlantis konservatyvias nuomones, gali sutikti teikti liberalių žiniatinklių piktogramas su ta sąlyga, jei tie žiniatinkliai pateiks *Townhall.com* žiniatinklio

piktogramas. Pati piktograma iš nieko nereikalauja nieko skaityti. Tiesiog praneša vartotojams, kad yra tokia vieta, kur galima aptarti skirtingus požiūrius. Iš tūkstančių ar milijonų žmonių, kurie pasirenka tam tikrą žiniatinklį, ne dauguma, bet neabejotinai kažkiek susidomės tokia galimybe. Geriausiu atveju ši „turėjimo" forma atkartos daugelį viešųjų gatvių ir visuotinės svarbos tarpininkų požymių. Tai praneš žmonėms apie kitus dalykus, apie kuriuos jie neskaito. Kai kurie žiniatinkliai tai jau daro. Problema ta, kad tokia veikla neįprasta.

Netgi galime įsivaizduoti situaciją, kurioje daugybė šališkų žiniatinklių siūlo nuorodų puslapius, teigiančius kažką panašaus į tai: „Mūsų požiūris aiškus, ir manome, jog vis daugiau žmonių patikės tuo, ką mes veikiame. Taip pat mes įsipareigojame dalyvauti demokratiniuose debatuose bei diskusijose su skirtingai mąstančiais žmonėmis. Pabaigai – pateikiame kitų žiniatinklių nuorodas tikrų debatų labui". Jei daug žiniatinklių tam pritartų, fragmentacijos problema gerokai sumažėtų.

Yra ir kita galimybė. Ypač populiarūs žiniatinkliai galėtų teikti atsitiktiniu būdu išrinktų žiniatinklių, skirtų žmonėms mokyti ir visuomenės problemoms nušviesti, nuorodas[10]. Toks atrinkimas galėtų vykti kiekvieną mėnesį, kiekvieną savaitę ar kiekvieną dieną. Žiniatinklyje tereiktų rodyti piktogramas. Pats lankytojas nuspręstų, ar užsukti į žiniatinklio svetainę. Galima lengvai įsivaizduoti situaciją, kai (tarkime) dvidešimt penki populiariausi žiniatinkliai kartą per du mėnesius pateikia daugelio kitų žiniatinklių, apžvelgiančių visuomenės klausimus, piktogramas, atrinktas atsitiktiniu būdu. Žinoma, visa tai – tik apmatai, elementai gali būti kuriami įvairiais būdais.

Hipernuorodos

Tiems, kurie priešinasi norui kištis į žiniatinklių savininkų galimybę kontroliuoti savą žiniatinklį, gali būti sumanyti kiti būdai. Paprasčiausias iš jų – padidinti hipernuorodų taikymą. Pavyzdžiui, apsvarstykime faktą: kai naudojate LEXIS, teisinės informacijos tyrimo instrumentą, ir atsiverčiate bet kokią teismo nuomonę, pamatote nuorodas į kitų teismų nuomones ir kartais – į susijusius akademinius straipsnius, šios nuorodos yra hipernuorodos, įgalinančios jus tik „paspausti" ir gauti tiesioginę prieigą prie dominančio dokumento. Daugybė žiniatinklių turi panašius dalykus. Tam tikrais atvejais, pavyzdžiui, knygos pavadinimas apžvalgoje arba aptarime gali veikti kaip hipernuoroda. „Paspaudę" ją, tiesiogiai pateksite į žiniatinklį, kuriame galite nusipirkti pageidaujamą knygą.

Galima lengvai įsivaizduoti situaciją, kurioje tekstinės organizacijų ar institucijų nuorodos yra hipernuorodos, taip pat jei, pavyzdžiui, konservatyvus žurnalas, kaip antai, *National Review*, nurodantis Pasaulinį augalų ir gyvūnų fondą ar aplinkosaugą, skaitytojams suteikia galimybę greitai prieiti prie jų žiniatinklių. Palyginus su reklamų nuorodomis, hipernuorodos pranašesnės tuo, jog jos iš žiniatinklių savininkų reikalauja mažiau pastangų ir nėra tokios įkyrios – jos apskritai nėra įkyrios. Jų trūkumai pasireiškia tuo, kad hipernuorodos „pritraukia" mažiau dėmesio negu reklama. Čia, kaip ir kitur, būtų idealu, jei žiniatinkliai tai atliktų patys, o ne naudodamiesi valdžios įgaliojimais. 3-iame skyriuje sužinojome, kad politiniai žiniatinkliai paprastai siūlo panašių

pažiūrų nuorodas, bet visiškai nesiūlo priešingų pažiūrų žiniatinklių nuorodų. Mes galime lengvai įsivaizduoti naujo ir gero demokratinio papročio atsiradimą: žiniatinkliai turėtų užtikrinti, kad kitų organizacijų nuorodos taip pat būtų hipernuorodos.

Jei žiniatinkliai to nedaro, šį darbą galėtų atlikti savanoriška savireguliacija naudojant bendrus susitarimus. Jei šie metodai neveikia, vertėtų aptarti turinio atžvilgiu neutralią reguliaciją, skirtą užtikrinti didesnį ir nuorodų, ir hipernuorodų naudojimą. Žinoma, gali iškilti žodžio laisvės problemos – ypač pavojaus, jog pirmiausia būtinos hipernuorodų sąlygos gali varžyti priešingų grupių nuorodas, atžvilgiu. Svarbiausia tai, kad galime lengvai įsivaizduoti situaciją, kurioje nuorodos ir hipernuorodos yra kasdienis darbas, toks, kuris turėtų remti ir vartotojų, ir piliečių tikslus nekompromituojant teisėtų žiniatinklių savininkų interesų.

Yra ir kitų daugiau ir mažiau radikalių metodų. Pavyzdžiui, tie, kurie pasirenka aplankyti tam tikrų žiniatinklių svetaines – sakykime, ypač populiarių arba skirtingų politinių pažiūrų – tam tikru laiku gali būti automatiškai prijungti prie žiniatinklių, remiamų tų, kurie ieško prieigos prie auditorijos. Pabrėždamas viešojo forumo analogiją, teisės ir technologijų specialistas Noah Zatz'as teigė, kad taikant šį metodą, kibernetinėje erdvėje gali atsirasti „šaligatviai", sudarantys galimybę oratoriams turėti „ypatingą prieigą" prie tam tikrų vartotojų tam tikru laiku, tam tikroje vietoje ir su tam tikrais apribojimais[11]. Atsiranda akivaizdus prieštaravimas, nes žmonės to nepageidaus. Siek-

dami prieigos prie žurnalo *Time* žiniatinklio, jie pamatys, jog atidaro „Piliečiai už atominės energijos naudojimo kontrolę“ tinklalapį. Tai iš tikrųjų nepageidaujama. Tačiau ar labai skiriasi gatvės ir parko kasdienis gyvenimas? Ar labai skiriasi laikraščio ir populiaraus žurnalo skaitymas? Kadangi visiškai lengva „uždaryti“ tinklalapį, bet koks kišimasis interneto vartotojams yra nereikšmingas, išskyrus viešųjų forumų ir visuotinės svarbos tarpininkų kišimąsi, kurie atneša daug naudos. Zatz'o pasiūlyme svarbu ne smulkiai aprašytos detalės, kurių neketinu taikyti, tačiau bandymas pritaikyti technologijas tikslams, susijusiems su viešojo forumo doktrina, įgyvendinti.

Status quo tironija

Status quo tironija turi daugybę ištakų. Kartais tai grindžiama nenumatytų pasekmių baime, kaip antai, ekonomistų argumentas – „tobulas yra gero priešininkas“, kuris yra nuolankumo mantra, kuriai turime atsakyti pagal Johną Dewey, teigiantį, kad „geresnis yra dar geresnio priešininkas“. Kartais tai grindžiama plačiai paplitusia, tačiau akivaizdžiai apgaulinga nuomone, kad dalykai negali skirtis nuo tokių, kokie jie yra dabar. Kartais reformos atrodo beviltiškai utopiškos – gerokai dažniau negu realios. Kartais jos atrodo mažos ar laipsniškos, netgi absurdiškos, ir neveikiančios nieko gero, kad galėtų išspręsti esančias problemas.

Pateikiau kuklius ir laipsniškus pasiūlymus. Jie skirti suteikti tam tikrą supratimą apie galimybes ir atnešti nors

truputėlį naudos. Kai kurie dabar aktyviai aptariami. Dabartinėje eroje ypač svarbu prisiminti pagrindą, kuriuo grįsdami juos vertiname. Skeptiškai vertinantiems pasiūlymus dėl to, jog jie įkyrūs ir šalti, reiktų pateikti klausimą: jeigu siekiame panaudoti šiuolaikines technologijas demokratijos siekiams, kokios reformos būtų geriausios?

Išvada: republic.com

Didelę dalį to, ką bandžiau įrodyti, apibendrina dviejų didžių laisvės ir demokratijos teoretikų Johno Stuarto Millo ir Johno Dewey teiginių ištraukos. Pirmoji Millo:

> Vargu ar galima pervertinti žmonių suvedimo su skirtingais žmonėmis, su nepažįstamais mąstymo būdais ir veiksmais reikšmę žmogiškajam tobulėjimui. (...) Tokie ryšiai buvo ir ypač dabartinėje epochoje yra pirminė pažangos ištaka[1].

Antroji Dewey:

> Tikėjimas, jog mąstymas ir jo perdavimas dabar yra laisvi tiesiog dėl to, jog egzistavę teisiniai apribojimai panaikinti, yra absurdas. Jo plitimas nepanaikina infantilios socialinių žinių būklės. Dėl to nepripažįstami mūsų svarbiausi poreikiai turėti sąvokas, kurios yra naudojamos

kaip tiesioginio tyrinėjimo priemonė bei kurios tikrinamos ir kurios taisomos, gryninamos ir tampa išties naudojamos. Joks žmogus ir joks protas niekada nebuvo išlaisvinti tiesiog palikus juos ramybėje[2].

Apžvelgdamas šias idėjas, aš pabrėžiau svarbias ir žmonių, ir visuomenės problemas, kurias sukelia saviizoliacija – būklė, kurioje dauguma mūsų atsiriboja nuo kitų šalia esančių piliečių interesų bei nuomonės. Vartotojų nepriklausomybės idealas, puikiai vaizduojamas manomoje utopinėje visiškos „personalizacijos" vizijoje, gali sukelti rimtus pavojus demokratijai. Tai ne utopinė vizija, bet greičiau košmaras, mokslinės fantastikos kūryba, atskleidžianti demokratinės savivaldos nepaisomų reikalavimų lemiamas svarbias pamokas.

Uždarose grupėse ir be jų

Rinka, kontroliuojama daugybės „Mano dienraščio" variantų, sumažintų savivaldos veiksmingumą. Daugeliu atvejų tai sumažintų, o nepadidintų dalyvaujančių žmonių laisvę. Tai sukurtų didžiulę socialinę fragmentaciją. Tai sukeltų daug sudėtingesnį atskirų žmonių bei grupių tarpusavio supratimą. Žinoma, daugelis žmonių bus pakankamai smalsūs ir naudosis naujomis technologijomis siekdami sužinoti daugybę temų bei požiūrių. Milijonai tai daro būtent dabar. Tačiau fragmentacija ir grupių poliarizacija yra ženklūs pavojai net ir tuo atveju, jei sąlyginai mažai žmonių klausosi tų bei kalbasi su tais, kurių nuomonės panašios. Laisva vi-

suomenė sukuria viešąsias sritis, kuriose žmonių pažiūros labai įvairios.

Nė vienas iš šių teiginių nėra nesuderinamas su požiūriu, jog laisva visuomenė sudaro sąlygas besitariančioms uždaroms grupėms, kurias sudaro panašių pažiūrių žmonės. Kaip žinome, tokios grupės suteikia galimybę vystytis požiūriams, kurie kitais atvejais būtų užmiršti ar nuslopinti. Kai kuriems tokių grupių nariams kartais sunku pareikšti savo požiūrius platesnei visuomenei, ir tokių žmonių sugebėjimas kalbėtis tarpusavyje atneša individualią ir socialinę naudą.

Nors teigiau, kad grupių poliarizacija bei vietinės pakopos kelia rimtus pavojus, panašūs reiškiniai atliko neabejotiną vaidmenį judėjimuose, kurie turi ir nusipelno plataus pripažinimo: paimkite tik keletą pavyzdžių – aptarkime apartheido veiksmus Pietų Afrikos Respublikoje, civilinių teisių judėjimą Jungtinėse Valstijose, vergijos panaikinimą. Grupių poliarizacija ir vietinės pakopos nėra tiktai istorinio domesio dalykas. Pavyzdžiui, aptarkime privačius afroamerikiečių, politinių disidentų, vargingų nuomininkų arba religinių mažumų narių pokalbius. Tiek, kiek naujos technologijos palengvina turinčių bendrąją patirtį bei nepatenkintų žmonių grupių kūrimąsi, jos yra ir patogumas, ir pavojus. Pavyzdžiui, internetinių diskusijų grupės leidžia žmonėms aptarti bendrus sunkumus, o kitu atveju jie jaustųsi visiškai izoliuoti ir manytų, jog jų padėtis unikali ar beviltiška. Viso to pageidauja dalyvaujantys žmonės ir visa visuomenė.

Šių grupių pavojus dabar jau turėtų būti žinomas. Jų nariai galbūt pereina prie požiūrių, kurie nėra vertingi, tačiau

yra nuspėjami tam tikro spaudimo, atsirandančio dėl panašių pažiūrų žmonių svarstymo, padariniai. Ypatingais atvejais grupių svarstymas galbūt net kelia riziką (kartais tai išeina į gera, dažniausiai į bloga) socialiniam stabilumui. Aš teigiau, jog būtų ypač apgailėtina, jeigu naujos technologijos didintų svarstančių grupių narių atsiribojimo nuo kitaip manančiųjų galimybę.

Bet nesunku įsivaizduoti visiškai kitokią viziją, tiesiog priešingą tai, kurią siūlo „Mano dienraštis". Pavyzdžiui, tarkime, kad dauguma žmonių apskritai mano, jog svarbu ieškoti skirtingų nuomonių ir sužinoti temų pasirinkimo galimybes. Kitaip tariant, sakykime, jog ypatingos interneto bei naujų technologijų vystymosi teikiamos galimybės nuolat naudojamos kaip pilietiškumo instrumentas, dažniausiai nacionalinio, tačiau kartais globalaus pilietiškumo, kai žmonės nuolat plečia savo akiratį ir savo požiūrius dažnai tikrina lygindami su alternatyvomis. Galime lengvai įsivaizduoti šio efekto visuotinę socialinę normą, netgi kultūrinius poslinkius link visuomenės, kurioje žmonės naujas technologijas buvo linkę taikyti šiuo būdu.

Taip pat galime įsivaizduoti kultūrą, kurios siekius labiau remia, negu jiems kenkia privačios ir visuomeninės institucijos. Šioje kultūroje žiniatinkliai dažnai padės žmonėms sužinoti apie kitas nuomones, netgi priešingas žiniatinklių kūrėjų nuomonėms. Tokioje kultūroje būtų įprasta pateikti įvairias pažiūras turinčių žiniatinklių nuorodas. Be to, esant tokiai kultūrai, valdžia, netrukdydama jos plėtrai, bandys užtikrinti, kad komunikacijų sistema padėtų, o ne trukdytų demokratinei savivaldai.

Vartotojas ir pilietis

Daugelis žmonių mano, kad komunikacijų sistemą reiktų vertinti klausiant, ar ji atsižvelgia į asmeninį pasirinkimą. Šiuo požiūriu vienintelė, visuotinai pripažinta reali žodžio laisvės grėsmė yra „cenzūra". Kalbėjimas yra tiesiog kitokia prekė, pasirinkta vartotojų, priverstų patirti pasiūlos ir paklausos veiksnius. Atsižvelgiant į kasdienius vartojimo produktus, atrodo, natūralu manyti, jog kuo didesniam žmonių kiekiui bus pritaikyti pagal individualius užsakymus, arba individualizuoti, pageidaujami produktai, tuo geresni bus daiktai. Gerai veikianti skrudintuvų, automobilių, šokoladų ar kompiuterių rinka veikia geriau, jei suteikia daugiau galimybių rinktis asmeniškai – taigi aš nenorėsiu turėti tokį pat daiktą kaip jūs, nebent mes to norime asmeniškai.

Nors internetas ir didina vartotojų pasirinkimą, jis nėra tikroji palaima vartotojams. „Vartojimo rutina" reiškia, kad dauguma produktų, kai žmonės perka daugiau ir kokybiškesnių gėrybių, nedaro žmonių laimingesnių ir nepagerina jų gyvenimo. Tačiau pagrindinė problema yra tai, kad laisvos raiškos sistema neturėtų būti apskritai vertinama vartotojų bei prekių sąvokomis. Laisvoje respublikoje ši sistema skirta demokratinei savivaldai remti – tarnauti piliečiams, bet ne vartotojams. Vadinasi, viešojo forumo doktrina užtikrina, kad gatvės ir parkai yra atviri oratoriams, netgi jei dauguma mūsų dažniausiai ir verčiau nenori girdėti, ką šalia mūsų esantys piliečiai nori pasakyti.

Kai dvidešimtojo amžiaus pradžioje buvo sukurta viešojo forumo doktrina, gatvių ir parkų vengimas buvo daug

sudėtingesnis negu dabar; vadinasi, viešojo forumo doktrina turėjo didžiulę praktinę reikšmę. Tačiau dabar situacija keičiasi. Dabar visiškai aišku ir vis labiau tikėtina, jog viešuosiuose forumuose praleidžiama mažiau laiko. Apskritai visuotinės svarbos tarpininkai – tie, kurie daro įtaką laikraščiams, žurnalams ir laidų transliuotojams – atliko didelį istorinį tradicinių gatvių bei parkų darbą. Jie atremia klausimus ir požiūrius, kurie kitais atvejais negautų dėmesio ar nebūtų pasirinkti. Kartu jie garantuoja patirties bendrumą heterogeninėje visuomenėje.

Laisvoje visuomenėje tiems, kurie vengia visuotinės svarbos tarpininkų, leidžiama tai daryti. Joks valdžios tarpininkavimas neprivers suaugusiųjų skaityti ar žiūrėti. Vis dėlto svarbiausias demokratijos tikslas – užtikrinti didžiulę socialinę integraciją ne tik rasinių grupių, bet ir daugialypių linijų požiūriu, tokiu būdu, kuris plečia pritarimą ir gerina žmonių gyvenimą. Visuomenė su visuotinės svarbos tarpininkais kaip ir visuomenė su tvirtu viešųjų forumų rinkiniu skatina bendrąją patirtį, taip pat informacijos bei nuomonių, kurių iš anksto nepasirinktų, poveikį daugybei žmonių. Gerai veikiančios laisvos raiškos sistemos bruožai gali būti sukompromituoti, kai žmonės asmeniniams poreikiams gali pradėti taikyti nuosavus komunikacijų paketus.

Aš visą laiką pabrėžiau, kad respublika nėra tiesioginė demokratija ir kad geros demokratijos sistema turi institucijas, skirtas svarstymams bei debatams užtikrinti, ir nėra tik skubus atsakas į tai, ką tam tikru momentu žmonės teigia norintys. Šiuo požiūriu Jungtinių Valstijų Konstitucija pagrįsta įsipareigojimu sukurti tam tikrus „filtrus“ – filtrus,

kurie turėtų didinti valdžios svarstymo tikėtinumą. Tokį pat įsipareigojimą, kuris užtikrina apgalvotą atsaką visuotiniam spaudimui, galima aptikti daugelyje demokratinių šalių. Kadangi naujos technologijos padeda žmonėms fiksuoti trumpalaikius vaizdus ir skatina valdžią reaguoti, jos sukelia daugiau rizikos negu vilčių. Kadangi naujos technologijos palengvina svarstymą tarpusavyje ir pasikeitimą argumentais, jos gali suteikti tam tikrą pažangą laisvos raiškos sistemos dvasiniams idealams.

Taip pat mums paaiškėjo, kad interneto ir kitų ryšių technologijų požiūriu yra nenaudinga ir neįtikima teigti, jog „jokio reguliavimo“ yra ateities kelias. Bet kuriai sistemai, ginančiai nuosavybės teises, reikalingas aktyvus valdžios vaidmuo, ir šis vaidmuo įgyja reguliavimo pavidalą, be kitų dalykų, leidžiant „savininkams“, kuriems ši padėtis suteikta pagal įstatymus, neįsileisti žmonių, siekiančių prieigos. Jeigu žiniatinklių savininkai ir operatoriai yra pasiruošę būti apginti nuo „kibernetinio terorizmo“ ar kito kišimosi į jų nuosavybės teises, valdžia ir įstatymai (jau nekalbant apie mokesčių mokėtojus) atliks pagrindinį vaidmenį. Nekyla klausimas, ar reiktų reguliuoti, bet kyla klausimas, kaip reiktų reguliuoti.

Žodžio laisvė niekada nėra absoliutas. Kiekviena demokratinė sistema reguliuoja tam tikras kalbėjimo formas ne tik sukurdama nuosavybės teises, bet ir kontroliuodama raiškos formų įvairovę, kaip antai, melagingi parodymai, kyšininkavimas, grasinimas, vaikų pornografija bei apgaulinga komercinė reklama (nekalbant apie elektroniniu paštu siunčiamus virusus). Nekyla klausimas, ar reguliuosime kalbėjimą,

tačiau kyla klausimas, kaip – ir ypač kaip tai galime daryti remdami vertybes, susijusias su laisvos raiškos sistema, neabejotinai apimančias ir demokratinę savivaldą.

Aš taip pat pabrėžiau raiškos laisvės ir daugelio svarbių socialinių tikslų ryšį. Kai informacija laisvai prieinama, neįtikėtina, jog tironija gali sustiprėti; todėl internetas yra svarbus demokratinės savivaldos variklis. Remdamasis ekonomisto Amartya Seno darbu ir atsižvelgdamas į naujas technologijas, aš taip pat teigiau, kad raiškos laisvė – socialinės gerovės pagrindas kaip tik dėl spaudimo valdžiai. Prisiminkime Seno pastabą, kad nė viena visuomenė, turinti laisvą spaudą ir atvirus rinkimus, niekada nepatyrė bado. Šią pastabą galima laikyti raiškos laisvės funkcijų, kurios užtikrina valdžios tarnavimą žmonių interesams neieškant aplinkinių kelių, metafora.

Be pesimizmo, nostalgijos ir prognozės

Aš pateikiau tris konkrečius teiginius. Pirmasis: komunikacijų sistema, suteikianti žmonėms neribotą filtravimo galią, sukelia pernelyg didelės fragmentacijos grėsmę. Taip atsitiktų, jei asmenys ir grupės, apsiriboję demografinėmis, religinėmis, politinėmis ar kitomis nuostatomis, pasirinktų jų polinkius atitinkančius dalykus ir požiūrius ir nesirinktų nemėgiamų temų bei požiūrių. Tai neabejotinai sukurs suskaldytą visuomenę. Pavojus gerokai sustiprėja dėl grupių poliarizacijos, kai svarstančios grupės juda link kraštutinio požiūrio ta pačia linkme kaip ir prieš svarstymą. Iš tikrųjų internetas sukuria didžiulį

grupių poliarizacijos pavojų tiesiog dėl to, kad palengvina panašių požiūrių žmonių kalbėjimąsi tarpusavyje – ir galiausiai judėjimą link kraštutinės, o kartais smurtinės pozicijos. Labai dažnai tie, kuriems reiktų girdėti daugiau negu savo balsų aidą, mažiausiai siekia alternatyvių požiūrių. Dažnai rezultatas gali būti labai nepageidaujamo pobūdžio kibernetinės pakopos, nes klaidinga informacija paskleidžiama tūkstančiams ar net milijonams. Mes išsiaiškinome šio poveikio akivaizdumą, dažniausiai būdingą ekstremistinėms ir rasistinėms organizacijoms, tačiau klausimas gerokai bendresnis nei šis.

Antrasis: neriboto filtravimo sistema nedaug tegali nuveikti dalijantis informacija bei patirtimi. Kai daug arba dauguma žmonių susitelkia ties ta pačia tema, bent tam tikrą laiką laisvės sistema sukuria tam tikrą socialinį prieraišumą. Klausimas labai svarbus atsižvelgiant į tai, jog informacija yra viešoji gėrybė, kurios nauda sklinda toliau už tam tikrą asmenį, kuris ją įsigyja. Visuotinės svarbos tarpininkai teikia daug privalumų tiesiog dėl to, kad dauguma mūsų gauna informaciją, kurią paskleidžia kitiems ir iš kurios jie pelnosi.

Trečiasis: neriboto filtravimo sistema demokratiniu požiūriu gali kompromituoti laisvę. Šalies piliečių laisvei būtinos skirtingos temos ir nuomonės. Tai nereiškia, jog žmonės turi būti verčiami skaityti ir domėtis dalykais, kurių neapkenčia. Tačiau tai reiškia, jog demokratinė valdymo forma, pasinaudodama demokratiniais organais, stengiasi remti laisvę ne tiesiog dėl vartotojų nepriklausomybės, bet kurdama komunikacijų sistemą, skatinančią klausimų bei požiūrių įvairovę ir jų įtaką.

Nieko, ką aš teigiau, nereiktų laikyti empiriniais argumentais dėl galimų žmonių pasirinkimų ateinančiais de-

šimtmečiais ir vėliau. Daugelis mūsų labai trokštame žinių ir kartais mėgstame pamatyti dalykus, kurie mums meta iššūkius ir nesustiprina mūsų pomėgių bei sprendimų. Tai akivaizdu kasdien, ypač dėl tikrai stebinančios interneto žiniatinklių gausos. Niekas negali žinoti, ką pasirinks daug arba dauguma žmonių tolimoje ar net artimoje ateityje. Nebandžiau pateikti pagrindo nostalgijai ar visuotiniam pesimizmui ir juolab nuspėti ateitį (šia prasme pastangos yra bergždžios), bet bandžiau išsiaiškinti naujų technologijų ir pagrindinių demokratinės savivaldos sistemos įsipareigojimų ryšį. Siekdami atitrūkti nuo pesimizmo, nostalgijos ir prognozės, turime judėti toliau už jį, kad suvoktume savo idealus ir sužinotume, ką reikia daryti, kad juos įgyvendintume.

Franklino iššūkis

Prisiminkime Benjamino Franklino atsakymą didžiulei miniai, paklaususiai Konstitucijos kūrėjų, ką jie duos Amerikos visuomenei: „Respubliką, jei sugebėsite ją išlaikyti“. Franklino atsakymas buvo vilties išraiška, o tiksliau – netgi iššūkis, pareigų priminimas, netgi drąsa. Jis teigė, kad bet kokio dokumento, įprasminančio šalies savivaldą, veiksmingumas priklauso ne nuo kūrėjų sprendimų ir dar mažiau – nuo teksto, valdžios bei protėvių garbinimo, o nuo piliečių veiksmų ir nuolatinio pasiaukojimo. Atkreipdamas dėmesį į „neveiklių žmonių“ keliamus pavojus, teisėjas Brandeisas tik papildė Franklino temą.

Vienas iš dažniausiai mano minimų klausimų yra respublikos rėmimo prielaidos. Jau žinome, kad būtinas veiksnys yra gerai veikianti laisvos raiškos sistema – Jameso Madisono žodžiais tariant, „visų kitų teisių vienintelis veiksmingas sergėtojas". Žinoma, tokia sistema priklauso nuo ginčytinų idėjų ir nuomonių oficialios cenzūros apribojimų. Tačiau tai priklauso ir nuo daugelio kitų dalykų: nuo tam tikrų visuomenės sričių, kuriose kalbėtojai turi galimybę bendrauti su įvairia visuomene, taip pat su tam tikromis institucijomis ir veiklomis, kurioms gali prieštarauti. Svarbiausia, kad respublika arba bent jos heterogeniškumas priklauso nuo sričių, kuriose įvairialypę patirtį ir perspektyvas bei skirtingas nuomones apie tai, kas gera ir teisinga, turintys piliečiai gali susitikti ir tartis vieni su kitais.

Atsirandančios technologijos šiuo atveju vargu ar yra priešininkas. Jos teikia daug daugiau vilčių nei rizikos. Iš tikrųjų jos teikia dideles viltis respublikos prasme ypač dėl to, kad paprastiems žmonėms jos padeda išsiaiškinti daugybę klausimų ir sužinoti kitaip mąstančiųjų nuomones. Tačiau naujų technologijų mastas didina žmonių gebą atsiriboti nuo klausimų bei nuomonių, kurių jie nori išvengti, ir dėl to kelia rimtą pavojų. Ir jeigu manysime, kad laisvos raiškos sistema skatina neribotą individualių vartotojų pasirinkimą, mes net nesuprasime, jog tai pavojus. Ar šie pavojai įsikūnys, galiausiai priklausys nuo laisvės ir demokratijos siekių, kurių šviesoje įvertinsime savo veiklą. Šioje knygoje aš stengiausi įteigti, jog laisvos šalies piliečiai trokšta sistemos, kuri remia daugybę išgyvenimų – žmonių, klausimų ir idėjų – kurių negalima pasirinkti iš anksto.

Pabaigos žodis

Tuoj po pirmosios šios knygos laidos aš sužinojau daugelio žmonių nuomonę apie internetą[1]. Kai kuriems jis iš tiesų nepatinka ir ne visuomet dėl tos pačios priežasties. Tačiau daugybė žmonių internetą tiesiog garbina ir dėl didžiulio patogumo laiko jį didžiausiu praėjusio amžiaus technikos laimėjimu. Nepaisant šioje knygoje aptartų problemų, aš tam pritariu.

Paimkime, pavyzdžiui, politikos sritį ir rasime daug interneto garbinimo priežasčių. Jame siūloma tikrai stulbinanti įvairovė. Milijonai žmonių gyvena mažose, izoliuotose, homogeninėse bendruomenėse. Iki šiol be realių išlaidų bei vargo jie negalėjo lengvai susipažinti su įvairiais klausimais bei požiūriais. Tokiems žmonėms internetas neabejotinai atveria ištisus naujus pasaulius. Iš tikrųjų jis atveria šias galimybes visiems mums. Kai norite sužinoti apie Kongresą, aplinkos apsaugos agentūrą, globalinį atšilimą, Mozambiką, Antrąjį pasaulinį karą, terorizmą ar kovą su terorizmu, internetas suteikia stulbinamas galimybes.

Nesvarbu, ką žmonės galvoja apie internetą, tačiau milijonai jų nepasitiki dienraščiais, laidų transliuotojais ir savaitiniais naujienų žurnalais. Į visuotinės svarbos tarpininkus jie žvelgia kaip į apgailėtinus „filtrus". Milijonams žmonių vyraujanti spauda iš tikrųjų yra pasibaisėtina. Daugybė piliečių kairėje pusėje mano, jog pagrindinę žiniasklaidą kontroliuoja savanaudiškas korporacijų elitas, dažniausiai bandantis parduoti gaminius ir remti

status quo bei nelinkęs prisiimti rimtų socialinių įsipareigojimų, tokių kaip korporacijų įtaka, aplinkos degradacija, skurdas ir rasinė hierarchija. Daugybė piliečių dešinėje pusėje mano, jog žiniasklaida atstovauja pagyrūniškam, liberaliam elitui, kuriam svarbiausia – išlaikyti savo įtaką, šališkumą kairiesiems liberalams ir siekti primesti šališkumą tautai. Abiejų grupių atstovams bei daugybei žmonių, esantiems tarp jų, internetas panaikina žiniasklaidos suvaržymus ir teikia didžiules viltis demokratinei visuomenei.

Ši knyga pirmiausia siejama su demokratija. Svarbiausias mano uždavinys – panaudojant „Mano dienraščio" idėją, atkreipti dėmesį į tam tikras nepaisomas demokratinės savivaldos prielaidas. Tai nereiškia, jog noriu pasakyti, kad atsižvelgiant į viską, internetas nedera su demokratija ar kad naujos ryšių technologijos labiau blogina, o ne gerina padėtį. Priešingai, viską apžvelgęs, aš manau, jog internetas dera su demokratija ir naujos ryšių technologijos padėtį gerina, o ne blogina. Dėl šios priežasties turėtų būti paprasta įsivaizduoti, kodėl internetas taip garbinamas – interneto vertė yra ta, jog jis sudaro sąlygas žmonėms kalbėtis tarpusavyje apie visuomeninius reikalus, sužinoti apie svarbiausius įvykius, susipažinti su kitokiais požiūriais, kurti savas viešąsias erdves, bendrauti su įvairių visuomenių atstovais ir t. t. Visi knygos teiginiai yra labai nuoširdūs. Aš neneigiu interneto vertės.

Užuot klausę, ar internetas tinkamas demokratijai, atsižvelgę į viską, turėtume bandyti nustatyti, kokiais būdais jis gali būti geras ir kokiais – blogas. Internetą turėtume vertinti taip pat kaip ir televiziją, mobiliuosius telefonus bei automobilius. Būtų nesupratinga klausti, ar televizija, mobilieji telefonai bei automobiliai yra „geri" ar „blogi"; nuovokūs žmonės vietoj to klausia, kokiais atvejais jie geri ar blogi arba ką reiktų daryti, kad jie būtų geresni.

Iš tikrųjų tai tas pats metodas, kurį taikome vertindami šalis, institucijas, žmones ir save pačius. „Pirmoji“ žmonių, rašančių apie internetą, „karta“, kaip ir turėjo būti, sukėlė tarptautinį susidomėjimą. Reakcija į „antrąją kartą“, suprantama, sudėtingesnė.

Galbūt aiškumo suteiks aplinkybė, kad įkvėpimą šiai knygai sukėlė, atrodo, gerokai skirtinga nuo Jane'o Jacobso knyga *The Death and Life of Great American Cities* (*Amerikos didmiesčių gyvenimas ir mirtis*)[2]. Greta daugybės kitų dalykų Jacobsas atiduoda įmantrią duoklę miestų įvairovei – viešosioms erdvėms, kuriose lankytojai galėtų netikėtai susidurti su daugybe žmonių bei veikų, kurias sunkiai galima įsivaizduoti ir kurių negalima pasirinkti iš anksto. „Galbūt pasirodys labai tinkama „šaligatvių“ sąvoka apibūdinti žmones, kurie labai skirtingi iš prigimties ir netgi pagal laikmetį visuomenėje priimtų sąvokų prasme. Tokie santykiai gali trukti ir trunka ilgai, dešimtmečius (...). Tolerancijos tarp labai skirtingų kaimynų galimybė – skirtumų, kurie dažnai gerokai ryškesni negu skirtingos spalvos – įmanoma ir yra normali intensyviame miesto gyvenime (...), įmanoma ir yra normali tik tada, kai didžiųjų miestų gatvėse yra įranga, sudaranti sąlygas gyventi taikiai kartu su pašaliečiais (...). Kuklūs, nekryptingi ir atsitiktiniai šaligatviuose užsimezgę kontaktai yra menka permaina, iš kurios plėtojasi miesto visuomenės gyvenimo gerovė“[3].

Jacobso knyga yra apie architektūrą, o ne apie komunikaciją. Bet nepaprastai vaizdingai nagrinėdamas miestų architektūrą, Jacobsas padeda įrodyti, kodėl turėtume susirūpinti milžinišku „Mano dienraščio“ tiražu. Jacobso „šaligatvių kontaktai“ neturi atsirasti tik šaligatviuose. „Architektūros“ idėja turėtų būti platesnė, ne siauresnė. Pripažindami naudą, kurią Jacobsas randa šaligatviuose, jos galime ieškoti daugelyje kitų vietų. Virtualūs šaligatviai kai kuriais atžvilgiais gali pateikti gerokai geresnes viešąsias erdves nei tos, kurioms praskintas kelias. Geriausiu atveju aš manau,

jog komunikacijų sistema mums visiems gali būti artimas didžiulio miesto centro giminaitis arba kolega (ir daug saugesnis, tinkamesnis ir kuklesnis). Sveikai demokratijai viešosios erdvės, virtualios ar ne, yra daug geresnės negu uždari kambariai.

Du pareiškimai

Aš jau pabrėžiau, kad pagrindinė šios knygos tema yra demokratija. Todėl šiuo požiūriu ypač svarbu išskirti du skirtingus pareiškimus:

- *Demokratija reikalauja ir tam tikros bendrosios patirties, ir tam tikrų įvairių nenumatytų, nepasirinktų klausimų bei idėjų poveikio.* Tiems, kurie pritaria šiam pareiškimui, demokratija atsiduria pavojuje dėl sistemos, kurioje kiekvienas asmuo iš anksto nusprendžia, ką matyti ir ko nematyti. Socialinė fragmentacija ir tarpusavio nesutarimas atsiranda tada, kai panašių pažiūrų žmonės bendrauja tik arba dažniausiai uždarose grupėse.
- *Internetas kenkia demokratijai, nes jis mažina bendrąjį patirtį ir sukuria situaciją, kurioje žmonės gyvena savo pačių susikurtuose uždaruose kambariuose.* Tiems, kurie pritaria šiam pareiškimui, dabartinė ryšių sistema yra prastesnė negu ta, kurioje vyrauja visuotinės svarbos tarpininkai.

Aš pritariu pirmajam pareiškimui, nes, kad demokratija gerai veiktų, bent trumpam piliečiai turėtų turėti bendrą pažiūrų sistemą ir jiems įtaką darytų klausimai bei požiūriai, kurių jie negali specialiai iš anksto rinktis. Demokratijos požiūriu labai pageidautina, kad ji turėtų „socialinę architektūrą", kuri suteiktų ir bendrąją patirtį, ir nenumatytus susidūrimus. Tai labai pageidautina

ir dėl grupių poliarizacijos reiškinio, kuris skatina panašių pažiūrių žmones linkti į kraštutinumus, kurių dalis gana pavojingi.

Tačiau aš nepritariu antrajam pareiškimui. Jis iš esmės yra klaidingas, nes internetas sudaro sąlygas milijonams pasaulio žmonių plėsti savo akiratį ir susidurti su naujais klausimais bei idėjomis. Daugelis žmonių yra smalsūs, siekiantys sužinoti ypač apie tuos klausimus ir požiūrius, kuriems nepritaria. Daugelis iš tikrųjų siekia dalytis patirtimi su kitais ir, jei gali, kuria savo komunikacijų pasaulį tokį, kuris skatintų bendrąją patirtį. Milijonams žmonių internetas padeda neutralizuoti grupių poliarizaciją, o ne kurstyti ją. Bet kuriuo atveju senosios ryšių technologijos egzistuoja greta naujųjų. Jų sąveika yra ir bus sudėtinga; dienraščiai bei savaitiniai žurnalai neišnyko ir neišnyks. Žmonės, kuriantys tipiškus „Mano dienraščius", taip pat skaito ir žiūri kitus šaltinius. Maža to, paieškos varikliai turi tam tikrų realių privalumų; bet kokia paieška gali rasti nenumatytos medžiagos. Nenumatyti, nepasirinkti susidūrimai dažnesni internete. Bet kuriuo atveju žmonės nepraleidžia viso savo gyvenimo su žiniasklaida, ir bet kuri tauta kasdieniame gyvenime patiria tam tikrus bendrus išgyvenimus.

Nors ir nepritariu antrajam pareiškimui, aš vis dėlto, remdamasis pirmuoju pareiškimu, ketinu iškelti kai kuriuos klausimus apie interneto įtaką demokratijai. Kadangi daugybė žmonių taiko ir taikys savo patirtį asmeniniams poreikiams kurdami pasirinktus komunikacijų paketus, tai demokratijos požiūriu gali kilti problema. Norint įsitikinti, ar problema rimta, reikia daugiau informacijos. Būtina surinkti daug daugiau duomenų apie žmonių naudojimąsi internetu, taigi sužinoti mastą, kuriuo žmonės, besinaudojantys internetu, nori būti veikiami tik žinomų klausimų ir tinkamų pažiūrių. Ar panašių pažiūrų žmonės kalbasi tik tarpusavyje arba dažniausiai tarpusavyje? Įvairovė yra nuostabus

dalykas, tačiau fragmentacija kelia rimtus socialinius pavojus. Teroristinės ir neapykantos organizacijos yra akivaizdžiausi pavyzdžiai, bet pavojai yra didesni nei šie. Demokratijos požiūriu turėtume susirūpinti, jei net sąlyginai maža žmonių dalis (20 procentų? 10 procentų? 5 procentai?) internetu naudojasi tam, kad apsiribotų ankstesniais įsitikinimais bei pažiūromis.

Jei komunikacijų sistemos architektūra palengvina šį atsiribojimą ir jei milijonai žmonių pasinaudoja šia galimybe, iškyla reali demokratijos problema. Svarbu ne tai, kad žinome, ką mums reikia žinoti, bet tai, kad mums reikia iškelti teisingus klausimus.

Ar žiniasklaida tinkama? Elitai ir ne tik

Aš bandžiau pabrėžti daugialypes socialines visuotinės svarbos tarpininkų funkcijas. Tikras gero dienraščio arba vakaro žinių laidos privalumas tas, kad žmones veikia tam tikri klausimai ir požiūriai. Apdorojami jie apima daugybę dalykų, kurių žmonės specialiai nesirinktų, tačiau kurie gali sudominti ar bent pamokyti juos. (Iš tikrųjų kažkas panašaus atsitinka daugeliui mūsų kasdien.) Papildomas privalumas – laikraščiai ir naujos laidos gali suteikti bendrą požiūrių sistemą milijonams žmonių. Ši bendra požiūrių sistema nėra tik gera arba visuomet gera: monopolijos nėra demokratijos draugai. Tačiau įvairialypėje visuomenėje bendroji patirtis atlieka tam tikras vertingas funkcijas, nes suteikia tam tikrą socialinį prieraišumą.

Kaip minėjau, daugelis žmonių smerkia žiniasklaidą. Vieni mano, jog ji daro vienpusišką įtaką. Kiti mano, jog žiniasklaida yra beviltiškai paviršutiniška, netgi besivaikanti sensacijų, nusikaltimų, šlovės ir trumpų pranešimų. Dar kiti mano, jog visuotinės

svarbos tarpininkų yra neišvengiamai mažai ir, vadinasi, jie sukelia dusinantį homogeniškumo mastą. Dar kiti mano, jog komunikacijų sistemų neturėtų prižiūrėti save pasiskyręs elitas. Bet kuriems iš šių žmonių pasaulis su internetu yra žymiai geresnis negu pasaulis, kuriame vyrauja visuotinės svarbos tarpininkai. Ir šiuo požiūriu bet koks bandymas garbinti šiuos tarpininkus ir pabrėžti socialinės fragmentacijos riziką atrodys tiesiog nesuprantamas. Ar nėra elitiška arba dar blogiau, jei trokštama pasaulio, kuriame žmonės negali skaityti to, ką nori, ir yra priklausomi nuo apsišaukusio žiniasklaidos elito filtrų?

Tai labai svarbūs klausimai, tačiau daugumos jų aš neketinu aptarti. Tačiau jokiu būdu nesakau, jog yra pageidautina, kad laikraščiams ir laidų transliuotojams patiktų monopolis. Interneto būklė, aišku, yra geresnė, ne blogesnė. Neketinu tvirtinti, jog laikraščiai bei laidų transliuotojai dažniausiai atlieka puikų ar netgi gerą darbą. Visa tai reiškia, kad svarbias socialines funkcijas atlieka tarpininkai ir kad, jei „Mano dienraštis“ priverčia tūkstančius ar milijonus žmonių gyventi uždaruose kambariuose, būtų daug prarasta. Tie, kurie skaito dienraščius, susiduria su daugybe klausimų ir nuomonių, kurių specialiai nebūtų pasirinkę iš anksto. Žvilgterkime į šios dienos laikraštį, ir klausimas visiškai paaiškės – netgi, jei manote, kad laikraštis atlieka niekam tikusį darbą. Galima teigti, kad visuotinės svarbos tarpininkai yra šališki, paviršutiniški ar baisūs, bet tenka pripažinti, kad sistemai be šių tarpininkų trūksta kažko labai vertingo. Tie, kurie mano, jog laikraščiai bei savaitiniai žurnalai yra šališki ar blogai dirbantys, neturi ginčytis dėl teiginio, jog nepasirinkti susidūrimai ir bendroji patirtis, vienokie ar kitokie, yra svarbūs demokratijai.

Žinoma, kai kurie populiariausi interneto žiniatinkliai dirba labai panašiai kaip ir visuotinės svarbos tarpininkai. Daugybėje populiarių žiniatinklių yra nuorodų, reklamos ir įvairių žinių

straipsnių. Tam tikra prasme jie iš tikrųjų yra visuotinės svarbos tarpininkai. Kadangi interneto žiniatinkliai atlieka socialinį vaidmenį, tai kelia mažiau rūpesčių. Tačiau mums stinga realaus supratimo apie tai, kaip žmonės naudojasi internetu. Tarp laikraščio, kuris pateikia jums visą straipsnį, ir interneto žiniatinklio, kuriame yra antraštė arba greitai reaguojanti nuoroda į naujus klausimus, yra skirtumas. Ypač reiktų plačiau suvokti tai, jog žmonės, naudodamiesi internetu, įsitraukia į svarstymą tik arba dažniausiai su panašių pažiūrių žmonėmis. Faktas, jog populiariausiuose žiniatinkliuose yra nuorodų, reklamos ir įvairiausių žinių straipsnių, įdomus. Tačiau tai nereiškia, kad susirūpinti dėl fragmentacijos ir saviizoliacijos nėra reikalo.

Ar filtravimas yra naujas? „Mano dienraštis" senamadiškas, su pastabomis apie ekstremizmą ir terorizmą

Aš susitelkiau ties filtravimu internete, tačiau vargu ar filtravimas yra naujas; iš tikrųjų – tai gyvenimo faktas, senas kaip pats žmogaus gyvenimas. Mūsų supratimo gebėjimai yra neišvengiamai atrankūs. Laisvoje visuomenėje žmonės renkasi pagal savo interesus. Kai einate į biblioteką, galite neieškoti nuomonių, kurios pasirodys įžeidžiančios, arba temų, kurios atrodys kankinamai nuobodžios. Daugelyje miestų galite rinktis laikraštį, atitinkantį jūsų mėgiamą požiūrį. Yra daugybė žurnalų, ir žmonės dažnai „specializuojasi" ieškodami temų bei požiūrių, kuriuos labiau mėgsta. Ar internetas yra tikrai kažkas naujo? Ar nėra keista susitelkti ties internetu, jei esminis klausimas – pritaikymas saviems poreikiams? Ar nėra internetas iš tiesų neesminis?

Tai gera mintis. Filtravimas iš tikrųjų yra neišvengiamas. Šios knygos interesus galima lengvai pritaikyti komunikacijų rinkoje be interneto – neribotų galimybių rinkoje, atsižvelgiant, sakykime, į žurnalus bei laikraščius, kurių dėka žmonės įgijo tik arba dažniausiai asmeninę ryšių patirtį. (Mes galėtume lengvai įsivaizduoti, kaip tai atsitinka su laikraščiais.) Prisiminkime mano pagrindinį tikslą – demokratiją ir jos prielaidas. Susikoncentravau ties internetu ne todėl, kad jis yra vienintelė sritis, kurioje fragmentacija yra potenciali problema, tačiau todėl, kad ypatinga pritaikymo savo poreikiams įtaka, užfiksuota „Mano dienraščio" metaforoje, demokratijai kelia nemažai rūpesčių. Internetas skiriasi nuo pateiktų anksčiau dalykų būtent mastu tiesiog dėl to, kad suteikia stulbinamą galimybių mastą.

Vis dėlto galima teigti, kad žmonės yra smalsūs. Mes dažnai siekiame praplėsti savo akiratį. Vienas iš puikių interneto dalykų yra tai, kad jis sudaro sąlygas nagrinėti naujas temas ir naujas nuomones. Mes netgi galime įsivaizduoti situaciją, kurioje individualūs pasirinkimai gerokai neutralizuoja pavojus, aprašytus šioje knygoje. Galbūt taps madinga arba normalu žmonėms naudotis internetu tam, kad jie galėtų lankytis virtualiuose miestų susirinkimuose ir rasti prieštaraujamų nuomonių bei idėjų atsiverdami naujoms idėjoms ir temoms. Iš tiesų tai atsitinka milijonams žmonių kiekvieną dieną; ir norėtųsi, kad tai atsitiktų dar dažniau.

Mano pabrėžtas filtravimas glaudžiai susijęs su nerimu, kurį kelia grupių poliarizacija – vienas kito panašių pažiūrių žmonių stūmimo link kraštutinumų tendencija. Tai nėra tiesiog akademinis teiginys. Taip atsitinka kiekvieną dieną įvairių rūšių radikalams, respublikonams ir demokratams, įstatymų leidėjams ir teisėjams, aplinkosaugininkams ir jų priešininkams, eiliniams piliečiams, visai nekalbantiems ir negalvojantiems apie šiuos klausimus. Galima truputį suabejoti, ar teroristinė veikla paprastai yra iš dalies grupių

poliarizacijos produktas. Būtų absurdiška kaltinti internetą terorizmu, netgi jei teroristai naudojasi internetu kaip požiūrių bei susijusios informacijos pasikeitimo priemone. Tačiau nėra absurdiška pabrėžti, kad geografija dažnai gali skatinti tam tikrą „švelninantį" ekstremizmą tiesiog dėl to, kad žmones sutelkia ne interesai ir požiūriai, o dažniausiai atsitiktinumai. Ši švelninimo forma daugeliu atvejų yra nuosaikumo ir pastovumo pagalbininkas.

Reguliavimo klausimas ir žodžio laisvė

Švelniai tariant, pagrindinis šios knygos tikslas nėra įtikinėti, kad valdžia turėtų labiau reguliuoti internetą. Aš nepritariau jokiam naujam reguliavimui dėl dviejų priežasčių. Pirma, mes per mažai žinome problemų, kurias aptariau, dydį. Pradinis taškas buvo minčių eksperimentas, kurį pateikė „Mano dienraštis", o ne įvertinimas to, ką žmonės dabar veikia. Antra, vaistas gali būti blogiau už ligą. Nuovokūs strategijos formuotojai žino, kad kai kurioms problemoms stinga sprendimo. Vis dėlto svarbu bent jau nustatyti reformų galimybes ir stengtis pagal savo galimybes būti kūrybingiems. Šiuo atžvilgiu aš stengiausi pateikti kai kuriuos pavyzdžius. Ypač svarbu nebūti dogmatiškiems dėl „reguliavimo" idėjos visumos. Pragmatiška opozicija tam tikriems siūlymams yra puiki, netgi naudinga. Tačiau amerikiečiai yra linkę į apgalvotą žodžio laisvės reguliavimo opoziciją ir žodžio laisvę traktuoja kaip „absoliutą". Daugeliu atvejų tokia reakcija yra pageidaujama; tai padeda sustabdyti pražūtingų siūlymų eigą. Tačiau šie dalykai yra sudėtingi, ne paprasti, ir supaprastinimai gali būti gana žalingi.

Daugelis žmonių kalba ir rašo, kad internetas yra ir turėtų būti laisva nereguliuojama sritis. Tai nesąmonė. Kiekvienas, turintis

elektroninį paštą ar žiniatinklį, pelnosi iš reguliavimo kiekvieną valandą. Reguliavimas įgyja tokią formą, kai valdžia kuria bei gina nuosavybės teises mokesčių mokėtojų sąskaita. Jei bandysite pakliūti į žiniatinklį ir į jį įdėti komercinius ar politinius šūkius, pažeisite įstatymus. Jei bandysite nusiųsti virusą savo priešininkams elektroniniu paštu, jūs pažeisite kitų žmonių teises. Žinoma, žmonės turi teisę „reguliavimo" sąvoką vartoti skirtingai. Tačiau, kai valdžia pasiruošusi bausti žmones, kurie užsiima tam tikra veikla, ir pasodinti juos į kalėjimą, be abejo, tai yra „reguliavimo" reikalas. Kai valdžia pasiruošusi bausti bei įkalinti žmones, kurie „užsiima kalbėjimu", tai yra kalbėjimo reguliavimas.

Įprastų nuosavybės teisių srities klausimai, arba truizmas, yra labai seni. Pavyzdžiui, Jeremy Benthamas rašė: „Nuosavybė ir teisė gimsta kartu ir miršta kartu. Iki teisės nebuvo nuosavybės; panaikinkite teisę ir nuosavybė išnyks"[4]. Benthamo nuomonė nemenkina nuosavybės teisių. Pasakymas, kad nuosavybė atsirado iš teisės, o ne iš dangaus ir kad nuosavybės teisių kūrimas bei gynimas yra reguliavimo forma, nereiškia, jog nuosavybė neturi egzistuoti. Be abejo, žmonėms duota teisė tvirtinti, jei jiems tai patinka, jog nuosavybė apima „natūralią" teisę, arba Dievo duotą teisę. Šie tvirtinimai neturėtų paneigti nuomonės, kad be teisės ir reguliavimo, įgyvendinančio ją, nuosavybės teisės, kiek jas pažįstame, galbūt negali egzistuoti. Tai ne mažiau tinka internetui kaip ir kitur.

Tačiau valdžios reguliavimas neriboja nuosavybės teisių. Dauguma valdžių draus ir draudžia tam tikras kalbėjimo formas dėl jo turinio. Daugumai šie draudimai yra visiškai priimtini. Pavyzdžiui, jūs negalite dalyvauti komercinėje aferoje internete, netgi jei tiktai naudojatės žodžiais. Jūs negalite dalyvauti kyšininkaujant, kriminalinėje konspiracijoje (terorizmo ar kitais tikslais) arba nustatant kainas. Vaikų pornografija draudžiama. Teisė neturėtų jums leisti grasinti žudyti žmones. Supratingi žmonės gali

tikrai nepritarti tam, kas laikoma šmeižtu. Tačiau dalį žmogaus laisvės sudaro gebėjimas apginti savo reputaciją nuo melo ir nėra labai protinga manyti, kad žmonėms turėtų būti leidžiama meluoti apie kitus žmones, ketinant sugriauti ir sugriaunant jų reputaciją. Tokiais atvejais – ir dar daugeliu kitų – valdžia reguliuoja kalbėjimą internete ne mažiau negu visur kitur.

Laisvoje visuomenėje valdžia neverčia nieko skaityti. Niekas neturėtų būti verčiamas skaityti ar žiūrėti. Ir nė viena iš šių nuomonių nepateikia jokių ypatingos reformos pasiūlymų. Aš teigiau, kad verta valdžioms svarstyti pagalbos būdus. Tačiau ne visuomeninės, o privačios organizacijos turėtų rūpintis svarbiausiomis priemonėmis galimoms, čia aptartoms problemoms spręsti. Yra visos prielaidos suteikti dažnesnį naudojimąsi nuorodomis todėl, kad užtikrintų įvairių požiūrių poveikį žmonėms. Privačios nuorodos, teikiamos savanoriškai, vargu ar pašalins visas žodžio negandas, tačiau jos teikia didelių vilčių. Iš tikrųjų ir privačios, ir visuomeninės institucijos negalvoja apie būdus, kurie užtikrintų įvairių žmonių naudojimąsi internetu taip, kad vyktų produktyvus jų pokalbis. Svarstančios sritys turėtų tapti ateities banga. Šiuo būdu tarp daugelio kitų internetas gali tapti didžiuliu demokratijos sąjungininku.

Darbas

Šiame istorijos etape dauguma išsivysčiusių šalių yra dėkingos likimui už tai, kad turi mažai motyvų baimintis tironijos; ir tokioms šalims daugelyje sričių reikia daugiau ir laisvesnių rinkų. Dabartinis komunikacijų sričiai iškylantis pavojus yra tas, kad be galo garbindami pasirinkimo laisvę, nepastebime savivaldos sistemos reikalavimų. Demokratijos požiūriu internetas yra labiau

geras negu blogas. Daugeliu požiūrių dalykai yra geresni negu blogesni. Nostalgija ir pesimizmas yra tikrai beprasmiai. Tačiau nėra beprasmiška teigti, kad galvojant apie ryšių technologijas, omenyje reiktų turėti demokratijos idealus. Sąvoka „vartotojo nepriklausomybė“, tinkama rinkos kontekste, neturėtų būti vienintelis pagrindas, kuriuo remiantis vertinama komunikacijų sistema. Jei pabrėšime demokratinius svarstymus, irgi išgirsime daug naujų klausimų apie interneto socialinį vaidmenį. Turime imtis darbo.

Viena baigiamoji pastaba. Demokratinis idealas atsiranda su vidine morale. Tokiai moralei reikalingi tam tikri teisėti įstatymai ir institucijos: tvirta žodžio laisvės teisė, teisė balsuoti, nepriklausomi teisėjai, kontrolė ir atsvara, nuosavybės teisių apsauga. Tačiau demokratijos vidinei moralei reikalinga tam tikra kultūra; kultūra, kurioje žmonės negyvena uždarose, saugomose prižiūrėtojų bendruomenėse arba savo kokonuose, arba šalia gyvenančius piliečius laiko priešais kaip šventajame kare. Žinoma, žmonės yra laisvi neperžengiant aiškių ribų sakyti ir daryti tai, ką nori. Vartai bei kokonai ir nesantaika neprieštarauja teisei. Tačiau, jei demokratija veikia gerai, bus sukurtos erdvės ir institucijos, kurios didins galimybę piliečiams tikrai matyti ir girdėti vieniems kitus ir turėti tam tikrą galimybę pasiekti tarpusavio supratimą. Jei sugebėsime tai išsaugoti, dvidešimt pirmojo amžiaus respublika pasieks tikslą.

Bibliografinės pastabos

Žinoma, yra daug literatūros, kurioje plačiai nagrinėjamas demokratijos ir naujų technologijų santykis. Keletas darbų šia tema turėjo ypač didelę įtaką mano knygai. Šios trumpos pastabos tikrai nepateikia išsamios knygoje aptariamų temų bibliografijos, tačiau apžvelgia kai kuriuos svarstomus klausimus, kurie, mano nuomone, svarbiausi; taip pat pateikia šios visos literatūros įžangą.

Andrew Shapiro. *The Control Revolution, 1998* – tai puikus didėjančio individų dalyvavimo komunikacijų kontrolėje aptarimas. Shapiro aptaria daug klausimų, kurie pateikiami ir čia, tačiau jis nušviečia daug platesnę erdvę, palyginti su esančia šioje knygoje, bei aptaria daugybę temų, kurių aš neaptariau. Taip pat daug sužinojau iš Lawrece'o Lessigo *Code and Other Laws of Cyberspace,* 1999. Lessigas pabrėžia visiškai kitokį pavojų laisvei, kurį kelia kibernetinės erdvės „kodo" ir struktūros kontrolė, vykdoma privačių asmenų bei visuomenės. Tačiau Lessigas taip pat rašo apie patariamąją demokratiją ir pateikia trumpą, bet labai detalią potencialių individualaus filtravimo problemų traktuotę. Puiki, šiek tiek specializuota diskusija apie fragmentaciją bei padėtį, kurioje gali atsidurti fragmentacija, pateikiama: Marshall Van Alstyne, Erik Brynjolfsson. *Electronic Communities: Global Village or Cyberbalkans,* pasiekiama *http://web.mit.edu/marshall//www/Abstracts.html.*

Iš daugybės traktatų apie tai, kaip paversti internetą didesniu demokratijos sąjungininku, aš išsirinkau: Andrew Chin. *Making the World*

Wide Web Safe for Democracy, 19 Hastings Comm. & Ent. L. J 309, 1997 ir Noah D. Zatz. *Sidewalks in Cyberspace: Making Space for Public Forums in the Electronic Environment*, 12 Harv. J Law and Tech. 149, 1998. Chinas siūlo ankstyvąjį skirtingų pažiūrų žiniatinklių tiekiamų nuorodų tyrimą. Šį metodą aš taikiau savo studijoje, kuri aprašyta 3-iame skyriuje. Zatzas pateikia puikią diskusiją apie viešųjų forumų doktriną ir potencialų jos vaidmenį kibernetinėje erdvėje. Daugybę vertingų straipsnių galima rasti: *A Communications Cornucopia: Markle Foundations Essays on Information Policy* (Roger G. Noll and Monroe E. Price eds. 1998); Peter Huber. *Law and Disorder in Cyberspace: Abolish the FCC and Let Common Law Rule the Telescosm,* 1997 – tai aiški, ugninga argumentacija, ginanti daug mano aptariamų teiginių; daug sužinojau iš Huberto darbų. Be to, Richardo Morriso *Vote.com* aptaria naujų technologijų ir demokratijos ryšį, tačiau nepaiso respublikos siekių kuriant konstituciją. Tim Berners-Lee. *Weaving the Web: The Original Design and Ultimate Destiny of the World Wide Web By Its Inventor,* 1999, pateikia lanksčią specifinių klausimų įžangą ir taip pat puikiai nušviečia prielaidas bei kitus įdomius pastebėjimus. Ryškią bei gyvą nūdienos klausimų apžvalgą galima rasti: Alfred C. Sikes. *Fast Forward: America's Leading Experts Reveal How The Internet Is Changing Your Life,* 2000. Įtikinamą plačiai paplitusiam požiūriui, jog kibernetinė erdvė nereguliuojama, atsaką galima rasti: Jack L. Goldsmith. *Against Cyberanarchy,* 65 U. Chi. L. Rev. 1199, 1998. Nepaprastai puikią interneto vystymosi traktuotę pateikia John Naughton. *A Brief History of the Future: The Origins of the Internet*, 1999.

Puiki bendra grupių poliarizacijos, apie kurią rašyta ir 3-iame skyriuje, traktuotė pateikiama: Roger Brown. *Social Psychology*. 200–5, 1986. Naujesnę apžvalgą galima rasti: Cass R. Sunstein. *Deliberative Trouble? Why Groups Go To Extremes*. 110 Yale LJ 71, 2000, ir ankstesniame straipsnyje *The Law of Group Polarization,*

2000, kurį galima perskaityti *http://papers.SSRN.com/paper.taf?ABSRACT_ID=199668*. Vertinga socialinių pakopų traktuotė pateikiama: Timur Kuran. *Private Truths, Public Lies*, 1997; Sushil Bikhchandani et al., *Learning from the Behavior of Others;* J. Econ. Persp., Summer 1998, 151; Abhijit Banerjee. *A Simple Model of Herd Behavior*. 107 Q. J. Econ 797, 1992. Pagrindinių požiūrių apie žodžio laisvę formuluotes gina: Alexander Meiklejohn. *Free Speech and its Relation to Self-Government,* 1948. Kiti labai įvairūs požiūriai atskleidžiami daugybėje šaltinių, iš jų ir: Frederick Schauer. *Free Speech: A Philosophical Inquiry*, 1991; Robert Post. *Constitutional Domains*, 1995; C. Edwin Baker. *Human Liberty and Freedom of Speech,* 1993, C. Edwin Baker. *Advertising and a Democratic Press,* 1993 – nepaprastai vertinga masto, kai informacijos vartotojai dažniau tampa prekėmis, parduodamomis reklamuotojams, negu pirkėjais, traktuotė.

Pastabos

I skyrius
MANO DIENRAŠTIS

1. Alfred C. Sikes. *Fast Forward.* 204, 211, 2000.

2. Ten pat, 25.

3. Laikui bėgant, skaičiai greitai kinta, kaip antai, 2000 metais beveik trisdešimt milijonų žmonių turėjo pritaikytą savo poreikiams tinklalapį, t. y. dešimt kartų daugiau negu 1998 metais. 71 proc. žmonių, besinaudojančių internetu, pritaiko savo poreikiams tinklalapį norėdami gauti tinkamą turinį, pavyzdžiui, su tam tikros vietovės naujienomis, 65 proc. – kad žiniatinklis „prisimintų“ jų „pasirinkimus bei interesus, grindžiamus ankstesniais pasirinkimais“. Žr.: Kevin Mably. *Private vs. Personalization,* 5, 2000, pasiekiama *http://www.cyberdialogue.com.*

4. Žr.: Nicholas Negroponte. *Being Digital.* 153, 1995. Taip pat žr.: Robert Putnam. *Bowling Alone.* 177–79, 2000, kur trumpai, bet vertingai aptariama „kiberbalkanizacija“, tai pabrėžiama Marshallo Van Alstyne'o ir Eriko Brynjolfssono straipsnyje *Electronic Communities: Global Village or Cyberbalkans* arba *http://wed.mit.edu/marshall/www/Abstracts.html.*

5. Žr.: Martha Nussbaum. *For Love of Country,* 1998.

6. Klausimas akcentuojamas: Andrew Shapiro. *The Control Revolution,* 1999. Čia sužinojau daugybę dalykų ir daugelį problemų, tarp jų ir apie fragmentaciją bei saviizoliaciją, pabrėžiau ir šioje knygoje.

7. Žr.: Putnam. *Bowling Alone*. 218.

8. Geriausia šio klausimo traktuotė: Amartya Sen. *Development As Freedom*, 1999.

9. Bendrą vertingą aptarimą žr.: C. Edwin Baker. *Advertising and A Democratic Press*, 1997

10. Žr.: Lawrence Lessig. *Code and Other Laws of Cyberspace*, 2000.

2 skyrius
ANALOGIJA IR IDEALAS

1. Alfred C. Sikes. *Fast Forward*. 210 (cituojant Keną Auletta).

2. Tam tikra prasme ši raida visiškai tęsia kitus svarbius socialinius pokyčius. Pavyzdžiui, automobilis kritikuojamas dėl „ypatingo antivisuomeniškumo“, ypač palyginus su traukiniu, „kuris apima (...) visas veiklas, kurios yra bet kokiu būdu susijusios su krovinių arba keleivių gabenimu į miestą ar iš miesto“. George Kennan. *Around the Cragged Hill*. 161, 160, 1993. Šiuo požiūriu dar svarbiau buvo, kad vyraujanti dvidešimtojo amžiaus technologija – televizija. Politikos mokslininko Roberto Putnamo žodžiais tariant, „vienintelis svarbiausias televizijos revoliucijos rezultatas, kad ji grąžino mus į namus“. Putnam. *Bowling Alone*. 221. Ir perkėlimo į namus rezultatas – dramatiškas veiklos, kurią „sudaro kolektyvinė veikla, pavyzdžiui, lankymasis visuomenės susirinkimuose ar vadovavimas vietinėms organizacijos“, mažėjimas, galbūt apie 40 procentų. Ten pat, 229.

3. Žr.: *Air Technology Groups Power living.com* žiniatinklyje *http://industry.java.sun.com/javanews/stories/story2/0,1072,17512,00.html.*

4. Sikes. *Fast Forward*. 208 (cituojant Alviną Tofflerį).

5. *Hague v. CIO*, 307 US 496, 1939. Dabar nebūtina smulkiai aptarti viešojo forumo doktriną. Skaitytojai, kuriuos tai domina,

gali žiūrėti: Geoffrey Stone et al. *The First Amendment* 286–330, 1999.

6. Žr.: *International Society for Krishna Consciousness v. Lee*. 505 US 672, 1992.

7. Žr.: *Denver Area Educational Telecommunications Consortium, Inc. V. FCC*. 518 US 727. 802–3, 1996. (nepritariant Kennedy J.)

8. Puiki diskusija, žr.: Noah D. Zatz. *Sidewalks in Cyberspace: Making Space for Public Forums in the Electronic Environment*. 12 Harv. J Law and Tech. 149, 1998.

9. Žr.: *Columbia Broadcasting System v. Democratic National Committee*. 412 US 94, 1973.

10. Puikus respublikos idealų detalizavimas, žr.: Philip Pettit. *Republicanism: A Theory of Freedom and Government*, 1999.

11. Žr.: Gordon Wood. *The Radicalism of the American Revolution*, 1993.

12. Remiantis Amerikos istorija, puikiai aptariama patariamoji demokratija, apie tai žr.: William Bessette. The *Mild Voice of Reason*, 1984. Patariamosios demokratijos, kaip politinio idealo, traktuotės. Apie įvairias perspektyvas žr.: Amy Gutmann and Dennis Thompson. *Democracy and Disagreement*, 1998; Jurgen Habermas. *Between Facts and Norms*, 1997, ir *Deliberative Democracy* (Jon Elster ed.), 1998.

13. Populiari traktuotė: Dick Morris. *Vote.com*, 2000.

14. Žinoma, viena pagrindinių praėjusio amžiaus krypčių buvo patariamųjų požymių mažėjimas konstitucijoje remiant politinės kontrolės didėjimą. Kaip pagrindinius pavyzdžius aptarkime tiesioginius pirminius rinkimus, iniciatyvas ir referendumus, suinteresuotų grupių strategiją telkiant rinkėjus, duomenų apie visuomenės nuomones rinkimą. Visa tai daugiau ar mažiau mažino atstovų patarimo funkcijas ir didino atskaitomybę visuomenės nuomonei tam tikru laiku. Žinoma, šių pokyčių raidą reiktų detaliai aptarti. Remiantis originaliais konstitucijos sprendimais ir demokratijos

principais, reformos, mažinančios demokratinį svarstymą, geriausiu atveju sulaukia nevienareikšmio pritarimo. Valdymas naudojantis iniciatyvomis ir referendumais kelia susirūpinimą, nes tai gresia neapgalvotais įstatymais, kuriuos lemia informacijos atplaišos, o ne apgalvoti atstovų, piliečių ar bet kurių kitų sprendimai. Vertingą diskusiją žr.: James Fishkin. *The Voice of the People*, 1995.

15. *2 The Complete Antifederalist*. 369 (H. Storing ed.), 1980.

16. *The Federalist*. No. 81.

17. 1 *Annals of Cong*. 733–45. (Joseph Gale ed.), 1789.

18. *The Mind of the Founder*. 156–60. (M. Meyers ed.), 1981.

19. Bill Gates. *The Road Ahead*. 167–68, 1995.

20. *Abrams v. United States*. 250 US 616, 635 (nepritariant J. Holmesui).

21. *Whitney v. California*. 274 US 357, 372, 1927 (pritariant J. Brandeisui).

22. Detalesnę diskusiją žr.: Cass R. Sunstein and Edna Ullmann-Margalit. *Solidarity in Consumption*, žiniatinklyje: *http://papers.SSRN.com/paper.taf?ABSTRACT_ID=224618.*

3 skyrius
FRAGMENTACIJA IR KIBERNETINĖS PAKOPOS

1. Putnam. *Bowling Alone*. 178.

2. Žr.: Sikes. *Fast Forward*. 13–14.

3. Van Alstyne and Brynjolfsson. *Electronic Communities 5*.

4. Adrew Chin. *Making the World-Wide Web Safe For Democracy*. 19 Hastings Comm/Ent L. J. 309, 1997.

5. *Ten pat*, 328.

6. Patrauklią diskusiją žr.: Ronald Jacobs. *Race, Media, and the Crisis of Civil Society*, 2000.

7. Žr.: Matthew Zook. *The Unorganized Militia Network: Conspiracies, Computers, and Community*. I, 1996, žiniatinklyje: *http://socrates.berkeley.edu/-zoon/pubs/Militia_paper.html*

8. *Ten pat*, 2.

9. Žr.: Roger Brown. *Social Psychology*. 222, 1996.

Tai apima Jungtines Valstijas, Kanadą, Indiją, Bangladešą, Naująją Zelandiją, Vokietiją ir Prancūziją. Taip pat žr.: Johannes Zuber et al., *Choice Shift and Group Polarization*. 62 J Personality and Social Psych. 50, 1992 (Vokietija); Dominic Abrams et al. *Knowing What To Think By Knowing Who You Are*. 29 British J Soc. Psych. 97, 112, 1990 (Naujoji Zelandija).

10. Žr.: D. G. Myers. *Discussion-Induced Attitude Polarization*. 28 Human Relations 699, 1975.

11. Brown. *Social Psychology*. 224.

12. D. G. Myers and G. D. Bishop. *The Enhancement of Dominant Attitudes in Group Discuission*. 20 J Personality and Soc. Psych. 286, 1976.

13. Žr.: *ten pat*.

14. Žr.: Elisabeth Noell-Neumann. *Spirale of Silence,* 1984; taip pat žr.: Timur Kuran. *Private Truths, Public Lies,* 1997.

15. Žr.: Russell Spears, Martin Lee and Stephen Lee. *De-Individuation and Group Polarization in Computer-Mediated Communication*. 29 British J Soc Psych. 121, 1990; Abrams et al. *Knowing What To Think*. 112; Patricia Wallace. *The Psychology of the Internet*. 73–76, 1999.

16. Žr.: John Turner et al. *Rediscovering the Social group*. 142, 1987.

17. Spears et al. *De-Individuation*.

18. Žr.: Wallace. *Psychology of the Internet*.

19. Žr.: R. Hightower and L. Sayeed. *The Impact of Human-Mediated Communication: Systems in Biased Group Discussion*. II Computers in Human Behavior. 33, 1995.

20. Wallace. *Psychology of the Internet*. 82.

21. Thomas W. Hazlett and David W. Sosa. *Was the Fairness Doctrine a „Chilling Effect"? Evidence from the Postderegulation Radio Market*. 26 J. Legal Stud. 279, 1997 (pateikia teigiamą atsakymą į pavadinime pateiktą klausimą).

22. Žr.: Caryn Christenson and Ann Abbott. *Team Medical Decision Making, ir Decision Making in Health Care*. 267, 273–76 (Gretchen Chapman and Frank Sonnenberg eds.), 2000.

23. *Ten pat*, 274.

24. Žr.: ten pat, Sushil Bikhchandani et al. *Learning from the Behavior of Others*. J. Econ. Persp. 151. Summer, 1998; Andrew Daughety and Jennifer Reinganum. *Stampede to Judgment*. I Am. L. & Ec. Rev. 158, 1999.

25. Žr.: Timur Kuran and Cass R. Sunstein. *Availability Cascades and Risk Regulation*. 51 Stan. L. Rev. 683, 1998.

26. George Johnson. *Pierre, Is That A Masonic Flag On The Moon?* New York Times. Nov. 24, 1996, section 2, p. 4.

27. Žr.: Mark Granovetter. *Threshold Models of Collective Behavior*. 83 Am. J. Sociology. 1420, 1978. Vaizdingą populiarią traktuotę žr.: Malcolm Gladwell. *The Tipping Point*, 2000.

28. Žr.: Lisa Anderson and Charles Holt. *Information Cascades in the Laboratory*. 87 Am Econ Rev. 847, 1997.

29. Keletas tokių pavyzdžių aptariama ten pat ir žr.: Granovetter. *Threshold Models*. 1422–24.

30. Žr.: James Fishkin. *The Voice of the People*, 1995.

31. *Ten pat*, 206–7.

32 . *Ten pat*.

33. James Fishkin and Robert Luskin. *Bringing Deliberation to the Democratic Dialogue. The Poll with a Human Face*. 23 (Maxwell McCombs and Amy Reynolds eds.), 1999.

34. Žr.: ten pat, 22–23 (šuolis skalėje nuo 1 iki 4, nuo 3,51 iki 3,58 – deficito mažinimo įsipareigojimo intensyvumas; šuolis skalėje

nuo 1 iki 3, nuo 2,71 iki 2,85 – paramos mokymui intensyvumas; šuolis skalėje nuo 1 iki 3, nuo 1,95 iki 2,16 – įsipareigojimas remti amerikiečių biznio interesus užsienyje).

35. Ten pat, 23. Taip pat žr.: ten pat 22 (pateikiamas didėjimas skalėje nuo 1 iki 3, nuo 1,40 iki 1,59 – išlaidų užsienio pagalbai įsipareigojimas; taip pat pateikiamas mažėjimas skalėje nuo 1 iki 3, nuo 2,38 iki 2,27 – išlaidų socialinei apsaugai įsipareigojimas).

36. Žr.: ten pat, Bruce Murray. *Promoting Deliberative Public Discourse on the Web,* in *A Communications Cornucopia: Markle Foundations Essays on Information Policy*. 243 (Roger Noll and Monroe Price eds.), 1998.

37. Sikes. *Fast Forward.* 15. (Paulo Matteucci pastabos).

4 skyrius
SOCIALINIS PRIERAIŠUMAS IR SKLINDANTI INFORMACIJA

1. Žr.: Sen. *Poverty and Famines.*

2. Žr.: Sen. *Development As Freedom.*

3. Elihu Katz. *And Deliver Us From Segmentation,* in *A Communications Cornucopia* 99, 105 (Roger Noll and Monroe Price eds.), 1998.

4. Daugiau žr.: Sunstein and Ullmann-Margalit. *Solidarity*, panaudota kitame skirsnyje.

5. Žr.: Putnam. *Bowling Alone*, 18–24.

5 skyrius
PILIEČIAI

1. Robert H. Frank and Philip J. Cook. *The Winner-Take-All Society*. 201, 1995.

2. Alexis de Tocqueville. *Democracy in America*. 317, 1987.

3. John Dewey. *The Future of Liberalism*, in *Dewey and His Critics*. 695, 697 (Sidney Morgenbesser ed.), 1977.

4. Žr.: Frank and Cook. *Winner-Take-All Society*. 19.

5. Žr.: Albert Hirschmann. *The Passions and the Interests*, 1967.

6. Žr.: Jon Elster. *Sour Grapes*, 1983.

7. Žr.: Robert Frank. *Luxury Fever*, 1998 (puikiai diskusijai).

8. Žr.: *ten pat*.

9. Žr.: *ten pat*.

6 skyrius
KAS YRA REGULIAVIMAS? ARGUMENTAS

1. John Perry Barlow. Declaration of Independence of Cyberspace. Feb. 9, 1996. Žr.: *http://www.erf.org/pub/publications/* John_Perry- Barlow/barlow_0296.declaration.

2. Jeigu programų licencijas nebūtų paskyrusi FCC ir jeigu jos būtų eilinė nuosavybės teisių forma, būtent tai taip pat būtų teisinga! Mums pažįstamas nuosavybės teises sukūrė ir saugo valdžia. Žinoma, tai nėra argumentas prieš nuosavybės teises.

3. Žr.: Hayek. *The Road to Serfdom*. 38–39.

7 skyrius

ŽODŽIO LAISVĖ

1. Detalesnį klausimo aptarimą žr.: Cass R. Sunstein. *Democracy and the Problem of Free Speech*, 1993; Alexander Meiklejohn. *Free Speech and its Relation to Self-Government*, 1948; C. Edwin Baker. *Human Liberty and Freedom of Speech*, 1995.

2. *Virginia State Bd. Of Pharmacy v. Virginia Citizens Consumer Counsil*. 425 US 748, 1976.

3. 44 *Liquormart, Inc. v. Rhode Island*. 517 US 484, 1996.

4. Žr.: *Buckley v. Valeo*. 424 US I, 1979.

5. Žr., pavyzdžiui, Thomas Krattenmaker and L. A. Powe. *Converging First Amendment Principles for Converging Communications Media*. 104 Yale LJ 1719, 1725, 1995.

6. Senas pavyzdys, atsižvelgiant į valdžios veiksmus, yra: *Red Lion Broadcasting v. FCC*. 395 US 367, 1969.

7. Žr., pavyzdžiui, *Denver Area Educational Telecommunications Consortium. Inc. v. FCC*. 518 US 727, 1996. Teismo perspėjimai yra apginti: Cass R. Sunstein. *One Case At A Time*, 1999.

8. Žr.: *Lochner V. New York*. 198 US 45, 1905.

9. Apie tokio pobūdžio pastangas žr.: Sunstein. *Democracy*.

10. Santrauką žr. *ten pat*, 77–81.

11. James Madison. *Report on the Virginia Resolution. Jan. 1800, in 6 Writings of James Madison*. 385–401 (Calliallrd Hunt ed.), 1906.

12. Pasinaudojau: Sunstein. *Democracy*. 132–36.

13. *Pruneyard Shopping Center v. Robins*. 447 US 74, 1980.

14. Bandžiau tai atsakyti: Sunstein. *Democracy*. 121–65.

15. Puikiausia diskusija: Geoffrey Stone. *Content Regulation and the First Amendment*. 25 Wm. & Mary L. Rev. 189, 1983.

16. Dabartinės teisės „miglotumą“ rodo Teismo padalinys, žr.: *National Endowment for the Arts v. Finley*. 118 S. Ct. 2168, 1998, kai

Teismas patvirtino statutą, adresuotą NEA, po to patvirtino finansavimą tam, kad būtų atsižvelgta į „bendrus elgesio standartus ir Amerikos visuomenės skirtingus troškimus bei vertybes“. Teismas pasiūlė, kad tai turėtų būti sprendžiama kitaip, nes šiuo požiūriu statutas traktuojamas skirtingai.

8 skyrius
POLITIKOS IR PASIŪLYMAI

1. Puikią diskusiją galima rasti: James Hamilton. *Channeling Violence*, 1998.

2. Žr.: Neil Gunningham et al. *Smart Regulation: Designing Environmental Policy*, 1999.

3. Žr.: Frank and Cook. *Winner-Take-All Society*. 203, 1995.

4. Žr.: Shapiro. *Control Revoliution*.

5. *Red Lion Broadcasting Co. v. FCC*. 395 US 367, 1969.

6. *Miami Herald Publishing Co. v. Tornillo*. 418 US 241, 1974

7. *Turner Broacasting Co. v. FCC*. 520 US 180, 227, 1997.

8. *Ten pat*.

9. *Ten pat*.

10. Žr.: Chin. *Making the World Wide Web Safe*. Apie kritiką ir kitus susijusius siūlymus žr.: Zatz. *Sidewalks*. Čia pateikiamas paplitęs požiūris, kad interneto reguliuoti negalima; įtikinamą atsakymą galima rasti: Jack L. Goldsmith. *Against Cyberanarchy*. 65 U. Chi. L. Rev. 1199, 1998.

11. Žr.: *ten pat*.

9 skyrius

IŠVADA: RESPUBLIKA.COM

1. John Stuart Mill. *3 Principles of Political Economy*. 594, 1848.
2. John Dewey. *The Public and its Problems*. 168, 1927.

PABAIGOS ŽODIS

1. Leiskite nuoširdžiai padėkoti daugybei žmonių (daugumos aš asmeniškai nepažįstu), kurie pareiškė savo nuomonę apie mano knygą periodiniuose leidiniuose, žiniatinklių diskusijose, laisvuose pokalbiuose knygynuose, elektroniniuose laiškuose. Iš jų reakcijos sužinojau labai daug. Čia keliose vietose pakartoju tai, ką kalbėjau *Boston Review* (2001, vasara), o už vertingus pasiūlymus ir kritiką esu dėkingas apžvalgininkams: Simonui Garfinkeliui, Shanto Iyengarui, Ronaldui Jacobsui, Henry Jenkinsui, Robertui McChesney, Jay Rosenui ir Michaelui Schudsonui.

2. Jane Jacobs. *The Death and Life of Great American Cities*, 1993 (pirmoji laida 1961).

3. *Ten pat*, 81, 95.

4. Jeremy Bentham. *The Therory of Legislation* (C. K. Ogden and Richard Hildreth trans, 1931).

Padėkos

Ši knyga gimė iš dviejų paskaitų: įžanginės paskaitos Princetono universiteto Teisės ir visuomenės reikalų centre ir įžanginės kalbos Kento universitete, pažymint 1970 metų gegužės 4 dieną žuvusiųjų universiteto teritorijoje trisdešimtąsias metines. Ypač esu dėkingas šio renginio sumanytojams. Iš Princetono universiteto ypač dėkoju Stephenui Macedo, Amy Gutmannui ir Robertui Willigui už svetingumą, pastabas ir klausimus; iš Kento universiteto nuoširdi padėka Thomasui Hensley už geranoriškumą ir naudingas diskusijas. Fakulteto kolektyvas ir studentai buvo ypač paslaugūs.

Esu dėkingas visiems redaktoriams: Thomasui LeBienui – už pagalbą suteikiant šiai knygai pagrindinę temą, už padrąsinimą ir puikius pasiūlymus; C. Edwinui Bakeriui, Mary Anne Case, Davidui Estlundui, Jackui Goldsmithui, Stephenui Holmesui, Marthai Nussbaum, Ericui Posneriui, Richardui Posneriui ir Davidui Straussui – suteikusiems vertingų pasiūlymų ir patarimų. Didelės pagalbos sulaukiau iš anoniminių Princeton University Press recenzentų. Brooke May ir Lesley Wexleris suteikė puikią kūrybinę mokslinę pagalbą. 3-ias skyrius remiasi mano esė *Deliberative Trouble? Why Groups Go To Extremes,* 110 Yale LJ, 2000, ir aš dėkoju *Yale Law Journal* už redakcinę pagalbą ir leidimą į naują knygą dėti kai kuriuos esė skyrius.

Rodyklė

Sunstein, Cass R.
Su64 Republic.com / Cass R. Sunstein; iš anglų kalbos vertė Diana Mieliauskaitė. – Vilnius: Margi raštai, 2008. – 239 p. – (Atviros Lietuvos knyga: ALK, ISSN 1392-1673)
Vardų r-klė: p. 236–238
ISBN 978-9986-09-340-4
Amerikos autoriaus knygoje filosofiškai apmąstomos informacinės technologijos galimybės, nuolat didinančios žmogaus gebėjimą „filtruoti" tai, ką jis nori skaityti, matyti ir girdėti. Toji „filtravimo" galia yra neribota, ir žmogus, priklausomai nuo savo rasės, tautybės, išpažįstamos religijos, politinių pažiūrų, turto, amžiaus, turi visišką laisvę pats susikurti jam pačiam priimtiną komunikacijų pasaulį.
UDK 316.3+004.7+159.9

Cass R. Sunstein

republic.com

Mokslinė konsultantė Ieva Žilionienė
Iš anglų kalbos vertė Diana Mieliauskaitė
Redaktorė Genovaitė Savickienė
Techn. redaktorė Nijolė Jatužienė
Apipavidalino Aurelijus Petrikauskas

SL 319. 2008 02 12. Tiražas 700 egz.
Leidykla „Margi raštai", Laisvės pr. 60, LT-05120 Vilnius.
www. margirastai.lt, el. paštas: margirastai@takas.lt
Spausdino AB „Spauda", Laisvės pr. 60, LT-05120 Vilnius.

Amerikos autoriaus knygoje filosofiškai apmąstomos informacinės technologijos galimybės, nuolat didinančios žmogaus gebėjimą „filtruoti" tai, ką jis nori skaityti, matyti ir girdėti. Toji „filtravimo" galia yra neribota, ir žmogus, priklausomai nuo savo rasės, tautybės, išpažįstamos religijos, politinių pažiūrų, turto, amžiaus, turi visišką laisvę pats susikurti jam pačiam priimtiną komunikacijų pasaulį.

Cass R. Sunstein Čikagos universitete dėsto teisės ir politikos mokslus ir yra daugelio knygų autorius (*Democracy and the Problem of Free Speech; The Partial Constitution; After the Rights Revolution; Free Markets and Social Justice; One Case at a Time* ir kt.)

ATVIROS LIETUVOS KNYGA

ALK – serija verstinių knygų, kurias leidžia įvairios leidyklos, remiamos Atviros Lietuvos fondo. Serijos tikslas – supažindinti skaitytojus su šiuolaikiniais humanitarinių ir socialinių mokslų pagrindais. Šios knygos leidimą ALF remia kartu su Next Page Foundation (Atviros visuomenės instituto Vertimų projektu).

ISSN 1392-1673
ISBN 978-9986-09-340-4

Rekomenduojama kaina 20 Lt